

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ**

**TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNDE UYUM
(SİYASİ, ENERJİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL BOYUTU)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
MÜSLÜM GÜZEL**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. HAKAN TAŞDEMİR**

ANKARA-2009

ONAY

Müslüm GÜZEL'e ait "Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Uyum (Siyasi, Enerji, Ekonomik ve Kültürel Boyutu" adlı çalışma, 17 Haziran 2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda Oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

(imza)

Başkan Doç. Dr. Hakan TAŞDEMİR

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(imza)

Üye Doç. Dr. Fırat PURTAŞ

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(imza)

Üye Y. Doç. Dr. Osman NİMİŞEK

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Türkiye ile Azerbaycan'ın hem birbirleriyle geliştirmiş oldukları ikili ilişkilerde hem de uluslararası platformda uyum içinde olduklarının ve uluslararası sorunlar karşısında birbirlerini destekler nitelikte uyumlu politikalar izlediklerinin ele alındığı bu çalışmada, geliştirilen uyumlu politikaların, bu iki devletin yanı sıra, bölgesel ve küresel politika açısından önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede bir çok resmi belge, kitap, dergi, makale, haber gibi görsel ve işitsel kaynaklardan, uzman ve akademisyen görüşlerinden faydalanılarak, meselelere ilişkin farklı yorumlar ve bu yorumların gerekçeleri üzerinde durulmuş, bu kaynaklar ve görüşler aracılığıyla konuya ilişkin sağlıklı bilgiler sunulması ve doğru yorumlarda bulunulması için yoğun çaba harcanmıştır.

Yapılan çalışmanın her aşamasında bilgi, deneyim ve çalışma disipliniyle yanımda olan ve hiçbir katkısını esirgemeyen sayın Doç. Dr. Hakan TAŞDEMİR hocama teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Ayrıca, çalışmaya ilişkin çeşitli kaynaklara ulaşmam konusundaki yardımlarından ve yorumlarıyla sağlamış oldukları katkılardan dolayı sayın Doç. Dr. Fırat PURTAŞ ve sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet Seyfettin EROL hocalarıma da teşekkürü borç bilirim.

Müslüm GÜZEL

Ankara, 2009

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMA CEVELİ.....	iv
TABLolar / ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ İLİŞKİLERDE UYUM

I. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASININ ARDINDAN İLİŞKİLERİN GELİŞİMİ	5
II. DAĞLIK KARABAĞ SORUNU'NDA İŞBİRLİĞİ	9
III. HAZAR DENİZİ'NİN STATÜSÜ SORUNU VE TÜRKİYE'NİN DESTEĞİ	20
IV. ERMENİSTAN'IN SÖZDE ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARI KARŞISINDA AZERBAYCAN DESTEĞİ	25
V. KUZHEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ BAĞLAMINDA İŞBİRLİĞİ..	28
VI. TERÖRE KARŞI İŞBİRLİĞİ	31
VII. TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ'NİN GELİŞİMİNE KARŞI BÖLGE DEVLETLERİNİN TUTUMU	34

İKİNCİ BÖLÜM

ENERJİ ALANINDA UYUM

I. TÜRKİYE-AZERBAYCAN UYUMUNDA PETROL VE DOĞAL GAZIN ÖNEMİ	44
II. BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN HAM PETROL BORU HATTI (BTC HATTI)	52
III. BAKÜ-TİFLİS-ERZURUM DOĞAL GAZ BORU HATTI (BTE HATTI)	58
IV. BATI'NIN, RUSYA'NIN VE İRAN'IN BTC VE BTE HATTI'NA İLİŞKİN TUTUMLARI	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLİŞKİLERDEKİ UYUMUN EKONOMİK VE KÜLTÜREL BOYUTU

I. TÜRKiYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNDEKİ UYUMUN EKONOMİK BOYUTU	78
II. TÜRKiYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNDEKİ UYUMUN KÜLTÜREL BOYUTU	99
A. Alfabe Konusunda İşbirliği	101
B. Hukuki Bağlılar Çerçevesinde İşbirliği	102
C. TÜRKSÖY'un Uyumdaki Yeri	105
D. Uyumun Dini İnanç Boyutu	106
E. Televizyon ve Radyo Yayıncılığında İşbirliği	109
F. Eğitim Konusunda Uyum	111
G. Tarih Araştırmaları Konusunda İşbirliği	113
 SONUÇ	 115
KAYNAKÇA	119
ÖZET	137
ABSTRACT	138

KISALTMA CETVELİ

AAA	: Armenian Assembly of America
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.i.k.	: Adı Geçen İnternet Kaynağı
AIOC	: Azerbaijan International Operating Company
ANCA	: Armenian National Comittee of America
ASALA	: Armenian Secret Army for Liberation of the Armenia
BM	: Birleşmiş Milletler
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
BTK	: Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu
CIA	: Central Intelligence Agency
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
KAİK	: Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
KEK	: Karma Ekonomik Komisyon
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LNG	: Liquefied Natural Gas
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
PCA	: Partnership and Cooperation Agreement
PJAK	: Parti Jiyani Azadi Kurdistan
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan
SOCAR	: State Oil Company Azerbaijan Republic
SOFAZ	: State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan
STEAS	: SOCAR & Turcas Enerji Anonim Şirketi

TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi
TÖMER	: Türkçe Öğretim Merkezi
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA	: Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyonu Kurumu
TÜDEV	: Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı
TÜRKSOY	: Türk Kültür ve Sanat Ortak Yönetimi

TABLolar / ŞEKİLLER DİZİNİ

Tablolar

Tablo-I : Yıllar İtibariyle Doğal Gaz ve LNG Alım Miktarları.....	61
Tablo-II : Türkiye’de Yatırım Yapan Azerbaycan Kökenli Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı.....	87
Tablo-III : Yıllara Göre Türkiye-Azerbaycan Ticareti.....	89
Tablo-IV : Azerbaycan’dan Türkiye’ye Getirilen Öğrenciler.....	107
Tablo-V : Türk Cumhuriyetleri’nden Gelerek Ülkemizde Yüksek Öğrenim Gören Devlet Burslusu Öğrencilerin, Öğrenim Düzeylerine Göre Dağılımı.....	112

Haritalar

Harita I : Dağlık Karabağ Bölgesi	11
Harita II : Hazar Denizine Kıyıdaş Devletler	21
Harita-III : Azerbaycan’da Petrol Çıkarılan Bölgeler	54
Harita-IV : Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı	56
Harita-V : Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı	60
Harita-VI : Nabucco Projesi.....	65
Harita-VII : Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi.....	93
Harita-VIII: Trans-Asya Demiryolu Ağı.....	94
Harita-IX : Trans-Avrupa Demiryolu Ağı.....	95

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler uluslararası örgütler, gerçek ve tüzel kişiler gibi aktörler arasındaki münasebetlerle de ilgilenmekle beraber, esas itibarıyla devletler ve devletler arasındaki ilişkiler üzerine yoğunlaşan bir sosyal bilim dalıdır. Uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devletler, kendi mevcudiyetlerini korumak, halklarının güvenliğini sağlamak ve refahını arttırmak gibi amaçlarını gerçekleştirebilmek için istikrarlı bir siyasi yapı, iyi işleyen bir ekonomik sistem ve güçlü bir ordu oluşturmaya gayret göstermektedir. Devletler bu hedeflere ulaşarak, sadece diğer devletlere ve kendi aleyhine faaliyetlerde bulunan veya bulunması ihtimali olan iç ve dış gruplara karşı elini kuvvetlendirmeyi değil, aynı zamanda, hem iç hem de dış meseleleri kendi çıkarlarına uygun bir şekilde çözmeye imkan tanıyacak güce sahip olmaya çalışmaktadır.

Uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devletler, ulusal ve uluslararası platformda daha güçlü bir konuma sahip olmak amacıyla siyasi, ekonomik ve askeri güçlerini arttırmaya çalışmalarının bir uzantısı olarak, uyumlu politikalar izleyebilecekleri diğer devletlerle yakın ilişkiler kurmaya da özel önem vermektedir. Devletlerin, diğer devletlerle kuracakları yakın ilişkilerin, gerçekleştirmek istedikleri amaçlara daha kolay bir şekilde ulaşmalarına imkan tanınması durumunu, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini geliştirme ve uluslararası platformda birbirlerini destekler nitelikte uyumlu politikalar uygulama isteklerine katkı sağlayan en önemli etken olarak değerlendirmek mümkündür. Bu istek çerçevesinde devletler birbirleriyle siyasi, ekonomik, askeri, kültürel, bilimsel gibi bir çok alanda anlaşmalar imzalamakta ve işbirlikleri oluşturmaktadır. Ulusal ve uluslararası platformda daha güçlü bir konuma sahip olmak gayesiyle diğer devletlerle işbirliği içine giren devletler, bu işbirliklerini genel olarak kendilerine yakın hissettikleri devletler ile gerçekleştirmektedir. Bu yakınlık duygusu, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi siyasi-ideolojik nedenlerden kaynaklanabildiği gibi, Haçlı seferlerinde olduğu gibi siyasi-dini anlayışlar arasındaki benzerliklerden de kaynaklanabilmektedir. Kimi durumlarda ise devletler arasındaki uyum

yalnızca dini, yalnızca ideolojik veya yalnızca ırki yakınlık duygusu gibi herhangi bir tek unsura bağlı olmamakta, din, dil, ırk, kültür gibi bir çok unsurun aynılığının etkisiyle oluşabilmektedir. Aralarındaki benzerliklerin tek bir unsur yerine birden çok öğeden oluşması, devletlerin kendilerini birbirlerine daha yakın hissetmelerini sağlayabilmekte ve devletler arasındaki ilişkilerin daha güçlü, gelişen bu ilişkiler sonucunda uygulanacak uyumlu politikaların da daha etkin olmasına katkıda bulunabilmektedir.

Bu çalışmada da birbirleriyle benzerlikleri tek bir unsura bağlı olmayan, din, dil, ırk ve kültür gibi bir çok özellik bakımından aynılıkları bulunan Türkiye ile Azerbaycan'ın birbirleriyle geliştirmiş oldukları uyum ele alınmaktadır. Siyasi İlişkilerde Uyum, Enerji Alanında Uyum ve Türkiye-Azerbaycan İlişkilerindeki Uyumun Ekonomik ve Kültürel Boyutu başlıklı olmak üzere üç bölümden oluşan çalışmanın, Siyasi İlişkilerde Uyum başlığını taşıyan ilk bölümünde, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki uyumu ortaya koyabilmek amacıyla, Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından iki devlet arasında hızla gelişen ilişkilerin ardından, Dağlık Karabağ sorunu, Hazar Denizi'nin Statüsü sorunu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bağlamında ilişkiler, teröre karşı iki devlet arasında gerçekleştirilen işbirliği konuları ele alınmakta ve iki devletin bu konulara yönelik olarak birbirlerini destekler nitelikte uyumlu politikalar izledikleri ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde, ayrıca, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki uyuma Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve bölgedeki önemli güçlerin bakış açılarına değinilerek, ilişkilerdeki uyumun bu iki devlete sağladığı ve sağlayabileceği katkılar üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın Enerji Alanında Uyum başlıklı ikinci bölümünde ise; Türkiye ile Azerbaycan arasındaki uyumu ortaya koyabilmek amacıyla, bu iki devlet arasında kurulan enerjiye dayalı uyumlu politikalar ve işbirliği incelenmektedir. Bu çerçevede, Türkiye ve Azerbaycan'ın sahip olduğu petrol ve doğal gaz potansiyelleri ve bu doğal kaynakların iki devlet için öneminden bahsedilmektedir. Aynı zamanda, iki devlet arasındaki enerji alanına ilişkin uyumu ortaya koyabilmek amacıyla birbirleriyle bu konuda imzalamış

oldukları anlaşmalar belirtilmekte, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki uyumun önemli göstergeleri olmaları münasebetiyle Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC Hattı) ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı'nın (BTE Hattı) kuruluşu ve iki devlete sağlayacağı katkılar açısından önemi ele alınmaktadır. Enerji Alanında Uyum bölümünde genel olarak Batı'nın, Rusya'nın ve İran'ın Türkiye ile Azerbaycan arasında oluşan enerji alanındaki uyuma ve bu uyumun ürünü olan BTC ve BTE Hattı'na ilişkin tutumları üzerinde de durulmakta, bu tutumlar çerçevesinde yaşanabilecek muhtemel gelişmeler hakkında yorumlarda bulunmaktadır.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki uyumu ortaya koymak amacıyla iki devlet arasında gelişen ekonomik ve kültürel alanlardaki uyum da çalışmanın üçüncü bölümünde üzerinde durulan konuyu oluşturmaktadır. Türkiye-Azerbaycan İlişkilerindeki Uyumun Ekonomik ve Kültürel Boyutu başlığını taşıyan bu bölümde, ilk olarak Türkiye ile Azerbaycan arasında 1991 yılından günümüze kadar geçen süreçte imzalanan önemli anlaşmalar ve bu anlaşmalarla sağlanan yasal çerçeve sayesinde artarak devam eden ekonomik ilişkilerdeki uyum ele alınmakta, sayısal verilerden faydalanılarak iki devlet arasındaki ticaret hacminin ekonomi alanındaki uyuma paralel bir şekilde artış gösterdiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, Türkiye ile Azerbaycan'ın ırk, din, dil ve kültür gibi ortak değerlere sahip devletler olduğundan bahsedilmekte, kültürel ilişkilerdeki uyumu ortaya koymak amacıyla iki devletin uyum içinde yürüttükleri kültürel faaliyetler anlatılmakta ve kültürel ilişkilerdeki uyumun iki devletin yakınlığını arttırmadaki önemine dikkat çekilmektedir.

Bu üç bölümden oluşan çalışma ile aynı milletten gelen ve aynı din, dil ve kültürel değerleri paylaşan Türkiye ile Azerbaycan'ın, bu bağlar ve uluslararası ilişkilerden kaynaklanan gereklilikler nedeniyle siyasi, enerji, ekonomi ve kültürel konularda ciddi ikili ilişkiler geliştirdikleri ve bu iki devletin, uluslararası platformda birbirlerini destekler nitelikte uyumlu politikalar izleyerek dayanışma içinde oldukları ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki uyumlu

ilişkilerin bu iki devlete sağladığı ve sağlayacağı faydaların yanı sıra, bu ilişkiler bağlamında, muhtemel bölgesel ve küresel gelişmeler ortaya konularak, hem ilişkilerin mevcut durumu ve öneminin anlaşılmasına katkı sağlanması hem de bölgesel anlamda yaşanabilecek muhtemel gelişmeler hakkında fikir sahibi olunması amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SIYASİ İLİŞKİLERDE UYUM

I. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASININ ARDINDAN İLİŞKİLERİN GELİŞİMİ

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan ile Türkiye'nin soy, dil, kültür bakımından birbirlerine olan yakınlıkları, bu iki devletin siyasi ve askeri konularda yakınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye'dir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya ve Kafkasya'da oluşan güç boşluğunun getirdiği belirsizlik ve Ermenistan'ın saldırgan tutumları Azerbaycan'ı toprak bütünlüğünü korumak, kendi içinde bir siyasi istikrar tesis etmek gibi amaçları gerçekleştirmeye itmiştir. Bağımsızlığını yeni kazanan bu devlete aradığı desteği, Orta Asya ve Kafkasya'daki güç boşluğunu doldurmaya aday bir ülke olan Türkiye, önemli ölçüde sağlamaya çalışmıştır.

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki siyasi işbirliğinin tesisi amacıyla atılan ilk adımlar, Azerbaycan'ın ilk devlet başkanı olan Mütellibov döneminde başlamıştır. Diplomatik ilişkiler çerçevesinde Türkiye Azerbaycan'a, 1991 yılında konsolosluk ve 14 Ocak 1992'de büyükelçilik açmıştır.¹ 1992 yılında Mütellibov Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bu ziyaret sırasında iki taraf arasında bir Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Askeri konuları içermeyen bu anlaşma Azerbaycan'daki siyasi sorunlar nedeniyle Azerbaycan Parlamentosu tarafından onaylanmamıştır.²

1992 yılında Azerbaycan'da yapılan devlet başkanlığı seçimini Ebülföz Elçibey'in kazanması Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin daha da gelişmesine katkı sağlamıştır. Türklüğe, Türkiye'ye ve Atatürk'e ilişkin olumlu görüşleri ve söylemleri, iki devlet arasında samimi bir hava oluşturmuştur. Elçibey, iki devlet arasında stratejik ortaklığa ilişkin herhangi bir anlaşma

¹ İdris Bal, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.382.

² Bal, **a.g.e.**, s.383.

bulunmamasına rağmen Azerbaycan dış politikasını “Türkiye’nin stratejik çıkarlarına zarar vermeyecek biçimde yürütmeye çalıştıklarını” dile getirmiştir.³ 1992 yılında ilk yurtdışı gezisini Türkiye’ye yapan Elçibey, bu ziyareti sırasında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Anlaşması’nı ve Boğazlar Beyannamesi’ni imzalamıştır.⁴ Azerbaycan’ın Karadeniz Ekonomik İşbirliği Anlaşması’nı imzalaması, iki taraf arasındaki ilişkilerin ekonomik alanda da gelişeceğinin bir göstergesi hüviyetindedir. Ebülfez Elçibey 1992 yılında gerçekleştirilen ilk Türk Devletleri Zirvesi’ne de katılmıştır. Bu zirve, Türk Devletleri’nin ortak bir platformda görüşlerini dile getirmesi, karşılıklı müzakerelerin yapılması, işbirliği alanları oluşturulması gibi imkanlar sunması nedeniyle, katılımcılar açısından önem arz etmekteydi. Aynı zamanda bu zirve, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin sadece ikili düzeyde değil, çok taraflı bir düzeyde gelişmesine de katkı sağlayacak nitelikteydi.

Elçibey döneminde, Azerbaycan-Türkiye siyasi ilişkilerinin gelişimine yönelik önemli adımlardan biri de, 1992 yılında, “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Dayanışma Anlaşması”nın imzalanmasıdır. Bu anlaşmaya göre taraflar, birbirlerinin egemenlik ve bağımsızlığına saygı duyacak ve taraflardan herhangi birine bir üçüncü devletin saldırması durumunda, diğer devlet, Birleşmiş Milletler’in amaç ve ilkeleri doğrultusunda, aynı zamanda Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK)* ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi’nde (AGİK) öngörülen mekanizmalar çerçevesinde, uluslararası örgütlerle birlikte saldırıya uğrayan tarafa yardımda bulunacaktı. Yapılan bu anlaşma ile taraflar arasındaki ilişkiler daha sağlam bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır.

Ebülfez Elçibey döneminde Azerbaycan ile Türkiye arasında yaşanan yakınlaşma, 1993 yılında Haydar Aliyev’in Azerbaycan devlet başkanı

³ Nazım Cafersoy, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992-Haziran 1993)**, Ankara Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, 2001, s. 123.

⁴ “Anadolu Toprağında Görüşmeler”, **Halk Gazetesi**, 30 Haziran 1992.

* Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Doğu Avrupa devletleri, Sovyetler Birliği’nden bağımsızlığını kazanan devletler ve NATO üyesi devletlerin katılımıyla 1991 yılında oluşturulan KAİK, bu devletler arasındaki siyasi ve askeri ilişkilerin geliştirilmesi ve yaşanan sorunların aşılması amacını taşımıştır. 1997 yılında KAİK’ın yerini Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) almıştır.

olmasıyla kısa bir belirsizlik dönemine girmiştir. Bu dönemde Aliyev, Elçibey döneminde Türkiye ile imzalanan anlaşmaları askıya almış ve Azerbaycan'da görev yapan Türk askeri uzmanlarının görevlerine son vermiştir.⁵ Fakat giderek bu politikalarından uzaklaşan Aliyev özellikle Batı ile münasebete geçmede Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duymuştur. Aliyev 1993 yılında Süleyman Demirel'in arabuluculuğu sonucunda Paris'e bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Haydar Aliyev 1994 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyareti sırasında, "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasındaki Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma" imzalanmıştır.⁶ Bu anlaşmada taraflar birbirlerinin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne duydukları saygıyı belirttikten sonra, madde IV'de, "tarafların, toprakların zor kullanılarak ele geçirilmesinin ve bu yoldan uluslararası tanınma veya hukuki statü elde edilmesinin kabul edilmezliği" hükmü benimsenmiştir. Aynı zamanda Kafkasya'da barışın ve istikrarın sağlanmasında birbirlerine yardımcı olmayı da yükümlenmişlerdir. Anlaşmanın bu hükümlerinde, Azerbaycan'ın Karabağ için Ermenistan'la yaşadığı mücadele nedeniyle Türkiye'nin desteğine duyduğu ihtiyacı görmek mümkündür. 1994 yılında Ermenistan'ın Karabağ'ın önemli bir kısmını işgal etmiş olması ve bunu uluslararası platformda tanıtmaya çabaları Azerbaycan ve Türkiye'yi ortak hareket etmeye itmiştir.

Haydar Aliyev döneminde Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerinde atılan önemli bir adım da 2002 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Terörizm, Örgütlü Suçlar ve Diğer Önemli Suçlarla Mücadele Anlaşması'nın imzalanmasıdır.⁷ Bu anlaşma ile taraflar, kendi ülkelerinin güvenlik ve istikrarını korumada önemli bir adım daha atmıştır.

⁵ Baskın ORAN, **Türk Dış Politikası (1980-2001)**, II. Cilt, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 405.

⁶ "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasındaki Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma", **Resmî Gazete**, sayı 21945, 30 Mayıs 1994.

⁷ "Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Terörizm, Örgütlü Suçlar ve Diğer Önemli Suçlarla Mücadele Anlaşması", **Resmî Gazete**, sayı 24810, 9 Temmuz 2002.

Taraflar arasındaki siyasi ilişkilere paralel olarak askeri ilişkilerde de gelişme göstermiştir. 1992 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Ayaz Mütellibov bir ordu kurmak amacıyla Türkiye'den bekledikleri desteği dile getirmiştir.⁸ Ebülfez Elçibey döneminde Türk Ordusu'ndan emekli bazı askerler Azerbaycan'da askeri eğitim vermiş, aynı dönemde, Türkiye'deki askeri okullarda, bazı Azerbaycanlı öğrencilerin eğitim görmesi sağlanmıştır.⁹ Türkiye'nin yeni bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'a yönelik bu eğitim yardımı, Azerbaycan Ordusu'nun gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Ermenistan'la yaşadığı sorunlar nedeniyle çatışmalar yaşayan Azerbaycan, düzenli bir ordusunun bulunmaması nedeniyle ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Türkiye'nin sağladığı eğitim, düzenli ve etkin bir ordu yapılanmasının sağlanması açısından önemli bir temel niteliği görmüştür. Ancak Azerbaycan ordusuna yapılan bu yardım, Ermenistan'a karşı mücadelesinde topraklarının %20'sini kaybetmesine engel olamamıştır.

1994 yılında Ermenistan ile ateşkes anlaşması imzalayan Azerbaycan, ordu sistemini geliştirmek amacıyla Türkiye ile olan ilişkilerini geliştirmeye devam etmiştir. Taraflar arasında yapılan müzakereler sonucunda 1996 yılında "Askeri Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.¹⁰ Aynı yıl, Azerbaycan'da bir Danışma ve Koordinasyon Kurulu oluşturulmuş, bu kurulun çalışmaları sonucunda, Azerbaycan'da Kara ve Hava Harp Okulu kurulmuştur.¹¹ Türkiye-Azerbaycan askeri ilişkilerinde atılan önemli adımlardan biri de 2001 yılında "Azerbaycan Hükümeti ile Türkiye Hükümeti Arasında Karşılıksız Askeri Yardım Anlaşması"nın ve "Azerbaycan Savunma Bakanlığı ile Türkiye Genelkurmay Başkanlığı Arasında Mali Yardım Protokolü"nün imzalanmasıdır.¹² Bu anlaşma ve protokol, Azerbaycan Ordusu'nun modernizasyonunu gerçekleştirmek amacı taşımaktadır.

⁸ Bal, a.g.e., s.387.

⁹ Bal, a.g.e., s.387.

¹⁰ Tayfun Atmaca, **Yirminci Yüzyılın Sonunda Azerbaycan ve Türkiye Münasebetleri (1993-1999)**, Ankara, Şafak Matbaası, 1999, s. 221.

¹¹ Oran, a.g.e., s. 387.

¹² Bal, a.g.e., s.388.

Uluslararası uyuşmazlık alanlarına gönderilen barış güçlerine askeri personel desteği sağlayan Azerbaycan'ın Afganistan'da bulunan askerleri de Türk komutanların idaresindedir. Kosova'daki Azeri askerleri de 2008 yılında Azerbaycan tarafından geri çağrılana kadar, Türk komutanlarının idaresi altında bulunmuştur.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler karşılıklı ziyaretlerle gelişimini sürdürmektedir. Bu çerçevede 2007 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Tayyip Erdoğan Azerbaycan'ı, İlham Aliyev de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Karşılıklı ziyaretler 2008 yılında da devam etmektedir. Türkiye tarafından ortaya atılan Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu hakkında bilgi alışverişinde bulunmak amacıyla Başbakan Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ali Babacan Azerbaycan'ı ziyaret ederken, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov da Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Yapılan karşılıklı ziyaretler iki devletin uluslararası platformda ortak bir tutum ve anlayış belirlenmesine ve iki devletin birbirleriyle uyumlu politikalar izlemesine önemli katkılar sağlamaktadır.

II. DAĞLIK KARABAĞ SORUNU'NDA İŞBİRLİĞİ

Aralarında yakın siyasi ve askeri ilişkiler bulunan Azerbaycan ve Türkiye, bazı uluslararası meselelerde dayanışma içinde bulunarak, sorunların çözümünde birbirlerine destek olmaktadır. Taraflar arasındaki tarihsel bağlar ve 1990'lı yıllardan günümüze kadar geçen dönemde gerçekleşen olumlu gelişmeler, tarafların birbirlerinin çıkarlarını savunmalarına katkı sağlamaktadır. Orta Asya'da ve Kafkasya'da büyük devletlerin etkinlik mücadelesi ve bölgesel çekişmeler, bu bölgedeki devletlerin kendini yakın hissettiği devlet ya da devletlerle işbirliği yapmasını gerektirmekte, bu durum da, Azerbaycan ve Türkiye'nin hem bölgesel hem de uluslararası platformda birbirlerine duydukları ihtiyacı arttırmaktadır.

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki önemli dayanışma konularından biri, her iki devletin de ilişkilerinde sorun yaşadığı Ermenistan'ın, bu iki

devlete ilişkin giriştiği eylemlere karşı işbirliğidir. Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan Ermenistan Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye Ermenistan'ı aynı yıl tanımıştır. Ermenistan'ı Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne kurucu üye olarak davet eden devlet de Türkiye'dir.¹³ Türkiye bağımsızlığını yeni kazanmış olan bu devletle ilişkilerini geliştirmeyi, bu şekilde, hem dost bir komşuya sahip olmayı hem de Orta Asya ve Kafkaslar'a ulaşmak amacıyla Ermenistan'ı da bir geçiş güzergahı olarak görmeyi arzulamıştır. Bu dönemde Ermenistan devlet başkanlığı görevini yürüten Levon Ter-Petrosyan da Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istediğini beyan etmiştir. Ancak 1991 yılında Ermenistan tarafının, 1921 Kars Anlaşması'yla çizilmiş olan Türkiye-Ermenistan sınırını tanımadığını açıklaması üzerine, Türkiye bu devletle diplomatik ilişki kurmamıştır.¹⁴

Ermenistan'ın bağımsızlığıyla birlikte, Ermeni diasporasının da etkisiyle, Ermeni milliyetçiliği yükselişe geçmiştir. Bu psikoloji içindeki Ermenistan, "Haydat Doktrini" adı verilen bir amaç belirlemiştir. Bu doktrin çerçevesinde Ermeniler, tarihsel olarak yaşadıkları bütün toprakları içeren bağımsız bir Ermenistan kurmayı amaçlamaktadır.¹⁵

Bu doktrinin yanı sıra Azerbaycan ve Türkiye gibi tarihsel bağlarla birbirlerine bağlı iki Türk devletinin arasında kalmak Ermenistan'ı tedirgin etmiştir. Her iki devletle de geçmiş dönemlerde yaşadığı sorunlar bu devleti çevrenin psikolojisine itmiş, bu durum Ermenistan'ın saldırgan tutumunu arttırmıştır. Ermeni milliyetçiliği ve Haydat Doktrini'ne çevrenin psikolojisi de eklenince, Ermenistan'ın hem Azerbaycan hem de Türkiye'ye karşı tarihsel haklar ve toprak talebi iddialarında bulunmuş olması, bu iki devletin Ermenistan'ın eylemlerine karşı bir arada hareket etmesine neden olmuştur.

Türkiye ve Azerbaycan'ın, Ermenistan ile ilişkilerinde uyum içinde hareket ettikleri meseleler arasında Dağlık Karabağ Sorunu önemli bir yere

¹³ Oran, **a.g.e.**, s. 407.

¹⁴ Oran, **a.g.e.**, s. 408.

¹⁵ Nazmi GÜL ve Gökçen EKİCİ, "Azerbaycan ve Türkiye İle Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan'ın Dış Politikası", **Avrasya Dosyası**, cilt 7, sayı 1, 2001, s.373.

sahiptir. Karabağ, Azerbaycan'da bulunan Kür ve Aras ırmakları ile Ermenistan'ın işgali altında bulunan Gökçe Gölü arasındaki bölgedir.¹⁶ Dağlık Karabağ, Karabağ'ın yaklaşık 18.000 km² olan yüzölçümünün 4392 km²'lik kısmını oluşturmaktadır.¹⁷(bkz. Harita-I)

(Harita I: Dağlık Karabağ Bölgesi)

Kaynak: [http://www.milliyetciler.de/resimler/azerbaycan\(1\).gif](http://www.milliyetciler.de/resimler/azerbaycan(1).gif)

Tarihsel bakımdan Türklerin yönetimi altında bulunan bu bölgeye Ermenilerin göçü 19. yüzyılda başlamıştır. 1820'li yıllarda İran'dan ve 1829 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Edirne Antlaşması'yla da Osmanlı Devleti topraklarından Karabağ'a Ermeni göçü yaşanmıştır. Bölgeye yerleşen Ermenilerin siyasi bir birliktelik kurması Rusya'nın desteğiyle gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'a bağlı özerk bir bölge olan Dağlık Karabağ, 1988 yılından itibaren Ermenistan'la birleşme

¹⁶ Araz Aslanlı, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", *Avrasya Dosyası*, cilt 7, sayı 1, 2001, s. 393.

¹⁷ Aslanlı, *a.g.m.*, s. 394.

isteğini dile getirmiştir. Ancak alınan bu karar Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne aykırı olduğu için uygulamaya konulmamıştır.

1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, Yukarı Karabağ'ın özerklik statüsünü feshettiğini açıklamıştır. Bu duruma karşı olan Yukarı Karabağ Ermenileri 1991 yılında Yukarı Karabağ Cumhuriyeti'ni ilan ederek Bağımsız Devletler Topluluğu'na üyelik için başvurmuşsa da, bu ilan ve başvuru, uluslararası platformda kabul görmemiştir.¹⁸

Yukarı Karabağ'da Ermenilerce gerçekleştirilen şiddet eylemleri ve ayrılıkçı hareketler 1992 yılında çatışmaların şiddetlenmesine neden olmuştur. Ermeniler 1992 yılında, bölgedeki etnik temizliğe hız vermiş ve Hocalı'ya düzenledikleri saldırıda 600'den fazla sivil katletmiş ve 1285 kişiyi de rehin almıştır.¹⁹ 1993 yılında saldırılarına devam eden Ermeniler aynı yıl Kelbecer'i ele geçirmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan arasında 1994 yılında Moskova'da imzalanan ateşkes antlaşması ile çatışmalar durmuştur. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki mücadelede yaklaşık olarak 15.000 kişi hayatını kaybetmiş, çatışmalar nedeniyle 1.000.000 kişi de yerleşim yerlerini terk etmiştir. Yapılan bu ateşkes antlaşmasıyla birlikte Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenistan'ın işgali altında kalmıştır.²⁰

Yapılan ateşkes anlaşmasının ardından taraflar arasında müzakerelere başlanmıştır. Sorunun çözümü için iki devlet arasında yürütülen müzakereler 2000'li yıllarda devam etmiştir. 2000 yılında Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanları Minsk'te bir toplantı yapmıştır.²¹ Ancak bu toplantı meselenin çözümü için yeterli olamamıştır.

2001 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın Avrupa Konseyi'ne üye olmasıyla birlikte, iki devlet, sorunu barışçı yollarla çözme konusunda

¹⁸ Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı)**, Ankara, 2000, s. 12.

¹⁹ Murtuz Elesgerov, **Tarihimizin Facieli Seifeleri: Soygırım**, Bakü, Azerbaycan Parlamentosu Yayını, 2000, s.12.

²⁰ **UN Global Compact Case Studies of Multistakeholder Partnership Policy Dialogue on Business in Zones Of Conflict** (Edited by: Virginia Haufler), April 2002, s.16.
(Erişim) http://www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/7.2.1/MultistakeholderInitiativeinZonesofConflict.pdf, 08 Ekim 2008

²¹ Aslanlı, **a.g.m.**, s. 417.

yükümlülük altına girmiştir.²² Bu yükümlülük sadece siyasi bir yükümlülük olmasına rağmen, tarafların sorunun çözümü için adım atmaları bakımından önem arz etmektedir. Azerbaycan ve Ermenistan arasında 10 Şubat 2006 tarihinde Paris’te ve 5 Haziran 2006 tarihinde Bükreş’te gerçekleştirilen görüşmeler de sorunun çözümünü sağlamamıştır.²³

Yukarı Karabağ Sorunu’nun uluslararası hukuka uygun bir şekilde çözümü konusunda Ermenistan’ın tutarsız hareketlerini görmek mümkündür. Azerbaycan’la gerçekleştirdiği müzakerelerle sorunun barışçıl yollarla çözümü yönünde adım attığı izlenimi vermeye çalışan Ermenistan’ın, 10 Aralık 2006 yılında Dağlık Karabağ Anayasası için gerçekleştirdiği referandum bu durumun bir göstergesi olarak ele alınabilir. Gerçekleştirilen referandum sonucunda %98 oy oranıyla kabul edilen anayasa, Dağlık Karabağ’ın egemen ve bağımsız bir devlet olduğuna dair hüküm içermektedir.²⁴ Bu referandumun uluslararası platformda kabul görmemesi nedeniyle, söz konusu anayasa Dağlık Karabağ’ın hukuki statüsünde bir değişikliğe neden olmamıştır.

Ermenistan’ın Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yönelik olumsuz tavırlarından biri de 19 Temmuz 2007 tarihinde yapılan sözde cumhurbaşkanlığı seçimidir. Yapılan seçimler sonucunda Bako Sahakian oyların çoğunluğunu almış olsa da yapılan seçimler uluslararası platformda kabul görmemiştir. Bununla beraber yapılan referandum ve cumhurbaşkanlığı seçimi Ermenistan’ın niyetini anlayabilmemiz açısından önem arz etmektedir.

İki devletin 2007 yılında St. Petersburg’da gerçekleştirdiği müzakereler de sonuçsuz kalmıştır. Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ile Ermenistan Devlet Başkanı Serge Sarkisyan 2008 yılında St. Petersburg’da soruna ilişkin görüşmeler yapmak üzere bir araya gelmiş ancak herhangi bir çözüme ulaşılamamıştır. İki devlet başkanı 2009 yılının

²² Yıldız Deveci Bozkuş, “Dağlık Karabağ’da Sular Isınmıyor mu?”, **Stratejik Analiz**, sayı 82, 2007, s.14.

²³ Bozkuş, **a.g.m.**, s.14.

²⁴ Bozkuş, **a.g.m.**, s.15.

Mayıs ayında Prag'da gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda sorunun çözüm yöntemleri konusunda mutabakat sağlandığı ifade edilmiş ve yöntemlerin ayrıntılarının daha sonraki görüşmelerde belirleneceği açıklamasında bulunulmuştur.²⁵

Yukarı Karabağ Sorunu'nun çözümü için Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı bünyesinde oluşturulan Minsk Grubu öneriler sunmaktadır. Bu çerçevede BM, soruna ilişkin olarak 1993 yılında 822²⁶, 853²⁷, 874²⁸ ve 884²⁹ sayılı kararları almıştır. BM, bu kararlarında Azerbaycan topraklarının silah kullanılarak işgal edilmesinin uluslararası hukuka uygun olmadığını belirtmiş ve işgal güçlerinin, işgal ettikleri bölgelerden çekilmesi talep etmiştir.

Türkiye hem bölgesel bir güç olarak bulunduğu bölgede huzura ve istikrara verdiği önem, hem de Azerbaycan'a etnik, din, dil, kültür ve tarih bakımından duyduğu yakınlık dolayısıyla Dağlık Karabağ Sorunu'na ilgisiz kalmamıştır. Sovyetler Birliği döneminde bu bölgedeki sıkıntıları komşusunun iç işleri olarak değerlendiren Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte bu bölgeye yönelik daha etkin politikalar yürütmeye başlamıştır. Bu çerçevede, Türkiye, Yukarı Karabağ Sorunu'nun AGİT gündemine alınması için girişimlerde bulunmuş ve bunda başarı sağlamıştır.

Türkiye bağımsızlığını yeni kazanan Ermenistan'la da iyi ilişkiler kurmak arzusunda olduğu için, sorunun çözümünde taraflı görünmek

²⁵ CNNTürk.com“Aliyev ve Sarkisyan Prensipite Anlaştı”,
(Erişim) <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/05/07/aliyev.ve.sarkisyan.prensipite.anlasti/525497.0/>,
20 Mayıs 2009.

²⁶ UN Security Council Resolutions, Resolution 822 (1993),
(Erişim) <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/247/71/IMG/N9324771.pdf?OpenElement>,
7 Aralık 2008.

²⁷ UN Security Council Resolutions, Resolution 853 (1993),
(Erişim) <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/428/34/IMG/N9342834.pdf?OpenElement>,
7 Aralık 2008.

²⁸ UN Security Council Resolutions, Resolution 874 (1993),
(Erişim) <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/557/41/PDF/N9355741.pdf?OpenElement>,
7 Aralık 2008

²⁹ UN Security Council Resolutions, Resolution 884 (1993),
(Erişim) <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/631/20/PDF/N9363120.pdf?OpenElement>,
7 Aralık 2008

istememiştir. Hatta bu dönemde, Ermenistan'ın 1991 yılında gerçekleştirdiği bir talep sonucunda Türkiye, bölgede gerginliği tırmandıracak eylemlerde bulunmamaları yönündeki bir mesajı Azerbaycan'a iletmıştır.³⁰ Ancak Türkiye, Azerbaycan'ı uluslararası platformda yalnız bırakmaktan da kaçınmıştır. 11 Şubat 1992 yılında Süleyman Demirel ABD'ye gerçekleştirdiği ziyaretinde, ABD'nin Dağlık Karabağ Sorunu'nda Ermenistan'a verdiği destekten vazgeçmesini istemiştir.³¹

Türkiye'nin bu soruna ilişkin hassasiyetinin bir diğer göstergesi, meselenin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gündeme alınmasıdır. Başbakan Süleyman Demirel, 19 Şubat 1992 yılında, "Batı, Karabağ Sorunu'nda Ermenistan'ı destekler ve Ermenistan uzlaşmaz tutum takınırsa, bölgesel savaş çıkar" uyarısında bulunmuştur.³² Türkiye'nin Dağlık Karabağ Sorunu'na ilişkin Ermenistan karşıtı tavrı 1992 yılında giderek artmaya başlamıştır. Ermenilerin 25 Şubat 1992'de Hocalı'ya yaptığı baskın ve soykırım Türk kamuoyu ve halkında büyük bir tepki uyandırmıştır. Azerbaycan halkını kendine çok yakın bulan Türk halkı, bu soykırım sonrası, hükümetin daha aktif politikalar uygulaması taraftarı olmuş ve basın yayın organları da benzer düşünceler içeren yayınlar yapmıştır. Türkiye, Hocalı Soykırımı neticesinde, uluslararası girişimlerde bulunarak sorunun çözüme kavuşturulması için gerçekleştirdiği faaliyetleri arttırmıştır. Türkiye'nin başvuruları sonucunda, Mart 1992'de AGİK çerçevesinde sorunun çözümü için görüşmeler yapmak üzere Minsk Grubu'nun oluşturulması kararı alınmıştır. Bu grubun üyeleri Azerbaycan, Almanya, ABD, Ermenistan, Beyaz Rusya, İsveç, İtalya, Fransa, Rusya, Türkiye, Çek ve Slovakya Federal Cumhuriyeti olarak belirlenmiştir.³³ Oluşturulan Minsk Grubu vasıtasıyla taraflar arasında müzakereler yapılması, sorunun barışçıl yollarla çözümünün sağlanması amaçlanmıştır.

³⁰ Oran, **a.g.e.**, s. 402.

³¹ Cemalettin Taşkiran, **Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995, s. 181.

³² Taşkiran, **a.g.e.**, s.166.

³³ Aslanlı, **a.g.m.**, s. 404.

Türkiye'nin Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı giriştiği saldırılarda Azerbaycan'a verdiği desteğin bir diğer göstergesi de Nahçıvan'a ilişkin açıklamalarıdır. 1921 yılında Moskova'da imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması ve bu antlaşmaya uygun hükümler içeren 1921 tarihli, Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında imzalanan Kars Antlaşması çerçevesinde, Nahçıvan, Azerbaycan'a bağlı özerk bir bölge olarak kabul edilmiştir. 1992 yılında, Ermenistan'ın bu bölgeye müdahalesi gündeme geldiği zaman, Türkiye bu antlaşmalar çerçevesindeki haklarını korumak amacıyla bölgeye müdahale edebileceğini açıklamıştır. Türkiye 1992 yılında aldığı bir kararla, Ermenistan'a Batı'dan gelecek askeri ve diğer yardımların geçişine de izin vermemiştir.

1992 yılında Ermenistan'ın Azerbaycan karşısında daha etkili saldırılarda bulunmasını engellemek amacıyla gerçekleştirilen bu girişimlere rağmen, Türkiye Ermenistan'a karşı kesin bir karşıt politika yürüttüğü görünümü vermekten de kaçınmıştır. Türkiye olaylara tek taraflı müdahalelerde bulunarak tepki yaratmak yerine, uluslararası örgütler çerçevesinde girişimlerde bulunmayı tercih etmiştir. Aynı zamanda Ermenilerle Azeriler arasındaki çatışmada, her iki tarafla ilişkilerini sürdürmenin, sorunun çözümünde daha faydalı olacağı görüşü benimsenmiştir. Bu çerçevede Türkiye, 1992 yılında Ermenistan'a 100 bin ton buğday satmış, aynı zamanda Ermenistan'la üç yüz bin kilowatt-saat elektrik enerjisi satmak üzere bir anlaşma da imzalamıştır.³⁴ Türkiye yapmış olduğu bu anlaşmayla bir çok eleştiriye sebep olsa da, ikili çatışmaların yatıştırılması için her iki tarafa eşit mesafede durulması mantığı çerçevesinde hareket ettiğini gözardı etmemek gerekir. Zaten bu anlaşma 1993 yılında iptal edilmiştir.

Türkiye'nin, 1993 yılında Ermeni saldırılarının devam etmesi karşısında Azerbaycan'ın elini kuvvetlendirecek nitelikte ciddi kararlar aldığı görülmüştür. Ermeni saldırılarının artması üzerine Türkiye 1993 yılında

³⁴ Süha Bölükbaşı, "Ankara's Bakü-Centered Transcaucasia Policy: Has it Failed?", **Middle East Journal**, cilt 51, sayı 1, 1997, s.84.

Ermenistan sınır kapılarını kapatmıştır.³⁵ Bu karar Ermenistan'ın Batı ile olan demiryolu bağlantısının kesilmesine neden olmuştur. Türkiye bu tutumunun yanı sıra Azerbaycan'a uluslararası örgütler nezdinde de destek vermiştir. NATO ve İslam Konferansı Teşkilatı'nda sorunu gündeme getirmenin yanı sıra, Türkiye'nin girişimleri sonucunda BM, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmaların sona ermesi, Ermenistan'ın işgal etmiş olduğu Azerbaycan topraklarından çekilmesi, yerleşim birimlerinden ayrılmak zorunda kalan Azerilerin geri dönmeleri kararlarını içeren 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları almıştır.³⁶

Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destek 1994 yılında Azerbaycan ve Ermenistan arasında imzalanan ateşkes antlaşmasından sonra da devam etmiştir. Türkiye her fırsatta Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ'ın sahibi olduğunu vurgulamaktadır.

2007 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen Karadeniz Ekonomik İşbirliği Zirvesi'nde, dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Ermenistan'ın işgal etmiş olduğu Azerbaycan topraklarından çekilmediği sürece Türkiye'nin Ermenistan sınırlarını açmayacağı uyarısında bulunmuştur.³⁷ Bu tutum Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin uluslararası ilişkilerdeki klasik çıkar ilişkisinin ötesinde bir özelliğe sahip olduğunu anlamak açısından dikkate değer bir durumdur. Türkiye Ermenistan'la, Ermenistan'ın Türkiye sınırlarının yasallığını kabul etmemesi ve Ermeni soykırımı iddiaları gibi önemli sorunlar yaşayan bir devlettir. Türkiye'nin sınır kapılarını açma koşulunu Ermenistan'ın Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanıması ve Türkiye'ye karşı takındığı düşmanca tavırlardan vazgeçmesi koşullarının yanı sıra Yukarı Karabağ'dan çekilmesi olarak belirlemesi, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin bu yönünü ortaya koyması bakımından dikkate değer bir durum olarak ele alınmalıdır.

³⁵ Hasan Kanbolat, "Kars-Tiflis-Bakü-Demiryolu Bir Başka Bahara mı Kaldı?", *Stratejik Analiz*, sayı 82, 2007, s.6.

³⁶ Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), *Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı)*, Ankara, 2000, s. 12.

³⁷ Cavid VELİEV, "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri", (Erişim) <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id1103&sayfa=14>, 20 Nisan 2008

³⁷ "Aliyev: Türkiye'nin Yanındayız", *Yeni Şafak*, (Erişim) <http://yenisafak.com.tr/politika/?t=06.11.2007&i=80009>, 7 Eylül 2008.

2007 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev arasında Bakü’de yapılan görüşmede Türkiye bu desteğini tekrar ortaya koymuştur. Abdullah Gül, Yukarı Karabağ sorununun Azerbaycan’ın toprak bütünlüğüne ve uluslararası hukuka uygun bir şekilde çözülmesi isteğini dile getirmiştir.³⁸

Türkiye’nin Dağlık Karabağ sorununu Azerbaycan’ın toprak bütünlüğüne zarar vermeden bir çözüme kavuşturma isteği 2008 yılında da devam etmiştir. Ermenistan ile Türkiye arasında yapılan Dünya Kupası Eleme maçı için Ermenistan’a giden Abdullah Gül’ün sadece Türkiye-Ermenistan arasındaki ikili ilişkilerin gelişimini değil, aynı zamanda Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin de yumuşamasını hedeflediğini söylemek mümkündür. Gerçekleştirilen ziyarette alınan karar neticesinde yapılacak olan ikili görüşmelere Azerbaycan’ın da dahil edilerek New York’ta üçlü görüşmeler yapılması bu durumun göstergesi olarak ele alınabilir. 2008 yılının Eylül ayında Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanları arasında gerçekleştirilen görüşmede herhangi bir somut çözüme ulaşılamamış olmasına rağmen taraflar arasında müzakere sürecinin devam edecek olması önem arz etmektedir. Ermenistan’ın Rusya’nın askeri desteğine sahip olduğu ve Rusya’nın bu devlette askeri üsler bulundurduğu dikkate alınacak olursa, Ermenistan’ın işgal etmiş olduğu Azerbaycan topraklarından savaş yoluyla çıkarılmasının güç olduğu yorumunu yapmak mümkündür. Dolayısıyla sorunun sürüncemeden kurtulması için taraflar arasında yapılacak müzakerelerin gerekliliğini gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Türkiye’nin Azerbaycan’a verdiği destek BM kapsamındaki oylamalarda da devam etmektedir. 2008 yılında, BM Genel Kurulu, Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmalarda Ermenistan’ın işgal etmiş olduğu Azeri topraklarından çekilmesi meselesini ele almıştır. Genel Kurul’da yapılan oylamada, Azerbaycan’ın

³⁸ “Aliyev: Türkiye’nin Yanındayız”, **a.g.i.k.**.

toprak bütünlüğünün korunması ve Ermenistan'ın işgal etmiş olduğu topraklardan çekilmesi kararı kabul edilmiştir. Yapılan oylamada 39 devlet Azerbaycan lehine oy kullanırken 7 devlet olumsuz oy kullanmış (Angola, Ermenistan, Fransa, Hindistan, Rusya Federasyonu, ABD, Vanuatu) ve 100 devlet de çekimser kalmıştır.³⁹ Türkiye bu kararın alınmasına olumlu oy kullanarak destek vermiştir.

Alınan bu kararın oylanması sırasında ABD, Rusya ve Fransa'nın olumsuz oy kullanması düşündürücüdür. ABD, Rusya ve Fransa'nın karara itirazının sadece eski yerleşim yerlerine dönecek Azerilerin bazı belgelere sahip olması konusunda olmasına rağmen, AGİT Minsk Grubu'nun eşbaşkanı olan bu üç devletin olumsuz oy kullanması, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki uyuşmazlıkta, Ermenistan'ı cesaretlendirebilecek niteliktedir. ABD ve Rusya'nın tutumu, Kafkaslar ve Orta Asya'da istikrar sağlanması için önemli olabilecek bir çözümü güçleştirebilir. Bu iki devletin bölge üzerinde aktif politikalar izlemek istediği dikkate alınırsa, bölgedeki uyuşmazlıkların devam etmesinin, kendilerine, bölgeye müdahale şansı tanıyacağını düşündükleri yorumu yapılabilir. ABD ve Rusya'nın tutumu, Yukarı Karabağ sorununun daha uzun yıllar devam etmesine neden olabilir.

Dağlık Karabağ Sorunu'nun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesi Türkiye'nin temel politikası olmaya devam etmektedir. Tayyip Erdoğan'ın 2009 yılında Azerbaycan'a gerçekleştirdiği ziyarette Ermenistan'ın Yukarı Karabağ'dan çekilmemesi durumunda, Türkiye'nin Ermenistan sınırını açmayacağını belirtmesini, devam eden bu politikanın en önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirmek mümkündür. Bu durum Azerbaycan'ın, Rusya tarafından siyasi ve askeri olarak desteklenen Ermenistan karşısında yalnız kalmamasını sağlamakta, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki siyasi ve askeri yakınlığı pekiştirmekte ve ilişkilerindeki uyumu görebilmemize de katkı sağlamaktadır.

³⁹ Sixty-second General Assembly Plenary 86. Meeting (AM), GA 10693, (Erişim) <http://www.un.org/News/Press/docs/2008/ga10693.doc.htm>, 08.10.2008

III. HAZAR DENİZİ'NİN STATÜSÜ SORUNU VE TÜRKİYE'NİN DESTEĞİ

Türkiye ile Azerbaycan'ın uyum içinde hareket ettikleri sorunlar arasında Hazar Denizi'nin statüsü sorunu da yer almaktadır. Hazar Denizi zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olmasının yanı sıra, Türkmenistan ve Kazakistan'dan Batı'ya taşınacak doğal kaynakların geçiş güzergahı üzerinde bulunması nedeniyle de önem arz etmektedir. Orta Asya ve Trans-Kafkasya bölgesini Hazar Bölgesi adıyla bir bütün olarak ele alan Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre Hazar Bölgesi'nde 15 ile 40 milyar varil arasında değişen kanıtlanmış petrol rezervi ve 6.7 ile 9.2 trilyon metreküp arasında değişen kanıtlanmış doğal gaz rezervi bulunmaktadır.⁴⁰ Bu rakamlar, dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık olarak %1.5 ile %4'ü, kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin de yaklaşık olarak %6'sının bu bölgede olduğunu göstermektedir.⁴¹

Hazar Denizi'ne kıyıdaş olan Rusya, Azerbaycan, İran, Kazakistan ve Türkmenistan arasında Hazar'ın statüsüne ilişkin tartışmalar Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlamıştır. Bu devletlerden Rusya 1930 km, Azerbaycan 800 km, İran 740 km, Türkmenistan 1200 km ve Kazakistan 2340 km uzunluğunda kıyı uzunluğuna sahip bulunmaktadır.⁴² (bkz. Harita-II)

Sovyetler Birliği döneminde İran ile olan bölüşüm, 1921 yılında Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti ile İran ve 1949 yılında Sovyetler Birliği ile İran arasında yapılan iki anlaşma ile gerçekleştirilmiştir.⁴³ Bu iki anlaşma sadece su yüzeyine ilişkin düzenlemeler yapmakta ve deniz tabanının ise ortak kullanımından bahsetmekteydi. Yapılan anlaşmalar çerçevesinde İran, Sovyetler Birliği dağılana kadar, Hazar Denizi'nin %14'ü

⁴⁰ International Energy Agency, **Caspian Oil and Gas**, (Erişim) http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/1990/caspian_oil_gas98.pdf, 25 Kasım 2008, s. 32.

⁴¹ International Energy Agency, **a.g.i.k.**, s.32.

⁴² Sinan OĞAN, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a153.html>, 14 Eylül 2008

⁴³ Fırat PURTAŞ, "Hazar Bölgesi'nde Rekabetin Yeni Boyutu: Silahlanma Yarışı", (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a21.html>, 8 Nisan 2008

üzerinde kullanım hakkına sahip olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan, Rusya, İran, Türkmenistan ve Kazakistan arasında bu denizin bölüşümüne ilişkin sorunlar yaşanmıştır. Rusya ve İran ortak kullanım ilkelerini desteklerken Azerbaycan ve Kazakistan milli sektörlere uygun paylaşımı benimsemiştir. Türkmenistan ise herhangi bir tarafa destek vermekten kaçınmıştır.

(Harita II: Hazar Denizine Kıyıdaş Devletler)

Kaynak: http://www.yapiworld.com/ozel/hazar/hazar_ulke.jpg.

Rusya 1998 yılında yaptığı bir politika değişikliği ile Hazar Denizi'nin kuzey kısmına ait deniz dibinin milli sektörlere uygun bir biçimde paylaşılmasını kabul etmiştir. Bu politikaya uygun bir biçimde 1998 yılında Kazakistan ve 2001 yılında da Azerbaycan ile anlaşma imzalamıştır. Ancak Rusya'nın imzaladığı bu anlaşmalar deniz yatağını kapsamamaktadır. Yapılan anlaşmaların deniz yatağını içermediğini ve çevre sorunlarını bahane eden Rusya, doğal kaynakların Batı'ya ulaştırılmasında tek geçiş güzergahı olma politikası çerçevesinde, Hazar Denizi'nin altından geçirilecek boru

hatlarına engel olarak, Hazar sorununun tam anlamıyla çözümünü içeren bir anlaşmaya yanaşmamaktadır.⁴⁴

Günümüzde devam eden bu paylaşım sorununda İran, Hazar'ın ortak bölüşümünü, yani %20'sini istemektedir. Ancak Hazar Denizi'nin yaklaşık olarak %14'lük bölümünde kıyıları bulunan İran'ın bu isteği diğer kıyıdaş devletler tarafından kabul edilmemektedir.⁴⁵ İran'ın bu tutumunun sebebinin sadece Hazar'dan daha fazla pay alma isteği olmadığını söylemek mümkündür. ABD ve Batı tarafından desteklenen Türkmenistan ve Kazakistan doğal kaynaklarının Trans-Hazar yoluyla Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye üzerinden uluslararası piyasalara ulaştırılması düşüncesi Hazar'ın tabanına boru hatlarının döşenmesini gerektirmektedir. Bu durum İran'ın bölge doğal kaynaklarını İran üzerinden geçirerek, Basra Körfezi yoluyla, uluslararası piyasalara ulaştırma isteğine ters düşmektedir. Dolayısıyla, Hazar Denizi'nin deniz tabanının kullanım dışı tutulması, Rusya gibi İran'ın da çıkarlarına uygun görünmektedir.

Hazar sorunuyla ilgilenen devletler arasında ABD de yer almaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölge ile yakından ilgilenen ABD, bölge doğal kaynaklarının Batı'ya güvenli bir şekilde ulaştırılmasına özel önem vermektedir. Rusya ve İran'ın bölgedeki güçlerini kullanarak Hazar'da kendi çıkarları doğrultusunda bir düzen kurmalarına karşı olan ABD, Hazar Denizi'ndeki Azeri, Çırağ ve Güneşli yataklarının işlenmesi ve paylaşılmasına ilişkin olarak yapılan 1994 tarihli Asrın Anlaşması'na katılmıştır. ABD bu kapsamda oluşturulan Azerbaycan Uluslararası Petrol Arama Şirketi'nin de %25 hissesine sahiptir.⁴⁶

ABD Hazar sorununun, bu denizin tabanında bulunan doğal kaynakların çıkarılması ve bölge dışına pazarlanmasına engel oluşturmaması için doğrudan girişimlerde bulunmasının yanı sıra, bölge ülkelerinin birbirleriyle olan işbirliği girişimlerine de destek sağlamaktadır. Bu anlayış

⁴⁴ Purtaş, a.g.i.k.

⁴⁵ Mehmet Seyfettin EROL, "Orta Asya'da Güvenlik Sorunları", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, sayı 1, Güz 2004, s.102-103.

⁴⁶ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Azerbaycan Ülke Bülteni**, Ankara, Kasım 2007, s.16.

çerçevesinde Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova arasında oluşturulan GUAM'a destek vermiştir. 1997 yılında oluşan GUAM, 1999 yılında Özbekistan'ın katılımıyla GUUAM ismini almış olup, petrol boru hatlarının korunmasıyla yakından ilgilenmektedir.

ABD'nin desteğiyle kurulmuş olan Gürcistan, Ukrayna ve Azerbaycan askerlerinden kurulu Barış Gücü Taburu'nun 1999 yılında gerçekleştirdiği petrol boru hatlarının güvenliğine dair operasyon, Hazar bölgesi kaynaklarına ilişkin ABD ilgisinin bir başka göstergesidir.⁴⁷ Bu tür işbirliği girişimlerini destekleyen ABD, bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerini geliştirerek Hazar bölgesindeki askeri varlığını da artırmıştır. ABD Azerbaycan ile geliştirdiği ilişkiler sonucunda Azerbaycan deniz kuvvetleri personelinin yetiştirilmesine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda 2004 yılında ABD ve Azerbaycan Hazar Denizi'nde askeri operasyon gerçekleştirmiştir. Anlaşılacağı üzere Hazar'ın statüsü sorununda ABD, Azerbaycan'ın yanında yer almaktadır.

Hazar'a kıyıdaş olan devletler sorunun çözümü için çeşitli düzeylerde toplantılar düzenlemektedir. Bu çerçevede 2002 yılında Aşkabat ve 2007 yılında Tahran'da biraraya gelen devletler ortak bir çözüm yolu bulamamıştır. Sorunun çözümünde Azerbaycan ile Türkmenistan yakınlaşmasının artması son yıllarda gerçekleşen önemli bir ilerleme olarak ele alınabilir. Türkmenistan ile Azerbaycan arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesine neden olan Hazar sorununun çözümüne ilişkin olarak iki taraf arasında yaşanan gelişmeler dikkat çekicidir. Mayıs 2008'de Bakü'de bir araya gelen iki devlet Hazar Sorunu'nun çözümü için toplantılar yapmaya ve sorunu uzlaşma içinde çözmeye karar vermiştir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı ile Hazar bölgesinden çıkarılan doğalgaz ve petrolün Türkiye üzerinden Batı'ya taşınıyor olması, Türkiye'nin meseleyle daha yakından ilgilenmesine neden olmaktadır. Türkiye Hazar Denizi'nin Azerbaycan sınırlarında kalan kısmından çıkarılan doğal kaynakları Batı'ya ulaştırmakla sadece ekonomik gelir elde etmemekte stratejik değerini de arttırmaktadır.

⁴⁷ Purtaş, a.g.i.k..

Hazar sorunu nedeniyle bu denizin tabanına petrol ve doğal gaz borularının döşenemiyor olması da Türkiye için olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazakistan ve Türkmenistan petrol ve doğal gazının BTC ve BTE boru hatları ile Batı'ya ulaştırılması için bu devletler ile Azerbaycan arasında boru hattı döşenmesi Hazar sorununun çözülmemesi nedeniyle mümkün olamamaktadır. Bu durum Türkiye'nin sorunun çözümüne ilişkin ilgisinin bir başka nedenini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Hazar sorununun çözüme kavuşturulması isteğinin bir başka nedeni ise Orta Asya ve Kafkasya'da istikrarlı bir yapı istemesidir. Hazar sorunu nedeniyle Rusya, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistan arasında çıkabilecek gerilimler bölgedeki güvenliği tehdit edebilecek niteliktedir. Bu durum yakın çevresindeki barış ve güvenliğe özel önem veren Türkiye'yi tedirgin etmektedir.

Türkiye, Hazar sorununda, Azerbaycan'ın tezine destek vermektedir. Azerbaycan Uluslararası Petrol Arama Şirketi'nin ortaklarından olan Türkiye, Azerbaycan ile yaptığı anlaşmalar ile bu devletin Hazar Denizi'nde petrol ve doğal gaz arama ve çıkarma faaliyetlerinde yer almaktadır. Yapılan anlaşmalar ve işbirliği Azerbaycan'ın elini kuvvetlendirmektedir. Karşılaşılabilecek herhangi bir sorun durumunda, Türkiye'nin de sorunun taraflarından biri haline gelecek olması, hem diğer devletlerin hareket alanlarını sınırlamakta hem de Azerbaycan'ı yalnızlık endişesinden kurtarmaktadır.

Türkiye, gerekli olduğunda, Azerbaycan'a askeri destek de sağlamıştır. 2001 yılında Hazar Denizi'nde petrol araması yapan Azerbaycan gemilerinin İran savaş uçakları tarafından taciz edilmesi üzerine, Türkiye Azerbaycan'a destek olmak amacıyla savaş uçaklarını bölgeye göndermiştir. Türkiye, Hazar Denizi'nde meydana gelebilecek bir silahlı çatışma durumunda Azerbaycan'ın kendini savunabilecek askeri yeterliliğe ulaşması amacıyla Azerbaycan deniz kuvvetlerinin eğitimine de destek sağlamaktadır. Bu durum, Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerindeki uyumun siyasi, ekonomik ve

askeri bakımdan ne derece bir bütünlük arzettiğini göstermesi açısından da önemlidir.

IV. ERMENİSTAN'IN SÖZDE ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARI KARŞISINDA AZERBAYCAN DESTEĞİ

Türkiye ile Azerbaycan'ın Ermenistan'a karşı uyum içinde hareket ettikleri meselelerden biri de Ermenilerin soykırım iddialarıdır. 1948 tarihli BM Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne göre soykırım; ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla aşağıdaki fiillerden herhangi birinin işlenmesidir:⁴⁸

- a) Gruba mensup olanların öldürülmesi;
- b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;
- c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracak hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek;
- d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak;
- e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek.

I. Dünya Savaşı sırasında Doğu Anadolu bölgesinde Ermeni nüfusunun Rus askerleriyle birlikte hareket etmesi, Türk köylerine baskınlar düzenlemesi ve bunun sonucunda Türkler ile Ermeniler arasında sorunların yaşanması bu bölgenin güvenliği için Ermeni nüfusun göç ettirilmesini gerektirmiştir. 1915 yılında kabul edilen Tehcir Yasası ile bu bölgede yaşayan ve devletin güvenliğine aykırı hareket eden kişilerin başka bir bölgeye nakledilmesi kararı alınmıştır. Bu yasada Ermeni kelimesi geçmemektedir.⁴⁹ Alınan karar çerçevesinde sadece Doğu Anadolu bölgesinde sorun çıkaran Ermenilerin göçe tabi tutulması, buna karşılık, İzmir ve İstanbul gibi yörelerde yaşayan Ermenilerin göç kapsamı dışında bırakılması da çıkarılan yasanın Ermeni Milleti'ni hedef almadığının bir başka göstergesidir. Ancak

⁴⁸ Convention of Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, New York, 9 December 1948,

(Erişim) <http://www.un.org/millennium/law/iv-1.htm>, 9 Ekim 2008.

⁴⁹ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası (Cilt I: 1919-1980)**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), s.102.

Ermenistan, Tehcir Yasası'nın Ermenilere karşı soykırım amacı taşıdığını ileri sürmektedir. Ermeniler bu düşüncelerini dünya kamuoyuna da kabul ettirerek Türkiye'ye prestij kaybettirmek ve siyasi bakımdan sıkıştırmak arzusundadır.

Ermenistan 1991 yılında bağımsızlık ilan etmesiyle birlikte sözde Ermeni soykırımını dünyaya tanıtmaya girişimlerinden bahsetmeye başlamıştır. 23 Ağustos 1991 yılında kabul edilen Ermenistan'ın Bağımsızlık Bildirisi'nde "1915 yılında işlenen soykırımın uluslararası platformda kabul edilmesi için çaba harcanacaktır" ibaresi yer almıştır.⁵⁰ Ermenistan'ın bu tutumu Türkiye'nin iki devletin karşılıklı olarak arşiv belgelerini araştırmaya açmasının yanı sıra, iddiaların araştırılması için Türk ve Ermeni tarihçilerden oluşacak bir ortak komisyon kurulmasını teklif etmesine rağmen değişmemekte, tarihsel belgelerin incelenmesi isteği Ermenistan tarafından reddedilmektedir.

Türkiye'nin 1915 olaylarının soykırım olmadığı görüşüne Azerbaycan destek vermektedir. 2007 yılında ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu'nda sözde Ermeni soykırımı yasa tasarısının kabul edilmesi üzerine, Türkiye'nin yanı sıra Azerbaycan da konuya ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı, alınan bu kararı kınadığını, ABD Kongresi'nin etnik lobilerin etkisi altında kalmaması gerektiğini ve Türkiye'nin arşiv belgelerini açma görüşünü desteklediğini açıklamıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de Ermenilerin Türkiye'ye karşı öne sürdüğü asılsız iddialardan vazgeçmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁵¹

Ermenistan'ın sözde soykırım iddialarını dünya kamuoyuna kabul ettirmede Ermeni lobileri özel bir konuma sahip bulunmaktadır. Özellikle ABD'nin Ermenistan'a desteğine özel önem veren Ermeniler, soykırım iddialarının bu devlet tarafından kabul edilmesini sağlamak amacıyla büyük çaba sarf etmektedirler. 800.000 ile 1.000.000 civarında Ermeni'nin yaşadığı ABD'de⁵² sözde Ermeni soykırımını kabul ettirmek amacıyla faaliyet gösteren

⁵⁰ Oran, **Türk Dış Politikası (Cilt II: 1980-2001)**, s.407.

⁵¹ "Aliyev: Türkiye'nin Yanındayız", **Yeni Şafak**, 7 Eylül 2008.

⁵² Şenol Kantarcı, **Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi**, 1. Baskı, İstanbul, ALFA Akademi Ltd. Şti, 2004, s.99.

en önemli lobi oluşumlarına Amerikan Ermeni Asamblesi (Armenian Assembly of America-AAA) ve Amerikan Ulusal Ermeni Komitesi (The Armenian National Committee of America- ANCA) örnek olarak verilebilir.

ANCA esas itibariyle ABD'deki Ermeni kuruluşlar arasında bir bağ kurmak gayesiyle oluşturulmuşsa da dünyanın diğer bölgelerindeki Ermeni kuruluşlarla gerçekleştirilecek işbirliklerine de özel önem vermektedir. ABD politikalarının Ermenistan ve Ermenilerin çıkarlarına uygun bir biçimde şekillenmesini ana hedefleri arasında sayan ANCA'nın gerçekleştirmek istediği amaçlar arasında Ermeni soykırımının anılmasını sağlamak ve Dağlık Karabağ'ın self-determinasyon hakkını desteklemek de bulunmaktadır.⁵³

Ermeni lobilerinin ulaşmak istedikleri amaçlar dikkate alındığında, bu amaçların hem Türkiye'yi hem de Azerbaycan'ı yakından ilgilendirdiği ve her iki devletin de çıkarlarına aykırı düştüğü görülmektedir. Bu durum Türkiye ve Azerbaycan'ın uluslararası platformda uyum içinde hareket etme ihtiyaçlarını arttırmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye ve Azerbaycan 2007 yılında Bakü'de yapılan bir toplantıda, Ermenistan'ın bu iki devlete karşı giriştiği faaliyetlere karşı ortak lobi faaliyeti yürütme kararı almıştır.⁵⁴ Ermeni lobilerinin finansal açıdan güçlü bir konuma sahip olduğu dikkate alındığında, Türkiye ve Azerbaycan'ın lobi faaliyetleri konusunda ortak hareket etmesinin, güçlü bir karşı lobi oluşturmadaki önemi daha kolay anlaşılabilir.

Türkiye ve Azerbaycan'ın ortak lobi faaliyetinde bulunması Ermeni lobisinin sözde Ermeni soykırımını dünyaya tanıtmaya girişimlerinin etkisinin kırılmasına katkı sağlayabilecek niteliktedir. Bu iki devlet zengin doğal kaynaklara sahip olmak, stratejik konum, ekonomik birer güç olmak gibi özelliklerini birleştirerek, Ermenistan'ın her iki devlete karşı yürüttüğü saldırgan politikayı etkisiz kılabilirler. Aynı zamanda yürütülecek ortak lobi

⁵³ Armenian National Committee of America, **About the ANCA**, (Erişim) <http://www.anca.org/ancaprofile.php>, 13 Ekim 2008

⁵⁴ Cavid Veliev, "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri", (Erişim) <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id1103&sayfa=14>, 20 Nisan 2008.

faaliyetleri, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki yakınlığa ve birbirleriyle uyum içinde hareket ettikleri konularda başarıya ulaşmalarına da katkı sağlayabilir.

V. KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ BAĞLAMINDA İŞBİRLİĞİ

Azerbaycan Türkiye ilişkilerinde Kıbrıs'ın tanınması da önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Devleti'nin bir parçası iken 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrası geçici olarak İngiltere'nin yönetimine bırakılan Kıbrıs'ın, Lozan Antlaşması ile, 1914 yılından itibaren İngiltere'nin olduğu kabul edilmiştir. 1950'li yıllardaki siyasal gelişmeler nedeniyle İngiltere adada sadece üs bırakarak ayrılma fikrini benimsemiştir. İngiltere'nin bu politikasının bir uzantısı olarak Kıbrıs'ın yeni statüsü Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs arasında imzalanan 1960 Londra Antlaşmaları'yla belirlenmiştir. Yapılan bu antlaşmalarla Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasında ortak bir devlet ortaya çıkarılmıştır.

Londra Antlaşmaları arasında yer alan bir Garanti Antlaşması'yla da, taraflara, Kıbrıs'taki statünün sürdürülmesinin sağlanması konusunda yetki verilmiştir. Kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde, Rumlar çoğunlukta olmanın sağladığı güçle, Türkler üzerinde baskı kurmaya çalışmış, Rumların bu hareketleri 1963, 1967 ve 1974 yılında uluslararası krize neden olmuştur.

1974 yılında Türklere karşı yapılan saldırıların artması ve Nikos Sampson'un bir darbe ile Kıbrıs'ın statüsünü değiştirmeye çalışması üzerine Türkiye, Garanti Antlaşması'ndan kaynaklanan yasal haklarına dayanarak, adaya müdahale etmiştir. Taraflar arasında yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmaması üzerine adanın Türkiye denetimindeki kısmında, 1983 yılında, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) kurulmuştur. Ancak kurulmuş olan bu devlet uluslararası platformda tanınma konusunda sıkıntılar yaşamıştır. Adanın Rum tarafı, Kıbrıs'ın tek yasal temsilcisi olduğunu iddia etmektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Avrupa Birliği'ne 2004 yılında üye olması, Rumların elini kuvvetlendirmektedir.

Türkiye'nin yaşadığı en önemli uluslararası sorunlardan biri olan Kıbrıs meselesinde Azerbaycan Türkiye'ye destek veren tutumlar sergilemektedir.

Bu çerçevede KKTC ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Azerbaycan - KKTC arasındaki yakınlaşmada en önemli adımlardan biri, KKTC'nin 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıması olmuştur.⁵⁵ Nahçıvan Meclisi de 1992 yılında KKTC'nin bağımsızlığını tanımış olmasına rağmen, bu karar, meclisin yetkilerini aştığı için geçerlilik kazanamamıştır.⁵⁶

Azerbaycan ile KKTC arasındaki ilişkilerin gelişiminde Türkiye önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye bu iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişimine destek vermiştir. Taraflar arasındaki ilişkilerin gelişimi neticesinde, 1997 yılında, KKTC Azerbaycan'da bir Ticaret Odası Temsilciliği açmış ve 2002 yılında Azerbaycan-KKTC Dostluk Cemiyeti kurulmuştur.⁵⁷

Bu iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişimi, 2004 yılında, Annan Planı'nın Rumlar tarafından kabul edilmemesinden sonra da devam etmiştir. 2005 yılında Azerbaycan'dan KKTC'ye ilk doğrudan uçuş gerçekleştirilmiş ve yine 2005 yılında KKTC-Azerbaycan Kültür Merkezi açılmıştır. Yakınlaşmayı arttırmak amacıyla karşılıklı olarak heyetler birbirlerini ziyaret etmekte ve toplantılar düzenlenmektedir.

Bu kapsamda, 2008 yılında Yeni Azerbaycan Partisi Genel Sekreteri Ali Ahmedov KKTC'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. KKTC Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Turgay Avcı'yla görüşen Ahmedov, Kıbrıs sorunun Kıbrıslı Türklerin isteklerine uygun bir şekilde çözülmesi isteğini dile getirmiştir.⁵⁸

⁵⁵ Sema Sezer ve Hasan Kanbolat, "Türkiye-Azerbaycan-KKTC; "Bir Millet, Üç Devlet", **Stratejik Analiz**, sayı 67, 2005, s.48.

⁵⁶ Yalçın Tahiroğlu, "Azerbaycan'daki Kıbrıs Heyecanı", (Erişim) <http://ntvmsnbc.com/news/267258.asp>, 18 Mayıs 2008.

⁵⁷ Sema Sezer ve Hasan Kanbolat, **a.g.m.**, s.48.

⁵⁸ KKTC Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı Halkla İlişkiler Dairesi, "Avcı, Yeni Azerbaycan Partisi (YAP) Genel Sekreteri Ahmedov'u Kabul Etti", (Erişim) <http://www.trncinfo.com/tanitmadaresi/ARSIV2008/TURKCEarsiv/NISAN/090408.htm>, 22 Mayıs 2009.

Ziyaret sırasında Ahmedov'un, Azerbaycan topraklarının %20'sinin Ermenistan işgali altında olduğunu ve bu sorunun çözümünü dünyada uygulanan çifte standartlı politikalara bağladığını açıklaması dikkat çekici bir durum olarak ele alınabilir. Ahmedov'un bu açıklamasında uluslararası platformda, KKTC ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasındaki sıkıntılarda uygulanan çifte standardı anımsatmaya çalıştığından söz etmek mümkün görünmektedir. BM'nin barışçı bir çözüm üretebilmek adına gerçekleştirdiği Annan Planı girişimine evet diyen KKTC hala tanınmamakta ve baskı altında tutulmaktayken, plana hayır diyen Rum Kesimi'nin AB'ye üye olarak kabul edilmesi uygulanan bu çifte standardın en dikkat çekici göstergelerinden biridir. Dolayısıyla Ali Ahmedov'un aslında Azerbaycan ve KKTC'nin uluslararası sorunlarda yaşadıkları yalnızlığa vurgu yaparak birbirlerine verecekleri desteğin önemini ortaya koymaya çalıştığını düşünmek yanlış görünmemektedir.

KKTC-Azerbaycan münasebetlerindeki gelişmelere rağmen, Azerbaycan KKTC'yi henüz tanıyamamıştır. Azerbaycan'ın KKTC'yi tanıyamamasında Yukarı Karabağ sorununun önemli bir yeri bulunmaktadır. KKTC'yi tanıma, Karabağ bölgesinde kurulacak bir Ermeni devletinin kurulmasına imkan verebilir endişesi Azerbaycan'ı rahatsız etmektedir. Azerbaycan'ın Kosova'nın bağımsızlığını tanıma konusunda da aynı endişeye sahip olduğunu görmek mümkündür. Kosova'nın bağımsızlığını tanımamasının, Yukarı Karabağ'ın Azeri topraklarından kopmasına neden olacağı endişesine sahiptir. Bu nedenle Kosova'nın bağımsızlığını uluslararası hukuka aykırı bulduğunu açıklayan Azerbaycan, 1999 yılından itibaren Türk taburu bünyesinde Kosova'da görev yapan askerlerini 2008 yılında geri çekme kararı almıştır.⁵⁹

Yukarı Karabağ sorunu nedeniyle KKTC'yi tanıyamamasına rağmen Azerbaycan'ın bu devletle yakınlaşma arzusu ve kurduğu ilişkilerin Türkiye'nin arzuladığı şekilde geliştiğini söylemek mümkündür. Azerbaycan

⁵⁹ “Azerbaycan, Kosova'daki Askerlerini Çekti”, **Zaman Gazetesi**, (Erişim) <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=678332>, 18 Nisan 2008.

ile KKTC arasında gelişen bu yakınlaşma Türkiye ve Azerbaycan'ın politikaları arasındaki uyumu ortaya koyan önemli bir gösterge niteliğindedir.

VI. TERÖRE KARŞI İŞBİRLİĞİ

Ortaya çıkışı bir devletin iç meselelerinden ya da uluslararası bir nedenden kaynaklanabilen terörizm ile ulusal ve uluslararası mücadele, özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından, uluslararası ilişkiler alanında üstünde sıklıkla durulan bir konu olmuştur. Maddi kaynaklarını genel itibariyle kaçakçılık, uyuşturucu, haraç toplama gibi yöntemlerle elde eden bu örgütleri bazı devletlerin farklı ölçü ve amaçlarla desteklediği ya da bu örgütlerin faaliyetlerine göz yumduğu bilinmektedir. Global güç mücadelesi içinde olan devletler kendileri açısından stratejik gördükleri ülke ve bölgeleri kendi çıkarlarına uygun bir şekilde şekillendirebilmek amacıyla terörü bir araç olarak görebilmektedir. Bazı devletler terör örgütlerini ihtiyaç duydukları bölgeleri istikrarsızlaştırmak amacıyla kullanmaktadırlar. Bu çerçevede özellikle gelişmekte olan ve stratejik değere sahip olan devletlerin uluslararası güç mücadelesinde hangi tarafın yanında yer aldığı önem kazanmaktadır. Özellikle stratejik değere sahip olan devletlerin her bir güç mücadelesi tarafının çıkarlarına tam bir eşitlik ile cevap verebilmesi oldukça güçtür. Dolayısıyla çıkarlarıyla uyumlu hareket edilmeyen devletin hedefi haline gelinebilmektedir. Bu durum gelişmekte olan ve stratejik değeri bulunan devletlerin terör ile sıkıştırılmaya çalışılmasına neden olabilmektedir.

Türkiye ve Azerbaycan hem gelişmekte olan birer devlet olmaları hem de stratejik coğrafi konumlara sahip bulunmaları nedeniyle uluslararası dengelerin değişmesinde etki sahibi olabilecek devletlerdir. Bu durum her iki devletin gelişimi için önemli bir katkı sağlasa da, bu devletlerin, çıkarlarına aykırı hareket ettikleri odakların hedefi haline gelmelerine de neden olmaktadır. Bu kapsamda Türkiye ve Azerbaycan'ın terör bağlamında uyumlu hareket etmeleri her iki devletin bugünü ve geleceği açısından ciddi bir değere sahiptir.

Türkiye ve Azerbaycan'ı tehdit eden terörün temel aktörleri ASALA (**A**rmenian **S**ecret **A**rmY for the **L**iberation of the **A**rmenia / Ermenistan'ın Özgürlüğü için Ermeni Gizli Ordusu) ve PKK (**P**artiya **K**arkeren **K**urdistan / Kürdistan İşçi Partisi) ile bu örgütün İran uzantısı olan PJAK (**P**arti **J**iyani **A**zadi **K**urdistan / Kürdistan Özgür Yaşam Partisi) terör örgütü olmuştur.

ASALA'nın kuruluşu ve eylemlerinde temel aktör Ermeniler olmuştur. Ermenistan askeri güç bakımından önemli sayılabilecek bir konuma sahip bulunmamaktadır. Bu nedenle bölgesel ve tarihi amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla doğrudan bir saldırı gerçekleştirebilecek durumda değildir. Ermenistan'ın ulaşmak istediği amaçlarla gücü arasındaki orantısızlık terörü bir araç olarak kullanmasına yol açmıştır. Bu çerçevede Ermeniler ASALA adında bir terör örgütü kurmuştur. 1973 ve 1994 yılları arasında eylemler gerçekleştiren ASALA, gerçekleştirdiği saldırılar sonucunda 34 diplomatımızı şehit etmiş, 17 diplomatımızın da yaralanmasına neden olmuştur. Ayrıca ASALA'nın 1977 yılında Yeşilköy'de gerçekleştirdiği saldırıda 9 kişi ölmüş, 31 kişi yaralanmıştır. 1982 yılında gerçekleşen Ankara Esenboğa Baskını ve 1983 Paris Orly Baskını sonucunda ise 17 kişi ölmüş 138 kişi yaralanmıştır.⁶⁰

ASALA bölgedeki hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla PKK ile de işbirliği içinde olmuştur. Bu iki terör örgütü arasındaki işbirliğinin göstergeleri olarak PKK'nın 24 Nisan'ı Ermenilerin katledilme günü olarak anması, 1980 yılında Türk Hava Yolları'nın Roma bürosuna ortak saldırıda bulunulması ve Abdullah Öcalan'ın Ermeni Yazarlar Birliği tarafından ödüle layık görülmesini ele almak mümkündür.⁶¹

ASALA-PKK ilişkisinde bu iki örgüt arasında 1987 yılında yapılan anlaşma önemli bir yere sahiptir. Bu anlaşmaya göre iki terör örgütü;

- Ermenilerin PKK içinde eğitim faaliyetlerinde bulunması,
- Ermenilerin her PKK'lı için yılda 5.000 ABD doları ödemesi,

⁶⁰ Bilal N. Şimşir, **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994), 2. Kitap**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000, ss. 967-970.

⁶¹ "PKK-Ermeni İşbirliği",
(Erişim) <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/teror/pkk.html>, 6 Aralık 2008.

- Ermenilerin Türklere karşı girişilecek eylemlere destek vermesi konusunda uzlaşmaya varmıştır.⁶²

Bu terör örgütleri arasında 1990 yılında yapılan toplantı sonucunda;

- PKK ve ASALA'nın ortak yönetilmesi,
- Kamp masraflarının %75'inin Ermeniler tarafından karşılanması,
- Ele geçirilecek toprakların eşit olarak paylaşılması kararı alınmıştır.⁶³

Ermeniler ile PKK arasındaki bu bağlantı Türkiye ve Azerbaycan'ı doğrudan tehdit etmektedir. Her iki örgüt Türkiye topraklarının bölünmesi amacını taşımaktadır. Aynı zamanda Ermenistan'ın 1990'lı yıllarda Karabağ bölgesinde Azerbaycan sivillerine karşı giriştiği eylemlerde PKK teröristlerinden de yardım aldığı bilinmektedir.⁶⁴ PKK'nın İran kolu olan PJAK'ın Güney Azerbaycan topraklarında hak iddiasında bulunması da Azerbaycan için tehdit oluşturmaktadır.

Türkiye ve Azerbaycan ortak tehdit olarak algıladıkları teröre karşı dayanışma içinde bulunmaktadır. Bu çerçevede atılan önemli adımlardan biri 2002 yılında, Terörizm, Örgütlü Suçlar ve Diğer Önemli Suçlarla Mücadelede İşbirliği Anlaşması'nın imzalanması olmuştur.

Azerbaycan, Türkiye'nin 2007 yılında aldığı PKK'ya yönelik sınır ötesi operasyon kararına destek vermiş hatta Türkiye'ye askeri destek verilmesi bile gündeme gelmiştir.⁶⁵

Azerbaycan'ın Türkiye'ye yönelik desteğinin bir diğer göstergesi de Türkiye lehine yaptığı açıklamalardır. Azerbaycan Savunma Bakanlığı 2008 yılında yaptığı bir açıklama ile Ermenistan'ın PKK'ya 2 milyon dolar değerinde silah gönderdiğini iddia etmiştir. Bu tür açıklamalar, Türkiye'nin

⁶² “PKK-Ermeni İşbirliği”, **a.g.i.k.**.

⁶³ “PKK-Ermeni İşbirliği”, **a.g.i.k.**.

⁶⁴ “PKK-Ermeni İşbirliği”, **a.g.i.k.**.

⁶⁵ Cavid VELİEV: “Azerbaycan'dan Türkiye'ye Destek”, (Erişim) <http://www.turkocagi.org.tr/modules.php?name=Gundem&file=article&sid=1111>, 20 Haziran 2008.

uluslararası hukuka dayanarak toprak bütünlüğünü korumak amacıyla mücadele ettiği PKK'ya verilen yabancı devlet desteğinin ortaya konması açısından da önem arz etmektedir.

Türkiye'nin Azerbaycan topraklarına yönelik hareketleri hoş karşılamadığı Yukarı Karabağ olayındaki tutumundan da bilinmektedir. Dolayısıyla teröre karşı ortak duyarlılık ve işbirliği, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerindeki uyumun önemli bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır.

VII. TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ'NİN GELİŞİMİNE KARŞI BÖLGE DEVLETLERİNİN TUTUMU

Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerindeki bu yakınlaşma, bölgede güçlü bir konuma sahip olmalarına katkı sağlayacak niteliktedir. İki devlet arasındaki yakın işbirliği, Türkiye ve Azerbaycan'ın bölgede etkinlik sahibi olmasından çekinen bazı devletlerin yakınlaşmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede İran, Ermenistan, Rusya, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) arasında bir yakınlaşmadan bahsetmek mümkündür.

Azerbaycan'ın KKTC'yi tanıma yönündeki girişimleri bu sorunun diğer tarafında bulunan Yunanistan ve GKRY'ni rahatsız etmektedir. Azerbaycan'ın KKTC politikalarından rahatsızlık duyan Yunanistan ve GKRY Ermenistan ile yakın ilişkiler geliştirmektedir. 2005 yılında Azerbaycan'dan KKTC'ye ilk doğrudan uçuşun gerçekleştirilmesi üzerine Yunanistan Azerbaycan'a bu durumdan hoşnut olmadığını belirten bir nota vermiştir.⁶⁶ Aynı zamanda Yunanistan'ın en büyük telekomünikasyon şirketlerinden biri olan Intracom, Ermeni iletişim şirketi Vivacell ile işbirliğine girmiş ve 2005 yılında Dağlık Karabağ'da ofis açma kararı almıştır.⁶⁷

Yunanistan, GKRY ve Ermenistan arasındaki yakınlaşmada Azerbaycan'ı rahatsız eden esas unsur, Azerbaycan'ın KKTC'yi tanıması durumunda, Yunanistan ve GKRY'nin Karabağ'ın bağımsızlığını tanıması

⁶⁶ Sema Sezer ve Hasan Kanbolat, **a.g.m.**, s.51.

⁶⁷ “Atina’dan Azerilere Misilleme”, **Milliyet Gazetesi**,

(Erişim) <http://www.milliyet.com.tr/2005/07/22/dunya/dun05.html>, 10 Nisan 2008.

olasılığıdır. Bu ihtimal Azerbaycan'ın KKTC ile ilişkilerini geliştirme yönündeki hareket alanını sınırlandırmaktadır. Yukarı Karabağ sorununun çözümü Azerbaycan'ın daha rahat politikalar üretmesini ve uygulamasını kolaylaştırabilir. Dolayısıyla Yukarı Karabağ sorununun çözümünün, Azerbaycan'ın KKTC'yi tanımasının ön koşulu olarak ele almak mümkündür.

Yunanistan'ın Ermenistan ile geliştirdiği ilişkiler arasında askeri işbirliği de önemli bir yer tutmaktadır. İki taraf arasında, 2003 yılında, Kosova'da görev yapacak olan Ermeni askerlerin Yunan barış gücünde yer almaları konusunda bir anlaşma imzalamış, bu askerler 2004 yılında Kosova'da göreve başlamıştır.⁶⁸ 2006 yılında taraflar arasında yapılan görüşmede, işbirliğini arttırma yönünde karar alınmıştır.⁶⁹

Türkiye ve Azerbaycan'ın Yunanistan Ermenistan yaklaşmasına karşı ellerini kuvvetlendirmek için doğalgaz boru hatlarını kullanması mümkündür. Türkiye, Azerbaycan'dan aldığı doğalgazı 2007 yılından itibaren Yunanistan'a ulaştırmaktadır. Gelişimi için Yunanistan da, her devlet gibi, doğal kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Yunanistan'ın bu durumu, Azerbaycan'a ve bu devletin doğal kaynaklarının kendi ülkesine ulaştırılması için Türkiye'ye olan ihtiyacını arttırmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan, ilerleyen dönemlerde, hem Yukarı Karabağ hem de KKTC sorununun çözümünde bu durumu kullanabilir.

Uluslararası ilişkilerde karşılıklı olarak bağımlılığın artmasının devletlerin aralarındaki sorunları çözmek adına daha ılımlı davranmalarına neden olduğu dikkate alınacak olursa, Türkiye, Azerbaycan ve Yunanistan arasındaki çıkar ilişkilerinin artmasına sağlayacak olan bu doğal gaz boru hattının Yunanistan'ın Türkiye ve Azerbaycan ile olan sorunlarını çözmeye yönlendireceğinden bahsetmek mümkün görünmektedir.

Türkiye-Azerbaycan yaklaşmasına karşı Ermenistan-İran yaklaşmasından da bahsetmek mümkündür. Ermenistan ile İran arasındaki

⁶⁸ Cavid Veliev, "Yunanistan-Ermenistan Yakınlaşmasında Son Nokta", (Erişim) <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=766&sayfa=29>, 18 Nisan 2008.

⁶⁹ Veliev, a.g.i.k..

ilişkilerde enerji önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede Ermenistan ile İran arasında geliştirilen işbirliği sonucunda 1992 yılında doğalgaz boru hattı inşası için bir anlaşma imzalanmış ve 2007 yılında bu hat üzerinden Ermenistan'a gaz satışı başlamıştır.⁷⁰ Bölgedeki önemli aktörlerden biri olan İran, Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde elini kuvvetlendirmek için doğal kaynaklarını etkin bir biçimde kullanmayı amaçlamaktadır. Sadece var olan kaynaklarını pazarlamakla ilgilenmeyen İran, bölge enerji kaynaklarının taşınmasında transit ülke olmak konusunda da isteklidir. Bu durum, İran'ın stratejik değerini attırmasına katkı sağlayacaktır.

Doğal kaynakların alıcı ve satıcıları, bu kaynakların kesintisiz olarak akışını sağlamak için, boru hatlarının geçtiği ülkelerde istikrarın bozulmasına razı olmamaktadır. Enerji kaynaklarının alım-satımında hem alıcıların hem de satıcıların güvenliğine verilen önem nedeniyle, İran'ın transit ülke konumuna sahip olarak, güvenliğini daha kolay sağlayacağını düşündüğünden bahsedilebilir.

Türkiye-Azerbaycan yakınlaşması ise doğal kaynakların Batı'ya ulaştırılmasında İran'a değil, Türkiye'ye üstünlük tanımaktadır. Bu durum İran'ı rahatsız etmekte ve her iki devletle de sorunları olan Ermenistan'la ilişkilerini daha da geliştirmesine neden olmaktadır.

Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde varolan bir diğer yakınlaşma Rus-Ermeni yakınlaşmasıdır. Rusya, Ermenistan'ın kurulması ve gelişmesi sürecinde etkin rol oynamıştır. Rusya, Ermenistan ile kurduğu ilişkiler sonucunda Kafkasya'daki askeri varlığını sürdürmeyi amaçlamakta, Ermenistan ise, bu yakınlaşma sayesinde Türkiye ve Azerbaycan'a karşı güçlü bir konuma gelmeye çalışmaktadır.

Ermenistan askeri bakımdan elini kuvvetlendirmek amacıyla 1992 yılından itibaren Rusya ile ilişkilerine büyük önem vermiştir. Karabağ meselesinde Rusya'nın desteğine olan ihtiyacı bu yakınlaşma isteğini daha

⁷⁰“İran-Ermenistan Boru Hattı Açıldı”,

(Erişim) http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/0319_armeniairanpipeline.shtml, 21 Nisan 2008.

da arttırmıştır. Bu ihtiyacın da etkisiyle Ermenistan, 1992 yılında imzaladığı Taşkent Antlaşması'yla Kollektif Güvenlik Anlaşması'na katılmıştır. Rusya, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın üye olduğu bu yapılanma, bu devletlerden herhangi birine karşı yapılacak bir saldırıya kollektif olarak cevap verilmesini içermektedir.⁷¹ Bu yapılanma 2002 yılında Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü adını almış ve üyeleri arasındaki işbirliğinin daha da kuvvetlenmesine verdiği önem 11 Eylül saldırıları ve Orta Asya güvenlik sorunları nedeniyle giderek artmıştır.

Ermenistan-Rusya yakınlaşmasında üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konu da, iki devlet arasında 1994 yılında imzalanan bir anlaşmayla Ermenistan'ın Gümrü ve Erivan'da Rus askeri üsleri kurulmasına izin vermesidir. Bu iki devlet 1997 yılında imzaladıkları bir anlaşmayla da, taraflardan birine yönelecek herhangi bir saldırı durumunda ortak hareket etme kararı almıştır.⁷²

Rusya ve Ermenistan arasındaki bu yakınlaşmanın yanı sıra, Rusya'nın Ermenistan'ı Karabağ'dan çıkarmada hareketsiz kalması sonucu, Azerbaycan, daha önce katılmış olduğu Kollektif Güvenlik Anlaşması'ndan 1999 yılında çekilmiştir.

Bölgedeki etkinliğini Ermenistan üzerinden gerçekleştirmeye çalışan Rusya, 1993-1996 yılları arasında Ermenistan'a yaklaşık olarak 1 milyar dolarlık silah göndermiştir.⁷³ Rusya ile Ermenistan arasındaki askeri yakınlaşma ortak tatbikatların yapılmasıyla kuvvetlendirilmektedir. Bu tatbikatlardan biri Rubezh-2008 askeri tatbikatı adıyla 2008 yılında gerçekleştirilmiştir. Tatbikatlar sayesinde Rus-Ermeni kuvvetlerinin ortak hareket kabiliyeti arttırılmaya çalışılmaktadır.

Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinin gelişiminden rahatsız olan devletlerin özellikle Ermenistan ile yakınlaştıkları görülmektedir. Bu durumun

⁷¹ Martin Kaczmariski, "Rusya BDT Yerine Yeni Bir Güvenlik Sistemi Oluşturuyor", (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a687.html>, 05 Mart 2008.

⁷² Hatem Cabbarlı, "Ermenistan ve Rusya Arasında Gelişen Askeri İşbirliği", (Erişim) <http://www.azsam/moduler.php?name=News&file=article&sid=46>, 10 Nisan 2008.

⁷³ Cabbarlı, a.g.i.k..

en önemli nedenlerinden biri Ermenistan'ın hem Azerbaycan hem de Türkiye ile sınırının bulunmasıdır. Ermeni lobisinin gücü de bu devlet ile işbirliği yapmayı cazip kılmaktadır. Ermenistan'ın coğrafi konumunun bir önemi de İran ve Rusya arasında bağlantı kurabilme potansiyelinde yatmaktadır. Türkiye - Azerbaycan yakınlaşması sonucunda Türkiye'nin kazandığı güçten rahatsızlık duyan Rusya ve İran, Orta Asya ve Kafkasya'daki dengelerin aleyhlerine bozulmasından endişe etmektedir. Bu durum, Rusya-Ermenistan-İran üçlüsünün Kuzey-Güney dayanışması içinde bulunmasına neden olmaktadır. Rusya ve İran'ın ABD'nin bölgede etkin olmasını istememeleri ve ABD karşıtı bakış açılarına sahip olmaları bu iki devlet arasındaki dayanışmayı güçlendirmektedir.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin gelişiminin önemli yansımalarından biri de Gürcistan'ın bu iki devlet ile yakın işbirliği içine girmesi olmuştur. Abhazya, Acaristan ve Güney Osetya özerk bölgelerinin yanı sıra Ahalkelek ve Cavahatya adında iki otonom bölgeye sahip olan Gürcistan⁷⁴ da Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermektedir.

Sovyetler Birliği döneminde Ahalkelek bölgesinde yaşayan Ahıska Türkleri, başta Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan olmak üzere Sovyet topraklarına sürülmüştür.⁷⁵ Türklerin göçü ile birlikte Cavahatya ve Ahalkelek bölgesinde Ermeni nüfusun sayı ve etkisi arttırılmıştır.⁷⁶ Bu durum Gürcistan topraklarının bir kısmını içeren Büyük Ermenistan fikri ile birarada düşünüldüğünde, Gürcistan'ın tedirgin olmasına ve Ermenistan'ı bir tehdit olarak algılamasına neden olmaktadır. Gürcistan'ın bu algısı, Türkiye ve Azerbaycan ile yakınlaşmasında önemli bir unsur konumundadır.

Gürcistan'ı Türkiye ve Azerbaycan ile yakınlaştıran bir diğer neden bu iki ülke arasındaki doğal kaynak boru hatlarının bu devletin sınırlarından geçmesidir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum

⁷⁴ Haluk Selvi, "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü", (Erişim) <http://www.satamer.sakarya.edu.tr/pdf/azerbaycan.pdf>, 20 Mayıs 2008, s. 3.

⁷⁵ Yaşar Kalafat, "Güney Kafkasya Barışının Sağlanmasında Anahtar Etnisite -Ahıskalılar" (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a850.html>, 13 Aralık 2008.

⁷⁶ Selvi; a.g.i.k., s.3.

Doğalgaz Boru Hattı'nın yanı sıra Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi bu ülkenin ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla, Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye dayanışması ortaya çıkmakta ve bu durum, her üç devletin de, Rusya-Ermenistan-İran üçlüsünün politikalarına karşı daha güçlü bir konuma sahip olmalarına katkı sağlamaktadır.

Rusya'nın Güney Osetya sorunu nedeniyle Gürcistan'la silahlı mücadeleye girmesinde Azerbaycan ve Türkiye ile Gürcistan arasında gelişen işbirliğinin etkisini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Eduard Shevardnadze'nin yerine Mihail Saakaşvili'nin iktidara gelmesiyle birlikte Batı ile yakınlaşan Gürcistan, Rusya'nın Kafkasya'yı nüfuzu içinde bulundurma politikasına aykırı bir tavır takınmıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya ve Kafkasya'da etkin bir güç konumuna gelme amacı güden Türkiye'nin elini kuvvetlendiren bu durum, Rusya'nın tedirginliğine neden olmaktadır. Gürcistan'a karşı girişilen Rus askeri harekatında, Azerbaycan doğal kaynaklarının Batı'ya ulaştırılmasında Rusya'nın transit ülke olma isteğinin de etkisini görmek mümkündür. Azerbaycan-Türkiye yakınlaşmasına Gürcistan'ın dahil edilmesi bölge doğal kaynaklarının Batı'ya taşınmasında Türkiye'yi ön plana çıkarmakta, bu durum Rusya'yı rahatsız etmektedir.

Türkiye – Azerbaycan yakınlaşmasına ABD'nin bakış açısı da önem arz etmektedir. ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde Batı tarzı çoğulcu demokrasilerin ve pazar ekonomisinin oluşmasını temel hedef olarak belirlemiştir. Orta Asya ve Kafkasya'daki zengin doğal kaynakların yanı sıra, bu bölgelerin Rusya, İran ve Çin gibi devletlerin etkinlik kurmak istedikleri bölgeler arasında yer alması, ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik ilgisini arttıran bir unsur olmuştur. ABD'nin bu bölgelerde Rusya ve İran'ın güçlü bir konuma gelmesini istememesi, bu devletlerin gücünü dengeleyebilecek bölgesel işbirliklerine destek vermesini sağlamaktadır. Bu bakış açısına paralel olarak Hazar Denizi'nde görev yapan Azerbaycan polislerine eğitim vermekte ve Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan yakınlaşmasını desteklemektedir. ABD'nin bu tutumunu, BTC ve BTE

hatlarının yanı sıra, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi'ni desteklemeye yönelik tutumlarında da görmek mümkündür. Bu bakış açısı, Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerine güçlü bir destekçi sağlanması açısından olumlu olsa da, Rusya ile İran'ın ABD destekli bölgesel işbirliklerini kendileri için birer tehdit olarak algılamaları nedeniyle olumsuz bir yöne de sahiptir.

Rusya ve İran'ın bölgesel istikrarın sağlanması bakımından olmazsa olmaz değere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye ve Azerbaycan'ın uluslararası platformda sergiledikleri uyumun bölgesel istikrara katkı sağlayabilmesi için, bu iki devletle iyi ilişkiler geliştirilmesinin gerekliliğini gözden kaçırmamak gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinin ABD'nin çıkarlarına hizmet eden bir yapı görünümünden uzak tutulması büyük önem arz etmektedir. Bunun sağlanması, Rusya ve İran ile ilişkilerin geliştirilmesine ve bu iki devletle geliştirdiği ilişkilerle güçlü bir konuma sahip olmaya çalışan Ermenistan'ın, Türkiye ve Azerbaycan'a karşı elinin hafiflemesine de katkı sağlayabilecektir. Bu çerçevede, Türkiye tarafından ortaya atılan Kafkas İstikrar Platformu'nun Rusya ve İran tarafından kabul görmesinde, bölge devletleri arasında oluşturulacak olan bir platform olmasının ve bölge içi bir işbirliği öngörmesinin büyük payı olduğunu görmek gerekmektedir. Rusya ve İran, Orta Asya ve Kafkasya'da ABD güdümünde sağlanacak bir istikrara sıcak bakmamaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki uyumun bu iki devletin uluslararası platformda gerçekleştirmek istedikleri amaçlara ulaşmalarını sağlayabilmesi için, bölge devletleriyle yakınlaşmayı geri plana atmamaları gerektiğini söylemek doğru görünmektedir.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerindeki uyuma Avrupa Birliği'nin (AB) bakış açısı da önemlidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Doğu Bloku coğrafyasıyla politik ve ekonomik olarak yakından ilgilenen AB Rusya ile ilişkilerini geliştirmiştir. AB ve Rusya, 1994 yılında, Korfu'da, bir Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (Partnership and Cooperation Agreement-PCA)

imzalamıştır. AB ile Rusya arasındaki ilişkiler genel olarak şu konular üzerinde yoğunlaşmıştır:⁷⁷

- Stratejik Ortaklık,
- Ticari ve Ekonomik İşbirliği,
- Enerji, İklim Değişikliği ve Çevre Konusunda İlişkiler,
- Özgürlük, Güvenlik, Adalet ve İnsan Hakları Alanındaki İlişkiler,
- Dış Politikada İşbirliği ve Dış Güvenlik,
- Araştırma, Eğitim ve Kültür Alanında İşbirliği,
- Avrupa Birliği'nin Rusya'yı da ilgilendiren İşbirliği Programları ve Projeleri.

AB ile Rusya arasında dış politika ve dış güvenlik alanlarında yapılan işbirliği, uluslararası platformda diyalogu geliştirmek, terörizmle mücadele, kriz yönetiminde işbirliği, sivilleri koruma alanında işbirliği ve silahsızlanma konularında yoğunlaşmaktadır. Taraflar, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nin uluslararası platformdaki güçlerini arttırmak ve etkin çok taraflılık üzerine kurulu bir uluslararası düzen oluşturmak konusunda politik diyalogda bulunmaktadır.⁷⁸

1990'lı yıllarda başlayan ve artarak devam eden AB-Rusya ilişkilerinde bir çok ortaklık ve işbirliği alanının kurulmasına rağmen çeşitli konularda ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkan Rusya bu devletin Sırbistan'dan ayrılmasına destek veren AB ile fikir çatışması yaşamış ve AB'ye üye devletlerin aksine Kosova'nın bağımsızlığını tanımamıştır.

AB, Rusya'nın Çeçenistan'daki uygulamalarına sıkça vurgu yapmakta ve Rusya'yı insan hakları ihlalleri konusunda uyarmaktadır. Rusya özellikle

⁷⁷ European Commission, **The European Union and Russia: Close Neighbours, Global Players, Strategic Partners**, 2007.

(Erişim) http://ec.europa.eu/external_relations/library/publications/russia_brochure07_en.pdf , 28 Ekim 2008.

⁷⁸ European Commission, **a.g.i.k.**, s. 16.

Litvanya’da ve Estonya’da Rusça konuşan halka baskı yapıldığını ve bunun sistemli bir insan hakları ihlali olduğunu, AB üyelerinin, ABD’nin kurmuş olduğu gizli hapishaneler ağına kendi ülkelerinde izin verdiğini, kadın ve insan ticareti konularında AB’nin gerekli başarıyı sağlayamadığını belirtmektedir.⁷⁹

ABD’nin Polonya ve Çek Cumhuriyeti’ne füze sistemi kurması meselesi ve 2008 yılında Rusya’nın Gürcistan’a karşı gerçekleştirdiği saldırı da AB-Rusya ilişkilerini gerginleştirmektedir.

Yaşanan sorunların da etkisiyle AB, Rusya’nın Orta Asya ve Kafkasya’da giderek daha güçlü bir konuma ulaşmasından rahatsızlık duymaktadır. Orta Asya ve Kafkasya’da Batı tarzı demokrasi, insan hakları ve ekonomik yapı anlayışının egemen olmasını sağlamaya çalışan AB, Rusya’yı dengeleyebilecek işbirliklerine sıcak bakmaktadır. Türkiye’nin AB’ye üyelik için aday devlet olmasının yanı sıra, Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku’nda yer almış olması, Batı tarzı demokrasi, insan hakları ve ekonomik düzene sahip bulunması gibi durumlar Türkiye-AB ilişkilerinin, Rusya-AB ilişkilerinden daha sıcak olmasını sağlamaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki uyumun Rusya’nın Orta Asya ve Kafkasya’ya yönelik amaçlarını gerçekleştirmek konusundaki hareket alanını kısıtladığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerindeki uyumun AB tarafından olumlu karşılandığını söylemek doğru görünmektedir.

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki siyasi ve askeri alandaki uyum, her iki devleti birbirine daha da yakınlaştırmakta, güçlü ve etkin politikalar üretip uygulayabilen birer devlet olmalarına katkı sağlamaktadır. Yakın işbirliği içine girmeleri, Gürcistan’ın da katılımıyla bir güç eksenini oluşturmaktadır. Taraflar arasındaki uyumun gelişimi sadece ortak hareket edilen uluslararası sorunların kendi çıkarlarına uygun şekilde çözülmesine katkı sağlamakla

⁷⁹ Mikhail Kamynin, “Commentary Regarding the EU Council Conclusions on the Implementation of the EU Policy on Human Right and Democratization in Third Countries, of December 10, 2007”, Ministry of the Foreign Affairs of the Russian Federation Information and Press Department, 14-12-2007.

kalmayacak, aynı zamanda bölgesel istikrar ve refahın artmasına da olumlu yansıyacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ENERJİ ALANINDA UYUM

I. TÜRKİYE-AZERBAYCAN UYUMUNDA PETROL VE DOĞAL GAZIN ÖNEMİ

Enerji sanayileşme ve gelişmenin vazgeçilmez unsuru konumundadır. Bu konum nedeniyle enerjinin elde edilmesi amacıyla kullanılan petrol, doğal gaz gibi doğal kaynaklar büyük öneme sahiptir. Bu kaynaklara sahip olma, sahip olan ülkenin yönetimi üzerinde etki ve nüfuz kurmaya çalışma, doğal kaynakların kendi ülkesine güvenli bir şekilde taşınmasını temin etme gibi konular uluslararası ilişkilerde vazgeçilmez gündem konuları haline gelmiştir.

Gelişen bir devlet olarak Türkiye sanayisine giderek daha fazla önem vermekte, büyüyen sanayisi için enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Bu çerçevede ülkedeki enerji tüketimi giderek artmaktadır. Türkiye’de 2006 yılında 92 milyon ton enerji tüketimi gerçekleşmiş olup, bu rakamın 2010 yılında 126 milyon tona ve 2020 yılında da 222 milyon tona ulaşması beklenmektedir.⁸⁰ Bu durum petrol ve doğal gaz bakımından çok zengin kaynaklara sahip olmaması nedeniyle Türkiye’nin enerji ithalatını ve dolayısıyla dışa bağımlılığını arttırmaktadır. Türkiye, 2008 yılı verilerine göre, toplam enerji talebinin sadece % 30’nu⁸¹ yurtiçi kaynaklar ile karşılayabilmekte, talebin geri kalan % 70’i ise ithalat yoluyla karşılanmaktadır.

Türkiye enerji konusunda etkili bir devlet olmak amacıyla programlı hareket etmektedir ve enerji alanında gelinen noktanın korunması ve daha ileriye gidilmesi amacıyla politikalar oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye, 2008-2010 yıllarını kapsayacak şekilde bir “orta vadeli program” belirlemiştir. Belirlenen programa göre Türkiye’nin bu dönemdeki hedefleri arasında;

- Enerji verimliliğini arttırmak,

⁸⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye’nin Enerji Stratejisi**, Ankara, 2008, s. 7.

⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 7.

- Doğal gaz arz güvenliğini sağlamak ve doğal gaz kullanımını yaygınlaştırmak,
- Petrolün ve doğal gazın uluslararası pazarlara ulaştırılmasında transit ülke olma çalışmalarını sürdürmek yer almaktadır.⁸²

Doğal kaynaklar Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Türkiye sadece kendi enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla değil, aynı zamanda Doğu-Batı enerji koridoru olmak isteği nedeniyle de Azerbaycan petrol ve doğal gazına ilgi duymaktadır. Orta Doğu ve Hazar Havzası'na coğrafi yakınlığı bulunan Türkiye, dünyanın ispatlanmış doğal gaz rezervlerinin % 71,8'inin ve ispatlanmış petrol rezervlerinin %72,7'sinin bulunduğu bir bölgede yer almaktadır.⁸³ Türkiye Doğu-Batı enerji koridoru olarak uluslararası politika açısından elini kuvvetlendirmek arzusundadır. Bu çerçevede Azerbaycan petrol ve doğal gazının Türkiye üzerinden Batı'ya ulaştırılması Türkiye'nin stratejik değerini arttıracaktır.

Bu durum, Türkiye'nin güvenlik sıkıntılarını aşmasına da katkı sağlayabilecek niteliktedir. Doğu-Batı enerji koridoru olmasının Türkiye'nin güvenliği açısından da olumlu yansımaları olacağını söylemek mümkündür. Doğal kaynakları satan ülkeler bu kaynakların müşterilerine sorunsuz bir şekilde ulaşmasını isterken, bu kaynakları alanlar, satın aldıkları enerji kaynaklarının güvenli ve kesintisiz bir şekilde kendi ülkelerine ulaşmasını istemektedir. Dolayısıyla petrol ve doğal gaz boru hatlarının Türkiye'den geçmesiyle birlikte Türkiye topraklarının güvenli ve istikrarlı bir konuma sahip olması, hem Asya hem de Batı için daha önemli bir hale gelmektedir.

Uluslararası platformda stratejik değerini arttırma arzusunun yanı sıra, doğal kaynakların Batı'ya ulaştırılmasında transit ülke olarak elde edeceği gelirle ekonomisine katkı sağlama imkanı da Türkiye'yi Doğu-Batı enerji koridoru olma konusunda istekli kılmaktadır.

⁸² Devlet Planlama Teşkilatı, **Orta Vadeli Program 2008-2010**, Ankara, s.22-23.

⁸³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 1.

Türkiye enerji koridoru olmanın sağlayacağı faydalar nedeniyle bu konuya yönelik projeler geliştirmeye ve işbirlikleri oluşturmaya gayret etmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin Doğu-Batı enerji koridoru olma amacına yönelik geliştirdiği uluslararası projeler şunlardır:

- Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı.
- Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı.
- Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi.⁸⁴
- Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (NABUCCO).⁸⁵
- Aktau-Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi.⁸⁶
- Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi.⁸⁷

Bu projelerin yanı sıra Kazakistan doğal gazının Hazar Denizi altından geçirilecek bir hatla Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı'na bağlanmasına yönelik çalışmalar da devam etmektedir.

Doğal kaynaklar ve bu kaynakların uluslararası piyasalara güvenli bir şekilde pazarlanması petrol ve doğal gaz bakımından zengin kaynaklara sahip olan Azerbaycan için de önem arz etmektedir. Azerbaycan petrol ve doğal gazını sanayisi gelişmiş ve dolayısıyla enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan Batı ülkelerine satarak, kendi gelişimine katkı sağlamak arzusundadır. Petrol ve doğal gaz satışının sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmesi bu devletin dış ticareti açısından çok kritik bir unsur konumundadır. Azerbaycan'ın toplam ihracatı içinde petrol ve doğal gaz ihracatının % 90'lık bir paya sahip olmasını⁸⁸ bu durumun en önemli göstergesi olarak ele almak mümkündür. Bu göstergenin dikkate alınması durumunda Azerbaycan doğal

⁸⁴ BOTAŞ, **BOTAŞ 2007 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2007, s. 75.

⁸⁵ BOTAŞ, **a.g.e.**, s. 76.

⁸⁶ Fatih Uğur, "Kurtlar Vadisi Hazar", **Aksiyon Dergisi**, sayı 591, 3 Nisan 2006, s. 62.

⁸⁷ BOTAŞ, **a.g.e.**, s. 71.

⁸⁸ Central Intelligence Agency, **The World Factbook**, Azerbaijan, (Erişim) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>, 9 Ocak 2009.

kaynaklarının Batı'ya ulaştırılmasında yaşanacak problemlerin sadece bu kaynakların alıcıları için değil, aynı zamanda Azerbaycan ekonomisi için de büyük sorunlara neden olacağı açıktır. Dolayısıyla Azerbaycan doğal kaynaklarını sorun yaşamadığı veya yaşanabilecek sorunları kolaylıkla aşabileceği devletlerin topraklarından geçirerek uluslararası piyasalara ulaştırmak arzusundadır. Bu çerçevede, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki yakın ve uyumlu ilişkiler dikkate alındığında, Azerbaycan'ın doğal kaynaklarını Batı'ya ulaştırmak konusunda Türkiye'yi en uygun geçiş güzergahı olarak görmesi doğru bir değerlendirme olarak kabul edilmelidir.

Azerbaycan'ın dış ticaretinin en önemli unsurları olan petrol ve doğal gazın Türkiye üzerinden Batı'ya ulaştırılmasını, bir yönüyle, Türkiye-Azerbaycan ilişkileri açısından, Türkiye'nin elini kuvvetlendiren bir unsur olarak ele almak mümkündür. Azerbaycan'ın dış ticaretinin % 90 gibi ciddi bir miktarını Türkiye üzerindeki hatlarla gerçekleştiriyor olması, Türkiye'nin Azerbaycan üzerindeki etkisini arttırıcı bir unsurdur. Aynı zamanda bu duruma, Türkiye'nin Doğu-Batı enerji koridoru olma isteği eklenince, Türkiye ile Azerbaycan'ın birbirleri için ne kadar önemli aktörler olduğunu da görmemiz mümkün olmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan'ın birbirlerine duydukları ihtiyacın bu ölçüde büyük olması, uluslararası platformda uyum içinde hareket etmelerine katkı sağlayacak bir durum olarak değerlendirilebilir.

Azerbaycan için doğal kaynaklarının bir diğer önemi, bu kaynakların uluslararası platformda elini güçlendirebilecek bir araç olmasında yatmaktadır. Azerbaycan'ın zengin doğal kaynaklara sahip olması, hem bu kaynaklara ihtiyaç duyan devletler hem de bu kaynakların uluslararası piyasalara ulaştırılmasında transit ülke olarak yer almak isteyen devletler bakımından bu devletin dikkate değerliğini arttırmaktadır. Doğal kaynakları satın almak isteyen devletlerin Azerbaycan ile ilişkilerinde ciddi sorunlar yaşamaktan kaçınmak ihtiyacı duymaları muhtemeldir. Günümüzde doğal kaynakların politik bir araç olarak kullanımı söz konusu olabilmektedir. Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı sorunlar nedeniyle bu devlete verdiği doğal

gazda kesintiler yapması doğal kaynakların bir politika aracı olarak kullanılmasına örnek olabilecek niteliktedir. Azerbaycan'ın doğal kaynaklarına olan ihtiyaç arttıkça, uluslararası platformda önemi giderek artan bir aktör olacağını düşünmek doğru bir değerlendirme olarak görünmektedir.

Petrol ve doğal gaz kaynaklarının Azerbaycan'ın güvenliğine ilişkin sorunları aşmasında dolaylı, yani üçüncü devletlerle ilişkileri açısından da katkıları olacağı söylenebilir. Doğal kaynaklara ihtiyaç duyan büyük devletler, bu kaynakları satın aldıkları devletlerin ulusal ve uluslararası bakımdan sorunsuz bir yapıda olmasını tercih etmektedirler. Bu duruma ikili ilişkileri iyi tutmanın gerekliliği de eklenince, enerji kaynaklarını satan devletlerin sorunlarına ilgisiz kalmamaları söz konusu olabilmektedir. Azerbaycan'ın bu durumdan istifade ederek Ermenistan ile yaşadığı Karabağ sorununun çözümünde giderek elini kuvvetlendireceğini söylemek mümkündür.

Petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olması ve bu kaynakların uluslararası piyasalara ulaştırılması için boru hatlarına ihtiyaç duyulması Azerbaycan'ın diğer devletler bakımından önemini arttıran bir başka unsur olarak ele alınabilir. Günümüzde bir çok devlet petrol ve doğal gaz hatlarının kendi ülkeleri üzerinden geçmesini ve bu şekilde sadece kendi enerji ihtiyaçlarını karşılamayı ve stratejik değerlerini arttırmayı değil, aynı zamanda transit ülke olmaları nedeniyle elde edecekleri geçiş ücretiyle ekonomilerine katkıda bulunmayı da arzulamaktadır. Bu durum doğal kaynaklara sahip olan devletlerin transit ülke olmak isteyen devletler bakımından da öneminin artmasına neden olmaktadır. Çünkü İkili ilişkilerde yaşanan sorunlar transit ülke olmak isteyen devletin bu amacına ulaşamamasına neden olabilmektedir. Azerbaycan petrolünün Batı'ya ulaştırılması amacıyla ortaya konan projelerden biri olan ve Bakü-Tiflis-Ceyhan istikametine alternatif olarak düşünülen Bakü-Erivan-Ceyhan Hattı'nın hayata geçirilememesinin en önemli nedeninin, Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan sorunlar olması bu durumu ortaya koyabilmek açısından önemli bir örnek olarak kabul edilebilir. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı'nın, Bakü-Erivan-Erzurum istikametinden geçmemesi de yine bu sorunların uzantısı

hüviyetindedir.⁸⁹ Dolayısıyla transit ülke olmak isteyen devletlerin doğal kaynaklara sahip olan devletler ile sorunlarını çözüme kavuşturmaması kendi aleyhine sonuçlara neden olabilmektedir.

Petrol ve doğal gazın dış politikası ve ekonomisi için büyük öneme sahip olması, Azerbaycan bu doğal kaynakların yönetimine özen göstermesine neden olmuştur. Bu çerçevede petrol ihracatından kaynaklanan gelirlerin toplanması ve bu gelirlerin etkin bir şekilde kullanımının gerçekleştirilebilmesi amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu (State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan / SOFAZ) kurulmuştur. 1999 yılında kurulan SOFAZ'ın temel hedefleri şunlardır:⁹⁰

- Makroekonomik dengenin korunması, vergi disiplininin sağlanması, petrol gelirlerine bağımlılığın azaltılması ve petrol dışı sektörlerin teşvik edilmesi,
- Petrol ve doğal gazın tükenen kaynaklar olduğunu dikkate alarak gelecek nesiller için ülkenin petrol gelirlerinin biriktirilmesi ve muhafaza edilmesi,
- Sosyo-ekonomik gelişimi sağlamak için ulusal ölçekli projeleri finanse etmek.

SOFAZ'ın amaçlarından da anlaşılacağı üzere, Azerbaycan doğal kaynakları ekonominin diğer alanlarının geliştirilmesinde ihtiyaç duyulan mali kaynak açısından da önemlidir. Petrol ve doğal gaz gelirleri sadece bu kaynakların üretimi harcamalarına değil aynı zamanda diğer sektörler için de harcanmaktadır. Azerbaycan bu kaynaklardan elde ettiği gelirlerle sanayisini geliştirmeyi de amaçlamaktadır.

⁸⁹ Abdullah Muradoğlu, “Düşmanlık Fani, Komşuluk Baki”, **Yeni Şafak**, 3 Eylül 2008, (Erişim) <http://yenisafak.com.tr/yazdir/?t=03.09.2008&i=12612&y=AbdullahMuradoglu>, 20 Aralık 2008.

⁹⁰ State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan , **Goals and Objectives**, (Erişim) <http://www.oilfund.az/en/content/3>, 12 Ocak 2009.

Türkiye'nin kendi doğal kaynak ihtiyacını karşılama arzusu ve enerji kaynaklarının taşınmasında transit ülke olma politikası ile doğal kaynakları ülkesi için büyük bir öneme sahip olan Azerbaycan'ın, enerji kaynaklarını güvenli bir biçimde uluslararası pazarlara satmak isteğinin bir araya gelmesi, bu iki devlet arasında enerji alanında da uyumlu ilişkilerin gelişimini sağlamıştır. Türkiye ile Azerbaycan arasında enerjiye dayalı ilişkiler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından gelişmeye başlamıştır. Bu çerçevede, 1992 yılında iki devlet arasında enerji alanında bir işbirliği protokolü imzalanmıştır.⁹¹

Taraflar arasında 1992 yılında imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Dayanışma Anlaşması"nın II. maddesi ile taraflar, enerji ve doğal kaynaklar alanında işbirliği yapmaya ve bunu zaman içinde geliştirmeye karar vermiştir.⁹² Türkiye ve Azerbaycan 7 Aralık 1992 tarihinde imzaladıkları "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması"nın VII. maddesi ile de petrol arama, üretim ve petrol endüstrisi alanlarında işbirliği yapma kararı almıştır.⁹³ Yapılan bu anlaşmalar Türkiye ile bağımsızlığını yeni kazanmış olan Azerbaycan'ın enerji alanında uyumlu politikalar izlemesindeki temelleri oluşturmaktadır.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki enerji bağlamındaki ilişkilerin gelişiminde Ebülfez Elçibey'in önemli bir yeri bulunmaktadır. Türkiye'ye yakınlığı ile tanınan Elçibey, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın ilk defa gündeme geldiği dönemlerde; "petrol boru hattının nereden geçeceği konusunu bana değil Türk kardeşlerime sormalısınız, çünkü onlar nereden geçmesini isterse, biz de oradan geçmesini isteriz"⁹⁴ diyerek, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki enerji alanındaki uyuma yönelik adımlara katkı

⁹¹ İdris Bal, **a.g.e.**, s.383.

⁹² "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Dayanışma Anlaşması", **Resmi Gazete**, sayı 21876, 16 Mart 1994.

⁹³ "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması", **Resmi Gazete**, sayı 21474, 23 Ocak 1993.

⁹⁴ Azerbaycan Türk Kültür Derneği, "Türk Dünyası'ndan Bir Elçibey Geçti", **Azerbaycan Türk Kültür Dergisi**, S. 372, (Ağustos-Eylül-Ekim 2007), s. 5.

sağlamıştır. Yeni kurulan devletlerde liderlerin karar verici ve uygulayıcı rolünün gücü dikkate alındığında, Elçibey'in bu tutumunun önemi daha kolay anlaşılabilir.

Ebulfez Elçibey döneminde gündeme gelen petrol boru hattına ilişkin işbirliğinin hukuki temelleri Haydar Aliyev döneminde atılmıştır. Haydar Aliyev'in iktidarı döneminde yapılan 1994 tarihli "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasındaki Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma"nın XIV. maddesi ile taraflar, petrol ve doğal gaz boru hatlarının kendi topraklarından transit taşımacılığı konusunda gerekli düzenlemeler yapmak amacıyla anlaşmalar imzalamayı kabul etmiştir.⁹⁵ Yapılan anlaşma iki devlet arasındaki işbirliği alanını genişletmesi bakımından da dikkat çekicidir. Elçibey döneminde petrol taşıma konusunda yapılacak bir işbirliğinden bahsedilirken, 1994 tarihinde imzalanan bu anlaşma petrolün yanı sıra doğal gazın da taşınmasında Türkiye'ye transit ülke olma yolunu açmıştır. Dolayısıyla bu anlaşma Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı'nın hayata geçirilmesi amacıyla yapılan çalışmalar açısından bir başlangıç noktası niteliğindedir.

Azerbaycan ile Türkiye arasında enerji alanındaki ilişkilerin gelişiminde en önemli adımlardan biri de 1994 yılında imzalanan "Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait Bölümünde Azeri, Çırağ, Güneşli Yataklarının Birlikte İşlenmesi ve Paylaşılması Hakkında Anlaşma"dır. Asrın Anlaşması olarak anılan bu anlaşma çok taraflı bir anlaşma olup, dünyanın önde gelen petrol şirketleri arasında bir ortaklık oluşturmuştur. Azerbaycan Uluslararası Petrol Arama Şirketi'nde (AIOC/Azerbaijan International Operating Company) İngiliz firmaları %34, ABD firmaları %25, Japon firmaları %14, Norveç %9 ve Türkiye yaklaşık olarak %7 paya sahiptir.⁹⁶ Azerbaycan petrol şirketi SOCAR'ın ise %10'luk payı bulunmaktadır. Geri kalan %1'lik kısım bu ortaklar arasında paylaşılmıştır. 1997 yılında üretime başlayan AIOC 2007

⁹⁵"Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasındaki Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma", **Resmî Gazete**, sayı 21945, 30 Mayıs 1994.

⁹⁶ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s. 16.

yılının Ocak-Haziran döneminde 16.7 milyon ton petrol üretimi gerçekleştirmiştir.⁹⁷

Enerji alanındaki önemli projelerden biri de Şah Denizi Arama Projesi'dir. 1996 yılında imzalanan bu projede Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) %9'luk paya sahiptir. Proje kapsamında yapılan çalışmalar sonucunda önemli miktarda doğal gaz rezervine ulaşılmıştır. Şahdeniz yataklarında öngörülen yıllık üretim miktarı yaklaşık olarak 8.38 milyar metreküp civarındadır.⁹⁸ Bununla beraber TPAO Kürdaşı Projesi'nde %5; Araz, Alov ve Şerg bölgesinde petrol aramayı içeren Alov Projesi'nde ise %10 paya sahiptir.⁹⁹

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler önümüzdeki dönemlerde yeni projelerde işbirliği yapılmasını mümkün kılacak niteliktedir. İşbirliği yapılan projelerde yaşanabilecek artışın, Türkiye ile Azerbaycan'ı birbirlerine daha da yakınlaştıracığı ve bu durumun da enerji alanındaki uyumun sürekliliğine katkı sağlayacağı değerlendirilmesini yapmak mümkündür.

II. BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN HAM PETROL BORU HATTI (BTC HATTI)

Türkiye'nin enerji tüketimini karşılamak amacıyla ihtiyaç duyduğu doğal kaynakların başında petrol gelmektedir. 2006 yılı verilerine göre Türkiye'de üretilebilir petrol miktarı 878 milyon tondur.¹⁰⁰ 2006 yılında toplam 2 175 668 ton petrol üretimi gerçekleştirilmiştir.¹⁰¹ Ancak aynı yıl Türkiye'nin tükettiği petrol miktarı 28.5 milyon ton olmuştur.¹⁰² Petrol üretimi kendi ihtiyacını

⁹⁷ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s.10.

⁹⁸ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s.10.

⁹⁹ Ali Mesimov, "Bağımsızlık Yıllarında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri", **Avrasya Dosyası**, cilt 7, sayı 1, İlkbahar 2001, s.281.

¹⁰⁰ Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **2006 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye'deki Ham Petrol Rezervleri**, (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/2006_petrol_rezervleri.htm, 4 Ocak 2009.

¹⁰¹ Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Ham Petrol Üretimi**, (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/yillara_gore_petrol_uretimi.htm, 4 Ocak 2009.

¹⁰² Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **Dünya Ham Petrol Tüketimi**, (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunya_ham_petrol_tuketimi.php, 16 Ocak 2009.

karşılaman Türkiye, 2007 yılında yaklaşık olarak 12.5 milyon ton yani 173 milyon varil petrol ithal etmiş ve bu petrol için 11.8 milyar dolar harcamıştır.¹⁰³

Azerbaycan ise petrol zengini bir ülke konumundadır. British Petroleum firmasının verilerine göre Azerbaycan'ın kanıtlanmış petrol rezervleri 49 milyar 980 milyon (7 milyar varil) tondur. Bu, toplam dünya rezervlerinin %0.6'sı kadardır.¹⁰⁴ SOCAR'ın (State Oil Company Azerbaijan Republic) kanıtlanmamış rezervleri göz önüne alarak yaptığı hesaplamalarda bu miktar 124 milyar 950 milyon ton (17.5 milyar varil) olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁵ Zengin petrol rezervlerine sahip olan Azerbaycan petrol üretimini her yıl daha da arttırmakta ve bu durum hem ekonomik gelişimine hem de uluslararası platformda stratejik değerini hissettirmesine katkı sağlamaktadır. Azerbaycan 2000 yılında 14 milyon ton ham petrol üretimi yaparken, bu rakam 2004 yılında 15.7 milyon ton ve 2005 yılında da 22.4 milyon tona ulaşmıştır.¹⁰⁶ Azerbaycan'ın 2006 yılında ürettiği ham petrol miktarı ise 32.5 milyon tondur.¹⁰⁷ Görüldüğü gibi Azerbaycan'da gerçekleşen petrol üretimi 6 yılda 18.5 milyon ton, yani iki katın üzerinde bir artış göstermiştir. Azerbaycan'ın bu petrolü çıkardığı bölgeler ise şunlardır:¹⁰⁸ (bkz. Harita-III)

- Apşeron Yarımadası,
- Hazar Denizi (Azeri, Çırağ, Güneşli vb. petrol yatakları),
- Gence-Naftalan Bölgesi,
- Kuraboyu Bölgesi,
- Guba-Siyazen Bölgesi.

¹⁰³ “Petroldeki Artışın Faturası 21.6 milyar \$”, (Erişim) <http://www.haberturk.com/haber.asp?id=65748&cat=130&dt=2008/04/06>, 13.04.2008.

¹⁰⁴ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s.9.

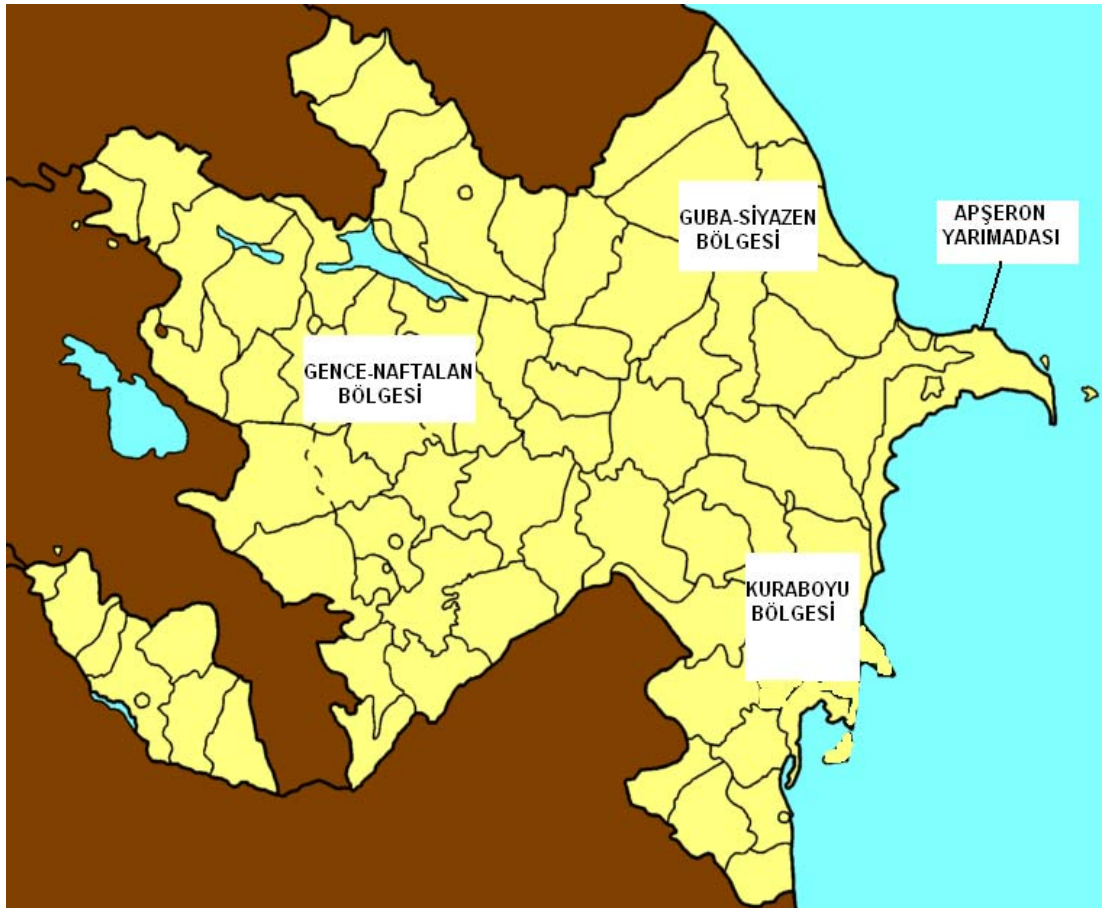
¹⁰⁵ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s.9.

¹⁰⁶ Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **Yıllar İtibariyle Dünya Ham Petrol Üretimi**, (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunya_ham_petrol_uretimi.php, 5 Ocak 2009.

¹⁰⁷ Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **a.g.i.k.**, (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunya_ham_petrol_uretimi.php, 5 Ocak 2009.

¹⁰⁸ Rehman Seferov, “Azerbaycan'da Petrol Üretimine Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 18, Güz 2005, ss. 289-291.

Bu bölgelerden Apşeron Yarımadası'ndan 1871 yılından bu yana petrol çıkarılırken, Kuraboyu Bölgesi, Guba-Siyazen Bölgesi'nde 1930'lu yıllarda petrol çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁰⁹ Zengin petrol yataklarının bulunduğu Hazar Denizi'nde petrol araması ve işletilmesi amacıyla 1994 yılında yapılan "Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait Bölümünde Azeri, Çırağ, Güneşli Yataklarının Birlikte İşlenmesi ve Paylaşılması Hakkında Anlaşma" ile arama ve işletme faaliyetlerine başlanmıştır. 1870'li yıllardan itibaren petrol çıkarılan Gence-Naftalan Bölgesi'nin ise yeni keşfedilen petrol yataklarına sahip olması nedeniyle, Azerbaycan'ın petrol üretimindeki yerinin giderek artması beklenmektedir.¹¹⁰

(Harita-III: Azerbaycan'da Petrol Çıkarılan Bölgeler)

Petrol ihracatında ön plana çıkan Azerbaycan, ürettiği petrolün %70'ini ihraç etmekte, bu ihracatı da Bakü-Novorossisk, Bakü-Süpsa ve Bakü-Tiflis-

¹⁰⁹ Seferov, **a.g.m.**, ss. 289-291.

¹¹⁰ Seferov, **a.g.m.**, s. 290.

Ceyhan boru hatları ile gerçekleştirmektedir.¹¹¹ Azerbaycan ile Türkiye arasında kurulan Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) enerji alanındaki uyumun geldiği konumu görmemiz açısından önem arz etmektedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasında BTC Hattı'nın kurulmasına yönelik çalışmalar Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra başlamıştır. Hattın kurulması amacıyla 1992-1997 döneminde Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında yapılan görüşmelerin ardından taraflar 1998 yılında İstanbul Mutabakat Zaptı'nı ve 1999 yılında, ABD Başkanı Bill Clinton'un şahitliğini yaptığı İstanbul Protokolü'nü imzalamıştır. İmzalanan protokolün ardından hattın inşasına yönelik nihai anlaşmayı yapma çalışmaları 2000 yılına kadar sürmüş olup, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Arasında Petrolün Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Ülkeleri Üzerinden, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Boru Hattı Yoluyla Taşınmasına İlişkin Anlaşma 2000 yılında adıgeçen üç devlet arasında imzalanmıştır.¹¹² 2002 yılı Nisan ayında Bakü ve Adana'da temelleri atılan BTC Petrol Boru Hattı'nın açılışı 2006 tarihinde gerçekleştirilmiştir. (bkz. Harita-IV)

BTC Hattı'nın proje inşaat ve işletme faaliyetlerini yürütmek amacıyla 2002 yılında kurulan BTC Co.'da bir çok büyük petrol şirketi yer almaktadır. Kurulan ortaklıkta TPAO %6,53 paya sahipken, BP %30.10 ile birinci sırada, SOCAR ise %25'lik pay ile ikinci sırada yer almıştır. BTC Co.'nun diğer ortaklarından Chevron (ABD) %8.90, Statoil (Norveç) %8.71, ENI % 5, Total (Fransa) %5, Itochu Inc. (Japonya) %3.40, Inpex (Japonya) %2.5, Conoco Philips (ABD) %2.5, Delta-Hess Ltd. (ABD-Suudi) %2.36 paya sahip bulunmaktadır.¹¹³

40 yıllık bir dönem için yapılmış olan BTC Petrol Boru Hattı'nın yıllık 375 milyon varil (50 milyon ton) petrol taşıma kapasitesi bulunmaktadır. Türkiye geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri karşılığında 1-16 yılları

¹¹¹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s.10.

¹¹² "Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Arasında Petrolün Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Ülkeleri Üzerinden, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Boru Hattı Yoluyla Taşınmasına İlişkin Anlaşma", **Resmi Gazete**, sayı 24089, 24 Haziran 2000.

¹¹³ BTC Proje Direktörlüğü, BTC Co. pay dağılımı aşağıdaki şekilde oluşmuştur, (Erişim) <http://www.btc.com.tr/proje.html>, 25 Mayıs 2008.

arasında 140-200 milyon dolar, 17-40 yılları arasında yaklaşık olarak 200-300 milyon dolar gelir elde edecektir.¹¹⁴ Bu hat sayesinde Türkiye'nin stratejik değeri daha da artmaktadır. BTC Petrol Boru Hattı yoluyla gelen petrole birlikte dünya petrol üretiminin yaklaşık %8'i Türkiye üzerinden dünya pazarlarına ulaşacaktır.¹¹⁵ SOCAR'ın verilerine göre 1 Nisan 2008 tarihi itibariyle BTC Hattı vasıtasıyla taşınan Azerbaycan petrollerinin miktarı 48 milyon tonu aşmıştır.¹¹⁶

(Harita-IV: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı)

BTC Petrol Boru Hattı'nın bir diğer önemi Türkiye'ye sağladığı stratejik stoktur. Stratejik stok bir devletin ülkesi içinde bulundurduğu kaynakları içermektedir.¹¹⁷ Petrolün sahibi başka bir devlet olsa bile tankerlerde ve borularda bulunan petrol Türkiye için avantaj sağlamaktadır.

¹¹⁴ BTC Proje Direktörlüğü, **Proje'nin Türkiye İçin Önemi**,

(Erişim) <http://www.btc.com.tr/proje.html>, 25 Mayıs 2008

¹¹⁵ "Yüzyılın Projesi Türkiye'nin Umudu", **Enerji**, yıl 11, sayı 8, Ağustos 2006, s.20.

¹¹⁶ SOCAR, **Catalogue 2008**,

(Erişim) <http://www.socar.az/others-en.html>, 16 Ocak 2009, s. 30.

¹¹⁷ "BTC Türkiye'nin Referansı Olacak", **Enerji**, yıl 11, sayı 8, Ağustos 2006, s.23.

Bu hattın Türkiye'ye sağlayacağı katkılar arasında İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndaki trafik yükünü hafifletmesini de saymak mümkündür. Kafkasya ve Orta Asya enerji kaynaklarının Karadeniz'den boğazlar vasıtasıyla taşınması, boğazlardaki trafik güvenliğini ve çevre temizliğini tehdit etmektedir. Boğazlar'da yaşanan gemi kazaları sonucu bu gemilerdeki yakıtların denize karışması sürekli olarak sıkıntı yaratmaktadır. BTC Hattı sayesinde Boğazlar'ın bu yükünün hafiflemesi söz konusu olacaktır.

Doğal kaynakların kesintisiz ve güvenli bir biçimde taşınmasının hem bu kaynakları satan hem de satın alan ülkeler açısından önemi dikkate alınarak, BTC Hattı'nın güvenliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalara da özel önem verilmiştir. BTC Hattı'nın terör saldırılarına maruz kalmaması ve hırsızlıkların da önlenmesi amacıyla hattın geçtiği bütün güzergahlar uydu görüntü sistemleriyle gözlenmekte olup, her devlet, hattın kendi ülkesinden geçen kısmının güvenliğini tesis etmek amacıyla personeller yetiştirmiştir. Bu hattın Türkiye kısmı 10 Jandarma karakolu ve 22 Jandarma timi tarafından korunmakta, aynı zamanda, hattın güvenliğine ilişkin istihbarat açısından da faydalanılmaktadır.¹¹⁸

BTC Hattı sadece Azerbaycan petrolünün değil, Kazakistan petrollerinin de Batı'ya ulaştırılmasına imkan sağlaması nedeniyle Türkiye'nin Doğu-Batı enerji koridoru olma politikası açısından büyük bir öneme sahip bulunmaktadır. Orta Asya'nın zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerinden biri olan Kazakistan'da petrol üretimi giderek artmaktadır. 2004 yılında 60.5 milyon ton ve 2005 yılında 62.6 milyon ton ham petrol üretiminin yapıldığı bu ülkede, 2006 yılında 66.1 milyon ton ham petrol üretilmiştir.¹¹⁹ Kazakistan petrolünün BTC Hattı ile uluslararası piyasalara ulaştırılması konusunda iki devlet arasında yapılan görüşmelerin ardından 13 Aralık 2007 tarihinde "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti

¹¹⁸ "Yüzyılın Projesi Türkiye'nin Umudu", **Enerji**, yıl 11, sayı 8, Ağustos 2006, s.18.

¹¹⁹ Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **Yıllar İtibariyle Dünya Ham Petrol Üretimi**, (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunya_ham_petrol_uretimi.php, 5 Ocak 2009.

Arasında Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Programı” imzalanmıştır.¹²⁰ Yapılan programa göre taraflar Aktau-Bakü-Tiflis-Ceyhan Hattı yoluyla petrol taşıma konusunda işbirliği yapmaya devam etmeye karar vermiştir. Bu işbirliği sonucunda ulaşılmak istenen temel hedef Kazakistan’ın Aktau Limanı’ndan alınan petrolün gemilerle Azerbaycan’a taşınması ve buradan BTC Hattı vasıtasıyla uluslararası piyasalara ulaştırılması olmuştur. Bu hat aracılığıyla Kazakistan petrolünün taşınması konusunda Kazakistan ve Azerbaycan arasındaki anlaşma ise 2006 yılında yapılmıştır.¹²¹ İmzalanan anlaşma ve yapılan program sonucunda Mayıs 2008 tarihinde¹²² Kazakistan’dan gemilerle taşınan ilk petrol Bakü’den pompalanmaya başlanmış olup, Ceyhan’dan dünya pazarlarına ulaşımı devam etmektedir. Mevcut durumda Hazar Denizi’ne döşenecek boru hatları vasıtasıyla Aktau ile Bakü arasında bağlantı kurmayı amaçlayan Trans-Hazar Petrol Boru Hattı’nın hayata geçirilmesi için çalışmalar devam etmektedir.

BTC Hattı ve bu hat vasıtasıyla Kazakistan petrollerinin de Türkiye ve Azerbaycan üzerinden dünya piyasalarına ulaşıyor olması, Türkiye ve Azerbaycan’ın uluslararası platformdaki önemini arttırmakta ve sağladığı faydalar ile her iki devleti de enerji alanındaki uyumlu ilişkilerini daha da geliştirmeye yöneltmektedir. Bu çerçevede petrol konusundaki uyumun her iki devlete sağlayabileceği faydalar, Türkiye ve Azerbaycan’ın doğal gazın uluslararası piyasalara ulaştırılması çalışmalarına da yansımış ve bu konuda da uyumlu ilişkiler geliştirmelerine katkı sağlamıştır.

III. BAKÜ-TİFLİS-ERZURUM DOĞAL GAZ BORU HATTI (BTE HATTI)

Sanayisi gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’nin artan enerji talebini karşılamak amacıyla ihtiyaç duyduğu doğal kaynaklardan biri de

¹²⁰ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Programı”, **Resmi Gazete**, sayı 26822, 20 Mart 2008.

¹²¹ Cavid VELİEV, “Hazar Kardeşliği”, **Türk Gündem**, (Erişim) http://www.turkgundem.net/icerik/index.php?option=com_content&task=view&id=2608&Itemid=34, 14 Ocak 2009.

¹²² “İlk Kazak Petrolü Bakü-Ceyhan Boru Hattı’na Pompalandı” (Erişim) <http://www.londravizyon.com/node/440>, 14 Ocak 2009.

doğal gazdır. Türkiye’de 2006 yılı sonu verilerine göre üretilebilir doğal gaz miktarı 1.870.600.000 metreküptür.¹²³ Yine 2006 yılı verilerine göre Türkiye’de üretilen toplam doğal gaz miktarı ise 307.136.244 metreküp olarak gerçekleşmiştir.¹²⁴ Türkiye’nin 2006 yılındaki doğal gaz tüketimi miktarı ise yaklaşık olarak 33 milyar metre küp olarak gerçekleşmiştir.** Doğal gaz konusunda kendine yetecek düzeyde bir üretime sahip olmayan Türkiye iderek artan doğal gaz ihtiyacını karşılamak amacıyla bu enerji kaynağını ithal etmek durumunda kalmıştır. 2006 yılında 30.741 milyon metre küp doğal gaz ve LNG (Liquefied Natural Gas / Sıvılaştırılmış Doğal Gaz) ithal eden Türkiye, 2007 yılında 36.450 milyon metre küp doğal gaz ve LNG ithalatı gerçekleştirmiştir.

Azerbaycan ise doğal gaz kaynakları bakımından zengin bir ülke konumundadır. Azerbaycan 1.37 trilyon metreküp doğal gaz rezervi ile dünya doğal gaz rezervlerinin %0.8’ine sahip bulunmaktadır.¹²⁵ Doğal gazının uluslararası piyasalarda satılmasına özel önem veren Azerbaycan’ın 2006 yılında ürettiği doğal gaz miktarı yaklaşık olarak 6867 milyon metreküptür.***

Türkiye Doğu-Batı enerji koridoru olmak ve bu sayede stratejik değerini yükseltmek, ekonomik gelir elde etmek ve kendi enerji ihtiyacını karşılamak gibi amaçlarla Azerbaycan doğal gazına ilgi duyarken, Azerbaycan da, doğal kaynaklara sahip olmanın ve bu kaynakları uluslararası piyasalarda satmanın faydalarından istifade etmek arzusuyla Türkiye ile doğal gaz bağlamında izlenebilecek uyumlu politikalara ihtiyaç

¹²³ Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **2006 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye’deki Doğal Gaz Rezervleri**, (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/2006_dogalgaz_rezervleri.htm, 15 Ocak 2009.

¹²⁴ Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **Yıllar İtibariyle Türkiye’de Doğal Gaz Üretimi**, (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/yillara_gore_dogalgaz_uretimi.htm, 15 Ocak 2009.

** Petrol İşleri Genel Müdürlüğü verilerinde 27.4 Milyon Ton Petrol Eşdeğeri olarak verilen rakam 1000 metre küp Doğal Gaz = 0.83 Ton Petrol Karşılığı olarak hesaplanıp yazılmıştır. (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunya_dogalgaz_tuketimi.php, 16 Ocak 2009.

¹²⁵ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s.9.

*** Petrol İşleri Genel Müdürlüğü verilerinde 5.7 Milyon Ton Petrol Eşdeğeri olarak verilen rakam 1000 metre küp Doğal Gaz = 0.83 Ton Petrol Karşılığı olarak hesaplanıp yazılmıştır. (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunya_dogalgaz_uretimi.php, 16 Ocak 2009.

duymaktadır. Bu çerçevede, Türkiye ve Azerbaycan doğal gazın uluslararası pazarlara ulaştırılması amacıyla da uyumlu politikalar izlemeye yönelik işbirlikleri geliştirmiştir. Azerbaycan doğal gazının Gürcistan ve Türkiye üzerinden uluslararası piyasalara ulaştırılması amacıyla “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Azerbaycan Doğal Gazının Türkiye Cumhuriyeti’ne Sevkiyatına İlişkin Anlaşma” 2001 yılında imzalanmıştır.¹²⁶ Bu anlaşmanın I. maddesine göre Azerbaycan yılda 6.6 milyar metreküpe kadar doğal gazı Türkiye’ye teslim etmeyi, Türkiye’de, bu gazı satın almayı yükümlenmektedir. Aynı zamanda bu anlaşmanın IV. maddesine göre; verilen gazın Türkiye’nin ihtiyacını aşması durumunda, Türkiye bu ihtiyaç fazlası gazı ihraç etme hakkına sahiptir. Anlaşma sonrası yapılan çalışmalar sonucunda Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (bkz. Harita-V) oluşturulmuştur. BTE Hattı üzerinden Türkiye’ye doğal gaz sevkiyatına 2007 yılında başlamıştır.

(Harita-V: Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı)

¹²⁶ “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Azerbaycan Doğal Gazının Türkiye Cumhuriyeti’ne Sevkiyatına İlişkin Anlaşma”, **Resmi Gazete**, sayı 24769, 29 Mayıs 2002.

BTE Hattı Türkiye'nin Doğu-Batı enerji koridoru olma politikasına katkı sağlamasının yanı sıra, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu doğal gazı aldığı devletlerin sayısını arttırarak, belli bir devlete bağlı kalmaktan korunmasına sağlayacağı katkı nedeniyle de önem arz etmektedir. Türkiye ihtiyaç duyduğu doğal gaz ithalatını farklı ülkelerden yaparak bir tek devlete bağımlı kalmamaya yönelik bir ithalat politikası izlemiştir. Bu politika anlayışının bir uzantısı olarak Türkiye, 2006 yılına kadar doğal gaz ve LNG ithal ettiği ülkeleri Rusya, İran, Nijerya ve Cezayir olarak çeşitlendirmeye çalışmıştır. (bkz. Tablo-I)

Tablo I-Yıllar İtibariyle Doğal Gaz ve LNG Alım Miktarları (milyon m³)¹²⁷

	RUSYA FED.BATI HATTI	İRAN	RUSYA FED. MAVİAKIM	AZERBAYCAN	NİJERYA LNG	CEZAYİR LNG	SPOT LNG	TOPLAM
1994	4.957	-	-	-	-	418	-	5.375
1995	5.560	-	-	-	-	1.058	240	6.859
1996	5.524	-	-	-	-	2.436	80	8.041
1997	6.574	-	-	-	-	3.300	-	9.874
1998	6.539	-	-	-	-	3.051	644	10.233
1999	8.693	-	-	-	77	3.256	332	12.358
2000	10.079	-	-	-	780	3.962	-	14.821
2001	10.931	115	-	-	1.337	3.985	-	16.368
2002	11.603	669	-	-	1.274	4.078	-	17.624
2003	11.422	3.520	1.252	-	1.126	3.867	-	21.188
2004	11.106	3.558	3.238	-	1.034	3.237	-	22.174
2005	12.857	4.322	4.969	-	1.030	3.851	-	27.028
2006	12.246	5.691	7.403	-	1.118	4.203	80	30.741
2007	13.799	6.158	9.346	1.279	1.420	4.277	170	36.450
2008*	3.814	689	3.209	1.146	401	1.447	339	11.045

* Mart ayı itibarıyla

¹²⁷ BOTAŞ, Doğal Gaz Alım Satım Tabloları,
(Erişim) <http://www.botas.gov.tr/faaliyetler/dg.ttt.asp>, 21 Nisan 2008.

2007 yılından itibaren Azerbaycan'dan da doğal gaz alınmaya başlanması sonucunda Türkiye'nin doğal gaz ithal ettiği ülkelerin sayısı beşe yükselmiştir. Bu listeye Azerbaycan'ın eklenmesi, özellikle Rusya ve İran'a bağımlı kalınmamasını sağlamaya yönelik politikaların bir uzantısı olarak da görülebilir. Türkiye 2007 yılında ithal ettiği 36.450 milyon metreküp doğal gaz ve LNG'nin 23.145 milyon metreküpünü Batı Hattı ve Mavi Akım Hattı yoluyla Rusya'dan, 6.158 milyon metreküpünü ise İran'dan almıştır.¹²⁸ Azerbaycan'dan ise sadece 1.279 milyon metreküp doğal gaz ithal edilmiştir.

Türkiye'nin doğal gaz alımına ilişkin veriler incelenmesi durumunda Rusya'ya olan bağımlılığı dikkat çekmektedir. Türkiye toplam doğal gaz ithalatının yaklaşık olarak %64'ünü Rusya'dan temin etmektedir. Bu durum bölgesel güç olma bakımından Türkiye için sakıncalı bir durumdur. Rusya, Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde etkin politikalar uygulamak ve bu bölgeleri kendi nüfuzu altında görmek arzusundadır. Bölgesel bir güç olarak, Türkiye de Orta Asya ve Kafkasya'da etkinlik mücadelesi veren bir devlettir. Dolayısıyla etkinlik mücadelesi içinde olduğu bir devlete enerji kaynakları gibi stratejik bir unsur bakımından bu oranda bağımlılık Türkiye'nin hareket alanını kısıtlayabilecek niteliktedir. Rusya'nın 2000 yılında kabul ettiği Ulusal Güvenlik Doktrini ve yine aynı yıl kabul ettiği Dış Politika Doktrini çerçevesinde, enerji kaynaklarını dış politikada bir araç olarak kullanma kararı dikkate alınacak olursa, Rusya'nın Türkiye ile olan sürtüşmelerinde, doğal gazı kesme gibi eylemlerde bulunabilmesi muhtemeldir. Rusya'nın 2006 yılından bu yana Ukrayna'ya verdiği doğal gazda bazı kesintiler yapması bu tür politikaları uygulamaktan çekinmediğini göstermektedir.

BTE Hattı'nın Türkiye'nin bu tür baskılara maruz kalmasının önüne geçebilmek açısından başarılı bir adım olduğunu söylemek mümkündür. Azerbaycan'dan ithal edilen doğal gaz miktarının 2007 yılında 1.279 milyon metreküp olmasına rağmen bu miktar azlığının nedeninin BTE Hattı'nın 2007 yılında faaliyete geçmesi olduğu bilinmektedir. Nitekim Azerbaycan'dan alınan gaz miktarı 2008 yılının sadece ilk 3 ayında 1.146 milyon metreküp

¹²⁸ BOTAŞ, Doğal Gaz Alım Satım Tabloları, <http://www.botas.gov.tr/faaliyetler/dg.ttt.asp>, (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2008)

olarak gerçekleşmiştir.¹²⁹ Bu durum önümüzdeki dönemlerde Azerbaycan'dan alınan gaz miktarının giderek artacağını, yani Rusya'ya olan bağımlılığın giderek azalacağını göstermektedir. Dolayısıyla BTE Hattı'nın, özel olarak bölgesel ve genel olarak uluslararası politikada Türkiye'nin elini güçlendireceğini söylemek mümkündür.

BTE Hattı'nın Türkiye açısından bir diğer önemi Doğu-Batı enerji koridoru olma politikasına sağlayabileceği katkıda yatmaktadır. Mevcut durumda sadece Azerbaycan doğal gazının taşındığı BTE Hattı'nın önümüzdeki dönemlerde Kazakistan ve Türkmenistan doğal gazlarını taşıması için Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan arasındaki çalışmalar önemli bir seviyeye gelmiş durumdadır. Bu çalışmalar sonucunda kurulması planlanan hatlardan biri Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'dir. Proje'nin hayata geçirilmesi amacıyla 1999 yılında "Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkmenistan Arasında Hazar Geçişli Boru Hattı Projesinin Uygulanmasına İlişkin Hazar Geçişli Boru Hattının Uygulanma İlkeleri Hakkındaki Hükümetlerarası Deklarasyon" imzalanmıştır.¹³⁰ Proje'nin hayata geçirilmesi durumunda Türkmenistan'ın güney bölgelerinde üretilen doğal gazın da Türkiye ve Azerbaycan vasıtasıyla Batı'ya ulaştırılması söz konusu olacaktır.¹³¹ Konuya ilişkin en önemli gelişmelerden biri de 29 Kasım 2008 tarihinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Gurbangulu Berdimuhamedov'un Aşgabat'ta bir araya gelmesidir. Yapılan görüşmelerde enerji alanında işbirliğinin geliştirilmesi yönünde karar alınması¹³² Türkmenistan-Azerbaycan-Türkiye istikametinden Batı'ya doğal gaz taşınması çalışmalarına katkı sağlayacak niteliktedir.

¹²⁹ BOTAŞ, a.g.i.k.,

(Erişim) <http://www.botas.gov.tr/faaliyetler/dg.ttt.asp>, 13 Nisan 2008.

¹³⁰ "Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkmenistan Arasında Hazar Geçişli Boru Hattı Projesinin Uygulanmasına İlişkin Hazar Geçişli Boru Hattının Uygulanma İlkeleri Hakkındaki Hükümetlerarası Deklarasyon", **Resmi Gazete**, sayı 24557, 18 Ekim 2001.

¹³¹ BOTAŞ, a.g.i.k., s. 71.

¹³² Sinan Oğan, "Gül, Aliyev ve Berdimuhamedov "Aşgabat Enerji Zirvesi"nde Bir Araya Geldiler", (Erişim) <http://www.turksam.org.tr/yazdir1533.html>, 19 Ocak 2009.

BTE Hattı vasıtasıyla doğal gazının Batı'ya ulaştırılması planlanan devletlerden biri de Kazakistan'dır.¹³³ Kazakistan, petrolünün yanı sıra doğal gazını da Türkiye üzerinden geçirerek Avrupa piyasalarına ulaştırmak ve bu şekilde Batı pazarlarına ulaşmak konusunda Rusya'ya bağımlılığını azaltmak arzusundadır. Kazakistan doğal gazının Türkiye ve Azerbaycan üzerinden uluslararası piyasalara taşınması konusundaki çalışmalar olumlu yönde devam etmektedir. Türkiye ile Kazakistan arasında 2007 yılında imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Programı"nda Aktau-Bakü-Tiflis-Erzurum Hattı yoluyla doğal gaz taşıma konusunda işbirliğine devam etme kararı alınmıştır.¹³⁴ Aynı zamanda 2008 yılında imzalanan "Türkiye-Kazakistan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Beşinci Dönem Toplantısı Protokolü"nde de "Kazak doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına intikali konusunda işbirliği imkanlarının değerlendirilmesi" hükmü yer almıştır.¹³⁵ Bu hüküm Kazakistan doğal gazının da önümüzdeki yıllarda Türkiye ve Azerbaycan üzerinden Batı'ya ulaştırılması açısından umut verici olarak değerlendirilebilir. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan doğal gazının BTE Hattı ile uluslararası piyasalara ulaştırılmasının, Türkiye'yi Doğu-Batı arasında sadece coğrafi bir köprü olmaktan çıkaracağını ve Türkiye'nin hem Asya hem de Avrupa devletleri için önemine büyük ölçüde katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

BTE Hattı'nın doğuda Türkmenistan ve Kazakistan'la bağlantı kurulması çalışmalarının yanı sıra batıda da iki istikamete doğru gidecek boru hatlarıyla irtibatlandırılması çalışmaları da devam etmektedir. Bu çalışmalardan biri Nabucco Projesi (bkz. Harita-VI) adıyla anılan Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'dir. Proje'nin hayata geçirilmesi amacıyla 2004 yılında Uluslararası

¹³³ Zafer Ateş, "Doğu-Batı Enerji Koridoru: 2 Tamam 1 Eksik", (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/dogu-bati-enerji-koridoru_-2-tamam-1-eksik.tr.mfa, 18 Ocak 2009.

¹³⁴ "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Programı", **Resmi Gazete**, sayı 26822, 20 Mart 2008.

¹³⁵ "Türkiye-Kazakistan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Beşinci Dönem Toplantısı Protokolü", **Resmi Gazete**, sayı 26991, 8 Eylül 2008.

Nabucco Gaz Boru Hattı Şirketi (Nabucco Gas Pipeline International)¹³⁶ kurulmuştur. Şirketin ortakları BOTAŞ, Bulgargaz, Mol Plc. (Macaristan), OMV & Power GmbH (Avusturya), RWE AG (Almanya) ve Transgaz (Romanya)'dır.¹³⁷ Her hissedarın eşit paya sahip olduğu Nabucco Şirketi, hattın yapım çalışmalarına 2010 yılında başlamayı ve 2013 yılında da faaliyete geçmesini planlamaktadır.¹³⁸ Hat yıllık 31 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesine sahip olacaktır.¹³⁹

(Harita-VI: Nabucco Projesi)

Kaynak: <http://www.uzmanportal.com/wpcontent/dosyalarim/2009/01/nabucco-projesi.jpg>

¹³⁶ Nabucco, **About us-Nabucco**, (Erişim) <http://www.nabucco-pipeline.com/company/about-us/index.html>, 18 Ocak 2009.

¹³⁷ Nabucco, **The shareholders of Nabucco Gas Pipeline International GmbH**, (Erişim) <http://www.nabucco-pipeline.com/company/shareholders7/table-of-content-shareholder.html>, 18 Ocak 2009.

¹³⁸ Nabucco, **Timeline for the construction of Nabucco Gas Pipeline**, (Erişim) <http://www.nabucco-pipeline.com/project/project-timeline/index.html>, 18 Ocak 2009.

¹³⁹ Nabucco, **Brief Project Description**, (Erişim) <http://www.nabuccopipeline.com/cms/upload/press%20and%20public/presentations/Brief%20Project%20Description.pdf>, 20 Ocak 2009.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki enerji alanındaki uyum sonucunda oluşturulmuş olan BTE Hattı'ndan Türkiye'ye gelen gazın Batı'ya doğru taşınması amacıyla oluşturulan ikinci proje ise Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'dir. Bu hattın inşası amacıyla Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan müzakereler sonucunda "Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Arasında Türkiye-Yunanistan Gaz Bağlantısının Gerçekleştirilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nden Yunanistan Cumhuriyeti'ne Doğal Gaz Arzına İlişkin Anlaşma" 2003 yılında imzalanmıştır.¹⁴⁰ İmzalanan anlaşma sonucunda başlayan çalışmalar 2007 yılında tamamlanmış ve aynı yılın Kasım ayından itibaren Yunanistan'a gaz sevkiyatı başlamıştır. Haziran 2008 tarihi itibarıyla bu hat vasıtasıyla Yunanistan'a satılan doğal gaz miktarı 138 milyon metreküp olarak gerçekleşmiştir.¹⁴¹

Yunanistan'a, Azerbaycan ve Türkiye hattı üzerinden gelen doğal gazın satılıyor olmasının, Türkiye ve Azerbaycan'ın Yunanistan'a karşı elini kuvvetlendireceği değerlendirmesini yapmak mümkündür. BTE Hattı'ndan gelen doğal gaza ihtiyaç duyması, Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı politikalarında daha temkinli davranmasına neden olabilecek niteliktedir. Bu durumun Azerbaycan için de fayda sağlayabileceğini görmek gerekmektedir. Yunanistan'ın Ermenistan ile geliştirdiği ilişkiler ve Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığını tanıma tehdidi Azerbaycan doğal gazına duyduğu ihtiyaç nedeniyle, ortadan kalkmasa bile, uygulanabilirlik gücünü yitirebilir. Bu durum, Türkiye ve Azerbaycan'ın özel olarak Yunanistan ve Ermenistan karşısında, genel olarak bölgesel politikada daha güçlü konuma geleceklerinin göstergesi olarak ele alınabilir.

BTE Hattı'nın Adriyatik Denizi altından geçirilerek İtalya'ya bağlanması düşünülmektedir.¹⁴² Bu konuda Türkiye, Yunanistan ve İtalya arasındaki

¹⁴⁰ "Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Arasında Türkiye-Yunanistan Gaz Bağlantısının Gerçekleştirilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nden Yunanistan Cumhuriyeti'ne Doğal Gaz Arzına İlişkin Anlaşma", **Resmi Gazete**, sayı 25376, 17 Şubat 2004.

¹⁴¹ BOTAŞ, **Doğal Gaz Alım Satım Tabloları**, (Erişim) <http://www.botas.gov.tr/faaliyetler/dg.ttt.asp>, 25 Ağustos 2008

¹⁴² Lale SARIİBRAHİMOĞLU, "Europe to Start Buying Azeri Gas Via Turkey Bypassing Russia", (15Kasım2007), (Erişim) http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2372595, 10 Nisan 2008.

anlaşma 2007 yılında imzalanmış olup, hattın 2013 yılında tamamlanması planlanmaktadır.¹⁴³ Türkiye-Yunanistan-İtalya Hattı vasıtasıyla Yunanistan'a yılda 3.6 milyar metreküp ve İtalya'ya da yılda 8 milyar metreküp doğal gaz taşınması söz konusu olacaktır.¹⁴⁴

Türkiye'nin Doğu-Batı enerji koridoru olmak isteği ve Azerbaycan'ın kendi doğal kaynaklarını güvenli yollarla uluslararası piyasalara ulaştırmak arzusu sonucu ortaya çıkan BTE Hattı, Türkiye ile Azerbaycan'ın enerji alanındaki uyumu ve bu uyumun her iki devlete sağladığı ve sağlayabileceği faydaları görebilmemiz açısından önemli bir örnek hüviyetindedir. Hattın bu iki devlete katkılarının Türkiye-Azerbaycan uyumunun daha da gelişmesini ve bu iki devleti birbirine daha da yakınlaştırmasını beklemek doğru görünmektedir.

IV. BATI'NIN, RUSYA'NIN VE İRAN'IN BTC VE BTE HATTI'NA İLİŞKİN TUTUMLARI

Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji alanındaki uyumunu ve bu uyum sonucunda BTC ve BTE Hatlarının kurulmuş olması sadece bu iki devleti değil, bir çok devleti ilgilendirmesi açısından stratejik adımlar olarak değerlendirilebilir. BTC ve BTE Hattı Doğu'da Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, İran gibi kendi doğal kaynaklarını uluslararası piyasalarda satmak isteyen devletlerin yanı sıra, doğal kaynaklara ihtiyaç duyan Batı ve aynı zamanda hem bu kaynaklara gereksinimi olan hem de bu kaynakların geçiş güzergahı üzerinde yer almayı isteyen Rusya, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Avusturya, Yunanistan ve İtalya gibi devletleri doğrudan ilgilendirmektedir. Dolayısıyla doğal kaynakların Batı'ya ulaştırılması konusunda Türkiye ve Azerbaycan'ın izlediği uyumlu politikalar bölgesel ve uluslararası platformda farklı yaklaşımlarla izlenmekte ve değerlendirilmektedir. Bu çerçevede siyasi ve askeri güce sahip bulunmaları ve uluslararası politikada göz ardı edilemeyecek nitelikte aktörler olmaları

¹⁴³ BOTAŞ, **BOTAŞ 2007 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2007, s. 76.

¹⁴⁴ BOTAŞ, **a.g.e.**, s. 76.

nedeniyle Rusya, İran, AB ve ABD'nin, sergilenen Türkiye-Azerbaycan uyumuna ilişkin değerlendirmelerinin gözardı edilemeyecek kadar önemli olduğu dikkate alınması gereken bir durumdur.

Rusya'nın, Türkiye ile Azerbaycan arasında varolan enerji alanındaki uyuma ilişkin tutumunda, Türkiye ile doğal kaynakların uluslararası piyasalara ulaştırılması konusunda rekabet içinde olmasının önemli bir yeri bulunmaktadır. Doğal kaynaklar bakımından Türkiye ile Rusya arasındaki önemli konulardan biri Orta Asya ve Kafkasya doğal kaynaklarının Batı'ya ulaştırılmasında transit ülke olmaktır. Türkiye'nin BTC ve BTE hatlarının kurulması ile bu yolda ciddi bir avantaj sağladığını söylemek mümkündür. BTE Hattı'ndan alınan Azerbaycan doğal gazının Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı vasıtasıyla Yunanistan'a satılması konusunda yapılan çalışmalar sonucunda Kasım 2007'de Yunanistan'a gaz sevkiyatına başlanmış olması, Rusya'nın enerji koridoru olma politikasına uygun düşmemektedir.

Türkiye'nin enerji koridoru olma konusunda attığı ciddi adımlardan olan Kazakistan ve Türkmenistan doğal kaynaklarının BTC ve BTE hatları yoluyla Batı'ya ulaştırılması çalışmaları da Rusya'nın enerji koridoru olma politikasına aykırı nitelik taşımaktadır. Bu amaçla yapılan çalışmalar ile Hazar geçişli boru hatları vasıtasıyla Kazakistan petrolünün BTC Hattı ve Kazakistan ile Türkmenistan doğal gazının ise BTE Hattı'na aktararak Batı'ya ulaştırılması çalışmaları Rusya'yı rahatsız etmektedir. Türkiye'nin Doğu-Batı enerji koridoru olma girişimlerinden rahatsızlık duyan Rusya, Türkiye'nin sağlamış olduğu başarıların de etkisiyle Orta Asya ve Kafkasya'da enerji alanına yönelik ilişkilerinin yoğunluğunu arttırmıştır. Rusya'nın çabaları sonucu 20 Aralık 2007'de, Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan arasında Hazar kıyısı doğal gaz boru hattının yapımıyla ilgili bir anlaşmanın imzalanmış¹⁴⁵ olmasını Rusya'nın Türkiye ile rekabetinin bir göstergesi olarak ele almak mümkündür. Bu anlaşmanın 13 Aralık 2007

¹⁴⁵ Anar SOMUNCUOĞLU, "Hazar Bölgesindeki Projelerde Rusya Öne Çıkıyor", 07.01.2008. (Erişim) <http://www.tusam.net/print.asp?id=1157&tbl=MAKALELER&fld=makale>, 10 Mayıs 2008.

tarihinde imzalanan ve “Taraflar, doğu-batı enerji koridoru çerçevesinde, Aktau-Bakü-Tiflis-Ceyhan hattından petrol ve Aktau-Bakü-Tiflis-Erzurum hattından doğal gaz taşıma konusunda işbirliğine devam edeceklerdir” hükmünün yer aldığı "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Programı"nın imzalanmasından sadece bir hafta sonra yapılmış olması dikkat çekicidir. Rusya'nın Kazakistan ve Türkmenistan ile imzalamış olduğu anlaşma bu devletin enerji koridoru olma konusunda Türkiye ile rekabetinin önümüzdeki dönemlerde de devam edeceğini göstermektedir. Türkiye de BTC ve BTE Hatları'nın hayata geçirilmesiyle elde ettiği başarıların devamını getirmek amacıyla girişimlerini etkin bir şekilde sürdürmektedir. 2008 yılı Kasım ayında Bakü'de gerçekleştirilen 4. Uluslararası Enerji Zirvesi'nde Kazakistan petrolünün Azerbaycan üzerinden dünya piyasalarına ulaştırılması konusunda yapılan çalışmaların olumlu karşılandığının ifade edilmesi¹⁴⁶ de Türkiye'nin elini kuvvetlendirmektedir. Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, Ukrayna, Polonya, Letonya, Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Macaristan, Romanya, Kazakistan, ABD, Yunanistan yetkilileri ve AB temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilen zirveye Rusya'nın katılım sağlamamış olmasını Türkiye açısından avantaj olarak değerlendirmek mümkündür. Bu durum, Türkiye'nin kendi isteklerini daha kolay anlatabilmesi ve katılım sağlayan diğer devletlerle ilişkilerini geliştirerek Doğu-Batı enerji koridoru olma hedefine daha kolay ulaşabilmesine katkı sağlayabilmesi açısından önem arz etmektedir. Türkiye ve Rusya'nın attığı karşılıklı adımlar her iki devlet arasındaki rekabeti giderek arttırmaktadır.

Rusya'nın Türkiye ile Azerbaycan'ın enerji konusundaki uyumundan rahatsızlık duymasının nedenlerinden birinin de Ermenistan faktörü olduğu söylenebilir. Tarihi ve siyasi ilişkileri nedeniyle Ermenistan'ın çıkarlarına önem veren Rusya, Türkiye-Azerbaycan uyumuna Ermenistan'ın değil de Gürcistan'ın dahil edilmesinden memnuniyet duymamaktadır. Bu durum Ermenistan'ın da bu uyuma sıcak bakmamasına yol açmaktadır. BTC ve BTE

¹⁴⁶ Ramin Abbdullayev, “Bakü’de Enerji Zirvesi Bitti”, (Erişim) <http://www.ntvmsnbc.com/news/465984.asp>, 20 Ocak 2009.

Hattı'nın Ermenistan üzerinden de geçirilebilme ihtimali bulunurken, siyasi nedenlerle bu projenin uygulanmaması, Ermenistan'ın BTC ve BTE Hattı'ndan sağlayabileceği faydalardan mahrum kalmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda, siyasi sorunlar yaşadığı iki devletin birbirleriyle giderek daha yakın bir işbirliği içine girmeleri de Ermenistan'ı tedirgin etmektedir. Türkiye-Azerbaycan yakınlığına Gürcistan'ın dahil edilmesi ile Ermenistan ile bağlantısı kopan Rusya, müttefikinin kuzey-doğu-batı yönlerinden çevrelenmesinden de tedirginlik duymaktadır.

Azerbaycan ile Türkiye enerji ilişkilerine ilgi duyan devletlerden biri de İran'dır. İran sahip olduğu petrol ve doğal gazı Batı'ya satma konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. Batı tarafından bir tedirginlik unsuru olan İran, Ermenistan ve Rusya hattını kullanarak doğal kaynaklarını Batı'ya ulaştırmayı planladıysa da bunda bugüne kadar başarılı olamamıştır.¹⁴⁷ İran'ın bu durumu BTC ve BTE hatlarına sıcak bakmasını sağlayabilecek niteliktedir. İran'ın doğal gazını ve petrolünü bu hatlara ulaştırarak Batı'ya satması, Türkiye'nin enerji koridoru olma politikalarındaki başarısını daha da arttıracaktır. Ancak Türkiye'nin giderek daha güçlü bir konuma gelme ihtimalinin İran'ı tedirgin ettiğini görmek mümkündür. Bu tedirginlik, İran'ın, Ermenistan-Rusya hattı düşüncesinde ısrar etmesine neden olabilir. 2007 yılında Türkiye'ye verdiği gazı zaman zaman kesmesi, İran'ın da Rusya gibi, doğal kaynakları politik bir araç olarak kullanma isteğini görmemiz açısından önemlidir. Doğal kaynaklarını Türkiye üzerinden pazarlaması, İran'ın bu kozu Türkiye'ye karşı kullanamamasına neden olacaktır. Çünkü herhangi bir kesinti sadece Türkiye'yi değil, hattan faydalanan bütün ülkeleri etkileyecektir. Dolayısıyla İran'ın doğal kaynaklarını Türkiye üzerinden pazarlama ve bu durumda, doğal kaynaklarını Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanamama, ya da Türkiye'yi enerji koridoru olarak kullanmama ve bu durumda da enerji kaynaklarını Batı'ya ulaştırmada Rusya'ya muhtaç olma ikilemi içinde olduğunu söylemek mümkündür. İran'ın bu ikilem çerçevesinde vereceği kararın Rusya-Türkiye rekabetinin geleceği açısından da büyük

¹⁴⁷ Oya EREN: "Tecriti Aşma Yolunda Bir Adım: İran-Ermenistan Doğalgaz Boru Hattı", **Stratejik Analiz**, Mayıs 2007, s.11.

öneme sahip olduğu değerlendirmesini yapmak doğru görünmektedir. İran'ın 2007 yılından itibaren Ermenistan'a gaz satışına başlamış olması, Rusya'ya uzanacak hat için bir avantaj olarak değerlendirilse de, Hazar bölgesi kaynaklarını BTC ve BTE Hattı'na ulaştırma kolaylığı Türkiye'ye avantaj sağlamaktadır. Bununla beraber hayata geçirilmesi planlanan Nabucco Hattı Projesi'nin İran doğal gazının Batı'ya taşınmasını da içermesi¹⁴⁸, İran'ın Türkiye ile olan enerji ilişkilerinde daha temkinli davranmasına neden olabilecek bir unsur olarak ele alınabilir. Doğal kaynaklarını Türkiye üzerinden dünya piyasalarına ulaştırma imkanının, İran'ın Türkiye-Azerbaycan uyumuna karşı tavır almasını engelleyebileceği değerlendirmesinin yapılması söz konusu olabilir.

İran'ın Türkiye ile Azerbaycan arasındaki enerji politikalarındaki uyumu kendisi için olumlu değerlendirebilme ihtimalinin yanı sıra, bu yakınlaşmaya karşı tavır alması ihtimalinin de bulunduğu üzerinde durmak gerekmektedir. İran'ın bu tür bir tavır takınmasında temel unsurun ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'da etkin politikalar izlemeye çalışması olabileceği değerlendirilmesi yapılabilir. Bölgede oluşacak olası bir İran-Rusya Hattı'nın ABD karşıtlığı üzerine inşa edileceği de gözden kaçırılmamalıdır. Orta Asya ve Kafkasya'da ABD varlığının artması bu iki ülkeyi birbirine yaklaştıran belki de en önemli etkidir. Bu açıdan bakıldığında, bölgedeki ABD varlığının artması, Özbekistan ve Kırgızistan'da ABD üslerinin kurulması, Afganistan'da operasyonların devam etmesi, Hazar'da ABD'nin deniz polisi olarak görevliler bulundurması ve Azerbaycan ile ortak tatbikatlar yapması gibi ABD faaliyetleri, Rusya-İran yakınlaşmasının artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki eylemleri Türkiye-Azerbaycan hatları için bir güvenlik unsuru olmasının yanı sıra, Rusya-İran yakınlaşmasını arttırarak, bir rekabet yaratıcı etki oluşturma potansiyeline de sahip bulunmaktadır. ABD'nin bu bölge üzerindeki eylemlerinin azalması, İran'ı Türkiye-Azerbaycan uyumuna çekebilme gücüne sahip görünmektedir. Ancak böyle bir ihtimalin pek bulunmadığı ve ABD'nin bölge üzerindeki

¹⁴⁸ Nabucco, **Timeline for the construction of Nabucco Gas Pipeline**, (Erişim) <http://www.nabucco-pipeline.com/project/project-timeline/index.html>, 20 Ocak 2009.

etkinlik faaliyetlerinin arttığı dikkate alınacak olursa, Rusya-İran yakınlaşmasının giderek gelişebilme ihtimalinin varolduğunu da söylemek mümkündür.

Türkiye-Azerbaycan uyumunun bu iki devletin gücüne yapacağı katkının, İran ve Rusya'nın bu uyuma karşı işbirliği içine girmelerine de neden olabileceği değerlendirmesini yapmak mümkündür. Dolayısıyla Rusya ve İran'ın enerji alanına ilişkin işbirliği çalışmalarının artması beklenebilir. Rusya ve İran'ın bölgedeki etkinliklerini azalttığı konusunda fikir birliği içinde oldukları BTC ve BTE Hatları, bu iki devletin Ermenistan güzergahını kullanarak, Kuzey-Güney yönlü boru hatları oluşturmaları ihtimalini arttırabilir. Bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda İran doğal kaynaklarının Ermenistan-Gürcistan-Rusya topraklarından geçirilerek Batı'ya ulaştırılması mümkün olabilir.

ABD etkisi sonucu Gürcistan üzerinden hat geçirilememesi durumunda, 2007 yılında imzalanan anlaşma ile oluşturulması kararı alınan Türkmenistan-Kazakistan-Rusya Hattı'na da İran'ın dahil edilmesi mümkündür. İran ile Rusya arasında hat kurulması konusunda alternatif istikametlerin varlığı iki devletin kararlı adımlarının boşa çıkarılmasını da güçleştirmektedir. Dolayısıyla enerji konusunda Türkiye-Azerbaycan dayanışmasının, kısa ve orta vadede, muhtemel bir Rusya-İran işbirliği ile rekabeti giderek artabilir. Hazar sorununun çözümü sonucunda Kazakistan ve Türkmenistan doğal kaynaklarının Hazar Denizi'nden geçirilebilmesi, Azerbaycan-Türkiye hatlarının daha da güçlenmesini sağlayabilir. Hazar sorununun çözümünün İran-Azerbaycan arasındaki bir yakınlaşmayı da sağlama ihtimali bulunmaktadır. Bu durumda İran'ın da Azerbaycan-Türkiye hatlarına katılmasının mümkün olabileceği söylenebilir.

İran'ın mevcut durumu dikkate alındığında, doğal kaynaklarını Batı'ya ulaştırmak için Rusya veya Türkiye-Azerbaycan uyumu arasında bir seçim yapmak zorunda olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Ancak her iki durumda doğal kaynaklarını ülkesinden geçireceği alternatiflere karşı elinin hafifleyeceğini söylemek yanlış görünmemektedir.

Enerji alanındaki Türkiye-Azerbaycan uyumu ile ilgilenen önemli uluslararası aktörlerden biri de, ABD ve AB'nin, Orta Asya ve Kafkasya doğal kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılması konusunda birbirleriyle örtüşen politikalar izlemeleri nedeniyle, bir bütün olarak ele alınması anlamında Batı'dır. ABD ve AB, Orta Asya ve Kafkasya doğal kaynaklarının Batı'ya ulaştırılmasında Rusya dışında alternatif hatlar oluşturarak Rusya'nın bu konudaki etkinliğini azaltmak arzusundadırlar. BTC Hattı'nın yapımı için atılan adımlardan biri olan 1999 tarihli İstanbul Mutabakat Zaptı'na ABD eski başkanı Bill Clinton'un şahitlik etmesi¹⁴⁹ ve hattın açılış törenine de ABD'den katılım sağlanması¹⁵⁰, bu devletin enerji alanındaki Türkiye-Azerbaycan uyumundan memnunuyetinin bir göstergesi olarak ele alınabilir.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki enerji politikalarındaki uyuma ilgi duyan uluslararası aktörler arasında AB de bulunmaktadır. AB'nin bu uyuma bakışında Rusya ile ilişkileri önemli bir yere sahiptir. AB ile Rusya arasındaki enerji ilişkileri Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, AB, Rusya ve eski Sovyet devletleri arasında imzalanan Avrupa Enerji Şartı ve 1994 yılında imzalanan Enerji Şartı Anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir.¹⁵¹ AB, ihtiyacı olan doğal kaynakları satın almak, Rusya ise hem kendi doğal kaynaklarını pazarlamak hem de Orta Asya ve Kafkasya doğal kaynaklarının Batı'ya ulaştırılmasında transit ülke olmak amacıyla ilişkilerin geliştirmeye özen göstermiştir. Bu karşılıklı bağımlılığı ortaya koymaya çalışan Avrupa Birliği Enerji Komisyonu görevlisi Andris Piebalgs, enerji alanında Avrupa Birliği'nin Rusya'ya ihtiyacı olduğu kadar, Rusya'nın da enerji kaynağı satışından elde ettiği kazanç nedeniyle, Avrupa Birliği'ne ihtiyacı olduğunu, bu ilişkinin her iki tarafı da güçlendirdiğini belirtmiştir.¹⁵² Gayri safi yurtiçi hasılasının %20'sini enerji ve madenlerin oluşturduğu Rusya'nın, petrol

¹⁴⁹ **Kronoloji,**

(Erişim) <http://www.btc.com.tr/proje.html>, 21 Ocak 2009.

¹⁵⁰ Araz Aslanlı, "Kazakistan BTC'ye Katılıyor"

(Erişim) <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=215&sayfa=60>, 18 Ocak 2009.

¹⁵¹ Sinem Kara, "Rusya-AB Enerji Diyalogu",

(Erişim) <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=609&sayfa=41>, 10 Nisan 2008.

¹⁵² Andres Piebalgs, **International Energy Week**, Moskova, October 31, 2006.

(Erişim) <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/06/646&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 15 Mart 2009.

ihracatının %63'ünü, gaz ihracatının ise %65'ini AB'nin alması da sadece AB'nin Rusya'ya değil Rusya'nın da AB'ye ne denli ihtiyaç duyduğunu görmemiz açısından önemlidir. Avrupa Birliği ile Rusya'nın enerji alanındaki bu karşılıklı bağımlılığı aşağıdaki alanlarda işbirliği içine girmelerini sağlamıştır:

- Enerji Piyasalarının Bütünlüğü,
- Ortak Çıkarlara Uygun Enerji Altyapı Projeleri,
- Nükleer Madde Ticareti,
- Nükleer Enerji Alanında İşbirliği,
- Enerji Taşıma Ağlarının Güvenliği,
- Deniz Güvenliği,¹⁵³
- Enerji Teknoloji Merkezi çerçevesinde yapılan çalışmalarla enerji kaynaklarının korunması ve yenilenebilir enerji alanında çalışmalar yapılması,
- Enerji Verimliliği konusunda işbirliği.¹⁵⁴

Bu konular arasında, özellikle enerji güvenliğinin tesisi, AB açısından önem arz etmektedir. Enerji güvenliği, enerji alışverişinde, enerji hatlarının doğal afetlerden, terör saldırılarından, bölgesel çatışmalardan etkilenmemesi için gerekli önlemlerin alınmasının yanı sıra, siyasi amaçlarla kesintiler yapılmasının önlenmesini de içermektedir.¹⁵⁵ Ancak Rusya'nın 10 Ocak 2000 tarihinde onayladığı Ulusal Güvenlik Doktrini ve 10 Temmuz 2000 tarihinde onayladığı Dış Politika Doktrini'nin enerji kaynaklarının dış politikada etkili bir araç olarak kullanılmasını içermesi¹⁵⁶, aynı zamanda 2003 yılında imzalanan "Rusya Enerji Stratejisi 2020" adlı belge ile hükümete yatırımları teşvik edici

¹⁵³ EU-Russia Energy Dialogue, **Fourth Progress Report**, Moskow-Brussels, November 2003, ss. 3-6.

¹⁵⁴ Kara, **a.g.ik.**.

¹⁵⁵ Jamie Shea, "Enerji Güvenliği: NATO'nun Potansiyel Rolü", **NATO Dergisi**, Sonbahar 2006. (Erişim) <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/turkish/special1.html>, 28 Aralık 2008.

¹⁵⁶ Kara, **a.g.ik.**.

ve düzenleyici bir yetki verilerek, devletin petrol ve doğal gaz alanında etkinliğinin mümkün kılınmış olması¹⁵⁷, AB'nin arzuladığı enerji güveliği anlayışına ters düşmektedir.

2004 yılında gerçekleşen Turuncu Devrim sonucunda Ukrayna devlet başkanının değişmesinin ve Rusya-Ukrayna ilişkilerinin gerginleşmesinin ardından 2006 yılında Rusya'nın önce doğal gaz fiyatlarını arttırmasını ve daha sonra Ukrayna'ya yapılan doğal gaz sevkiyatını durdurmasını kabul edilen bu doktrinlerin ürünü olarak değerlendirmek doğru görünmektedir.¹⁵⁸ Bu kesintilerin 2009 yılında da gerçekleşmesi Rusya'nın bu politikasını devam ettirdiği anlamına gelmektedir.

Rusya'nın bu politikalarının AB'yi rahatsız etmesinin temelinde, gelişmiş sanayileri bünyesinde barındıran AB'nin, enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla doğal gaz ve petrol ithalatına bağımlı olması yatmaktadır. 2005 yılında 119 milyon ton ham petrol üreten AB, enerji ihtiyacını karşılayabilmek için yaklaşık olarak 580 milyon ton ham petrol ithal etmek durumunda kalmıştır.¹⁵⁹ İthal edilen petrolün % 32'si Rusya'dan temin edilmiştir.¹⁶⁰ AB'nin 2005 yılındaki toplam doğal gaz tüketimi ise 502 milyar metreküp olarak gerçekleşmiş, bu miktarın 290 milyar metreküpü ithalat yoluyla karşılanmıştır.¹⁶¹ Doğal gaz ithal edilen ülkelerin başında yine Rusya gelmektedir. Bu göstergeler doğal kaynaklar bakımından AB'nin Rusya'ya büyük ölçüde bağımlı olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla AB'nin Orta Asya ve Kafkasya doğal kaynaklarının Batı'ya ulaştırılması çalışmalarını, bu bağımlılığı ve Rusya'nın doğal kaynakları bir dış politika aracı olarak kullanma politikasını dikkate alarak değerlendirdiğini söylemek doğru görünmektedir. Rusya, dünyanın en büyük doğal gaz ve

¹⁵⁷ European Commission, **a.g.i.k.**, s. 11.

¹⁵⁸ A. Yavuz Şir, "Avrupa Birliği-Rusya İlişkilerinin Özel Durumu", (Erişim) http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1285, 03 Mart 2008.

¹⁵⁹ Christian KRÖPPL, **Oil Economy 2005**, European Communities, 2006, s. 1. (Erişim) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-NQ-06-017/EN/KS-NQ-06-017-EN.PDF, 28. Ocak 2009.

¹⁶⁰ Christian KRÖPPL, **a.g.i.k.**, s. 1.

¹⁶¹ Nabucco, **Sources for an increased demand**, (Erişim) <http://www.nabucco-pipeline.com/company/markets-sources-for-nabucco/markets-sources-for-nabucco.html>, 19 Ocak 2009.

petrol üreten, aynı zamanda satan ülkeleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Bu çerçevede bilinen rezervler içinde dünya doğal gaz rezervinin %20'den fazlasına ve petrolün de %5'ine sahip olan Rusya'nın¹⁶² AB ile enerji bağlamındaki ilişkilerin, Türkiye-Azerbaycan uyumuna yönelik AB'nin bakış açısını da etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Rusya'nın doğal kaynaklar üzerindeki etkinliğini dış politik alanına taşımasını çıkarlarına uygun bulmayan AB ülkeleri, enerji konusunda alternatif satıcılar bularak ellerini kuvvetlendirmek arzusundadır. Aynı zamanda bağımsız enerji üreticilerinin Rusya piyasasına girmesi hususunun Rusya tarafından kabul edilmemesi ve Rusya'dan AB'ye akan doğal kaynakların, Rusya ile boru hattının geçtiği ülkeler arasındaki sorunlar nedeniyle kesintiye uğraması, taraflar arasında önemli sıkıntılara neden olmaktadır.¹⁶³ AB'nin, Rusya ile yaşadığı bu sıkıntıların dikkate alınması durumunda Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji alanındaki uyumundan memnuniyet duyduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun Türkiye ve Azerbaycan'ın gelecekte hayata geçirmeyi planladıkları enerji projelerinin başarıya ulaşmasına katkı sağlayabileceğini söylemek doğru görünmektedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki enerji ilişkileri her iki taraf arasında yapılan ortak çalışmalarla daha da geliştirilebilme potansiyeline sahip bulunmaktadır. Bu iki devlet arasındaki işbirliğinin artması rekabeti de beraberinde getirecektir. ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki eylemleri, Hazar Denizi'nin statüsü konusundaki tartışmalar gibi meselelerin Rusya-İran yakınlaşmasını arttırması ihtimaline karşı, Azerbaycan-Türkiye uyumunun, ABD ve AB'nin olumlu bakış açılarının desteğinden de faydalanılarak, daha da güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla iki taraf arasında yapılacak siyasi/askeri anlaşma ve yardımlaşmalar da önem arz etmektedir. Türkiye-Azerbaycan uyumunun giderek daha güçlü bir hale gelmesinin, İran ve diğer bölge ülkelerinin BTC ve BTE hatlarına katılımını teşvik edici etkiye sahip

¹⁶² Kara, a.g.i.k..

¹⁶³ European Commission, a.g.i.k., s. 12.

olacağı değerlendirmesini yapmak mümkündür. Türkiye ve Azerbaycan, oluşturmuş oldukları mevcut hatların güvenliğini ve işleyişini en iyi şekilde sağlamalı ve geręekleřtirilmesi planlanan yeni hatlar konusunda aktif davranmalıdır. Bu amaçların geręekleřtirilmesi Azerbaycan-Türkiye uyumunun güçlenmesine ve bu iki ülkenin daha güçlü birer uluslararası aktör olmasına da katkı sağlayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERDEKİ UYUMUN EKONOMİK VE KÜLTÜREL BOYUTU

I. TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNDEKİ UYUMUN EKONOMİK BOYUTU

Devletlerin ekonomik durumları ve birbirleriyle kurmuş oldukları ekonomik ilişkiler, siyasi ve askeri güç ve ilişkilerle birlikte, uluslararası ilişkiler analizlerinde en fazla kullanılan unsurlar arasında yer almaktadır. Bu çerçevede, bir devletin güçlü bir askeri ve siyasi güce sahip olmasını ekonomik gücünün bir uzantısı olarak ele almak mümkündür. Ekonomik güç, uluslararası ilişkiler alanında devletlerin birbirlerinin politika ve tutumlarını etkilemede kullandıkları bir araç olarak da kullanılabilir. Kimi devletlerin verdikleri borçlar veya hibeler karşılığında çeşitli askeri üsler elde etmesi veya diğer devletleri kendi çıkarlarına uygun bir tavır almaya zorlaması günümüz uluslararası ilişkilerinde karşılaşılan bir durumdur.

Bununla beraber ekonomik ilişkiler devletler arasındaki işbirliği ve yakınlığı göstermesi açısından da ele alınabilecek bir unsurdur. Devletlerin birbirleriyle yakın siyasi ve askeri ilişkiler içinde bulunmaları, bu devletlerin ve vatandaşlarının birbirleriyle yakın ekonomik ilişkiler geliştirmesine katkı sağlayabilmektedir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler de, bu iki devlet arasındaki uyumu görmemiz açısından önem arz etmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında yaşadığı ekonomik sıkıntıların nedenleri şu şekilde sıralanabilir:¹⁶⁴

- Devlet bütçesinin önemli bir bölümünün savaş için harcanması,
- Topraklarının % 20'sinin Ermenistan işgali altında kalması,
- Ermenistan tarafından gerçekleştirilen bu işgal nedeniyle

¹⁶⁴ Sinan Oğan, “Azerbaycan’ın Tanımlanamayan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri”, Avrasya Dosyası, cilt 7, sayı 1, İlkbahar 2001, s. 57.

bölgede yaşayan 1 milyondan fazla kişinin ikametlerini terk ederek göçmen durumuna düşmesi,

- Yabancı sermayenin Azerbaycan'a çekilememesi,
- Özelleştirmenin sanayi sektöründe fiilen başlatılamaması.

Azerbaycan yaşadığı bu sorunları aşmak amacıyla öncelikle iç yasal düzenlemeler yapmaya yönelmiştir. Bu çerçevede 1991 yılında Özel Mülkiyet Kanunu kabul edilmiştir.¹⁶⁵ Azerbaycan tarafından atılan en önemli adımlardan biri 1992 yılında Yabancı Sermaye Kanunu'nun kabul edilmesi olmuştur.¹⁶⁶ Bu kanun ile devletlere, uluslararası kuruluşlara ve yabancı gerçek ve tüzel kişilere Azerbaycan'a yatırım yapma imkanı tanınmıştır. Bahse konu kanun, yabancı yatırımcılara Azerbaycan vatandaşları ile ortak şirket veya tesis kurma hakkı vermesinin yanı sıra, yabancı iş adamlarına kendi tesislerini kurabilme hakkı da vermiştir. Bununla beraber Azerbaycan'a yapılacak yabancı yatırımların Azerbaycan devletine ve halkına zarar vermediği sürece millileştirilemeyeceği ve istimlak edilemeyeceği de hükme bağlanmıştır. Verilen bu güvence ile Azerbaycan'a yapılacak yatırımların teşvik edilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Ekonomisini canlandırmak amacıyla Azerbaycan'ın attığı bir diğer önemli adım 1993 tarihinde Özelleştirme Kanunu'nu kabul edilmesi olmuştur.

1993 yılında Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığı görevine gelmesi de ekonomik sıkıntıların aşması yolunda Azerbaycan'da gerçekleşen önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ekonomik istikrarın sağlanması için siyasi istikrarın mevcut olmasının büyük öneme sahip olduğu dikkate alınacak olursa, bu gelişmenin Azerbaycan'a sağladığı katkıların daha kolay anlaşılabilceğini söylemek mümkündür.¹⁶⁷ Haydar Aliyev'in göreve

¹⁶⁵ Ayhan Karaca, "Azerbaycan'da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı", (Erişim) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ayhandergi.doc>, 17 Mart 2009.

¹⁶⁶ "Azerbaycan Cumhuriyeti Yabancı Sermaye Kanunu", (Erişim) <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/AZER/mevzuat/A.C.YABANCI%20SERMAYE%20KANUN U.doc>, 17 Mart 2009.

¹⁶⁷ Osman N. Aras, "Azerbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci", (Erişim) <http://www.osmannuraras.com/akademik-1.doc>, 18 Mart 2009.

gelmesiyle birlikte üç ana hedefe ulaşmak amacıyla reformlar yapılmaya başlanmıştır. Bu hedefler:¹⁶⁸

- Liberal bir piyasa oluşturulması,
- Petrol ve doğal gaz rezervlerinin işlenmesi,
- Dünya ekonomisi ile entegrasyonun gerçekleştirilmesidir.

Bağımsızlığının ilk yıllarında iç sisteminde yaptığı bu şekil düzenlemelerle ekonomik sıkıntılarını aşmaya çalışan Azerbaycan, ekonomik kalkınmasını sağlamak için uluslararası işbirlikleri geliştirmeye de gayret göstermiştir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerdeki uyumun temelleri de Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı ilk yıldan itibaren atılmaya başlanmıştır. İki devlet arasında 1992 yılında imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması”nı¹⁶⁹ ekonomik ilişkilerdeki uyuma yönelik önemli bir adım olarak değerlendirmek mümkündür. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticari ilişkileri geliştirme amacı taşıyan bu anlaşma ile taraflar ithalat ve ihracata uygulanan gümrük vergisi, resim, harç ve diğer işlemlerle ilgili olarak birbirlerine en çok gözetilen devlet hakkı tanıyacaklarını kabul etmiştir. Bununla beraber taraflar ülkeleri arasındaki yatırımları teşvik edeceklerini de bu anlaşma ile hükme bağlamıştır. İmzalanan bu anlaşmanın bir diğer önemi ise Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ikili ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla Türk-Azeri Karma Ekonomik Komisyonu’nun kurulmasına ilişkin hüküm içermesidir. İki devletin temsilcilerinin katılımıyla oluşturulması kararlaştırılan bu komisyon ile Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik uyumun sürekli ve istikrarlı bir şekilde gelişiminin sağlanmasının amaçlandığını söylemek mümkündür.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik uyumun temellerini oluşturan önemli anlaşmalardan biri de 1992 yılında imzalanan “Türkiye

¹⁶⁸ Rasim Hesenov, “Azerbaycan’ın İktisadi İnkişaf Paradigması ve İktisadi Tehlüksizlik Konsepsiyasının Seçimi”, **Meşveret Bülteni**, No:7(43), Ekim 2001, s. 11.

¹⁶⁹ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması”, **Resmi Gazete**, sayı 21474, 23 Ocak 1993.

Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Dayanışma Anlaşması"dır.¹⁷⁰ Bu anlaşmanın II. Maddesi'nde ticari ve ekonomik işbirliğinin ikili ilişkilerin gelişimindeki önemi vurgulanarak iki ülke arasındaki ticaret hacminin geliştirilmesine karar verilmiştir. Bu hüküm Türkiye ile Azerbaycan arasındaki uyumun siyasi ilişkilerin yanı sıra ekonomik ve ticari alanda da gelişeceğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. İki devlet arasındaki uyumun bir tek alana bağlı kalmaması amacıyla uyum içinde olunacak alanların genişletilmeye çalışılması Türkiye ve Azerbaycan'ın aralarında çok güçlü ilişkiler kurma yönündeki isteklerinin göstergesi olarak ele alınabilir. Aynı zamanda taraflar iş çevreleri, meslek ve sanat kuruluşları arasında temas ve ilişkiler kurulmasını ve bunların temsilcileri arasında karşılıklı ziyaretlerin gerçekleştirilmesini desteklemek konusunda fikir birliğine varmıştır. Anlaşmanın bu hükmü ırk, din ve dil bakımından kendilerini birbirlerine yakın hisseden Türkiye ve Azerbaycan halklarının birbirleriyle iletişime geçmeleri, işbirliğine girmeleri ve bu işbirliklerini geliştirme imkanlarını müzakere edebilmeleri açısından önem arz etmektedir.

İki devlet arasındaki ekonomik uyumun gelişimine Türk Eximbank'ın (Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş.) çalışmaları da katkı sağlamıştır. 1987 yılında Bakanlar Kurulu Kararnamesi'yle kurulmuş olan bu bankanın temel amaçları;¹⁷¹

- İhracatın geliştirilmesi ve ihraç edilen mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi,
- İhraç mallarına yeni pazarlar kazandırılması,
- İhracatçıların uluslararası pazarlardaki paylarının arttırılması,
- Yurtdışında faaliyet gösteren müteahhitlere ve yatırımcılara uluslararası piyasalarda rekabet gücü ve güvence kazandırılması,

¹⁷⁰ "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Dayanışma Anlaşması", **Resmi Gazete**, sayı 21876, 16 Mart 1994.

¹⁷¹ **Kısaca Türk Eximbank**, (Erişim) http://www.eximbank.gov.tr/html_files/kisaeximbankpgp.htm, 21 Mart 2009.

- Yurtdışında yapılacak yatırımlar ile ihracat maksadına yönelik yatırım malları üretim ve satışının desteklenerek teşvik edilmesidir.

Bu amaçlarının yanı sıra Türk Eximbank Türkiye'nin dış politikası ekonomik hedefleri açısından önem arzeden devletlerle kalıcı ve uzun süreli ilişkilerin tesisine katkı sağlamak amacıyla, bu devletlerde Türk yükleniciler tarafından gerçekleştirilecek projelere finansal destek sağlamaktadır.¹⁷² Bu çerçevede Azerbaycan'ın ciddi ekonomik sıkıntılar yaşadığı 1992 yılında bu devlete 100 milyon doları Mal Anlaşması ve 150 milyon doları da Proje Anlaşması olmak üzere toplam 250 milyon ABD doları kredi taahhüt edilmiştir.¹⁷³ Mal kredisinin 59.63 milyon dolarlık kısmı kullanılırken, proje kredisinin de 91.74 milyon dolarlık kısmı kullanılmıştır.¹⁷⁴ Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında yaşadığı ekonomik sıkıntıların büyüklüğü dikkate alındığında, açılan kredinin Azerbaycan ekonomisi için ne kadar önemli olduğunu anlamanın daha kolay olacağını söylemek mümkündür. Türk Eximbank tarafından açılan bu kredi iki devlet arasındaki uyuma ticari ilişkilerin de eklenmesi açısından da önem arzetmektedir. Azerbaycan ekonomisinin gelişimine katkı sağlamak amacıyla verilen bu kredide, Türkiye'ye istikrarlı bir ticaret ortağı yaratmak arzusunun da olduğunu görmek gerekmektedir. Bu krediyi, tam olarak olarak kullanılmamış olmasına rağmen, kullanılan kısımları itibariyle iki devlet arasındaki ekonomik ilişkilerdeki uyumun gelişiminde ciddi bir adım olarak değerlendirmek doğru görünmektedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerdeki uyumda 1992 yılında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi'nin (TİKA) kurulmasının da katkısı olmuştur. TİKA başta Türk dilinin konuşulduğu ülkeler ve Türkiye'ye komşu ülkeler olmak üzere, gelişme yolundaki ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmanın yanı sıra bu ülkelerle ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel ve

¹⁷² **Ülke Kredi ve Garantileri,**

(Erişim) http://www.eximbank.gov.tr/html_files/ulkekrgrar.htm, 21 Mart 2009.

¹⁷³ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁷⁴ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s. 20.

eğitim alanlarında işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulmuştur.¹⁷⁵ Azerbaycan'a yapılan kalkınma yardımlarında temel kuruluş olma özelliğine sahip olan TİKA tarafından yapılan yardımlar, Azerbaycan ekonomisinin gelişimine destek sağlamıştır. Günümüzde de bu yardımlar devam etmektedir. Bu çerçevede 2007 yılında TİKA tarafından Azerbaycan'a verilen kalkınma yardımlarının miktarı 36.22 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir.¹⁷⁶ Verilen bu yardımın sadece Azerbaycan'ın ekonomisini geliştirmesine yardımcı olmakla kalmadığı, aynı zamanda Türkiye ile Azerbaycan arasındaki uyumu da güçlendirdiği değerlendirilmesini yapmak mümkündür.

İki ülke arasındaki ekonomik uyumda, enerji alanındaki uyumun da etkileri bulunmaktadır. Haydar Aliyev'in 1993 yılında Azerbaycan cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte uygulamaya koyduğu Azerbaycan petrol ve doğal gaz kaynaklarının işletilmesi politikasının Türkiye ile Azerbaycan arasında sadece enerji alanındaki ilişkilerin değil, bu ilişkilere bağlı olarak ekonomik ilişkilerin de gelişimine katkı sağladığını görmek gerekmektedir. Azerbaycan'da, bu politikaya uygun olarak, petrol ve doğal gaz zenginliklerinin ekonomiyi sıkıntıdan kurtarmak amacıyla kullanılması yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede atılan en önemli adım 1994 yılında imzalanan "Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait Bölümünde Azeri, Çırağ, Güneşli Yataklarının Birlikte İşlenmesi ve Paylaşılması Hakkında Anlaşma"dır. İmzalanan bu anlaşma ile birlikte adı geçen bölgelerdeki kaynakların işlenmesi faaliyetlerini yürütmek amacıyla Azerbaycan Uluslararası Petrol Arama Şirketi (AIOC / Azerbaijan International Operating Company) kurulmuştur. Azerbaycan, İngiltere, ABD, Japonya, Norveç ve Türkiye (TPAO) firmalarının ortağı olduğu bu şirketin¹⁷⁷ kuruluşu, Azerbaycan'a yapılan yabancı yatırımlardaki artışa da katkı sağlamıştır.

¹⁷⁵ Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, **Statüsü ve Amacı**, (Erişim) <http://www.tika.gov.tr/TR/Icerik.ASP?ID=23>, 22 Mart 2009.

¹⁷⁶ Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi, **Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2007**, 2007, s. 53.

¹⁷⁷ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s. 16.

Türkiye ve Azerbaycan aralarındaki ekonomik uyumu geliştirmek amacıyla uyrukluklarında bulunan yatırımcıların birbirlerinin ülkelerindeki yatırım girişimlerini teşvik etmeye de gayret göstermişlerdir. Bu amaca yönelik olarak 1994 yılında “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”¹⁷⁸ imzalanmıştır. Bu anlaşma ile bir devletin vatandaşının diğer devletin ülkesinde elde edeceği gelirlerin iki devlet tarafından da vergilendirilmesi nedeniyle oluşacak kazanç kaybı giderilmeye çalışılmıştır. 1995 yılında imzalanan “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması” da girişimcilerin birbirlerinin ülkelere yatırım yapmalarının teşviki açısından ele alınması gereken önemli belgelerden biridir.¹⁷⁹

İmzalanan bu anlaşmalarla birlikte Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik uyum giderek gelişmeye başlamıştır. Türk yatırımcıların Azerbaycan’da gerçekleştirdikleri yatırımları da iki ülke arasındaki ekonomik uyumun bir uzantısı olarak ele almak mümkündür. Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanmasının ardından bu ülkeye yönelik Türk yatırımları hızlı bir şekilde artış göstermiş ve ilk on yıl içinde Azerbaycan’da kurulan Türk firmalarının sayısı bini aşmıştır.¹⁸⁰ Günümüzde bu firmaların yarısına yakını faaliyetlerine devam etmektedir.¹⁸¹ Azerbaycan, Türk firmaları tarafından yurtdışında gerçekleştirilen yatırımlarda en fazla yatırım yapılan ikinci ülke konumundadır. 2007 yılı itibarıyla Türk firmaları tarafından yurtdışında gerçekleştirilmiş olan toplam 23.258,91 milyon ABD Doları tutarındaki yatırımların 3.455.71 milyon dolarlık kısmı Azerbaycan’a yapılmıştır.¹⁸²

Türk yatırımcıların Azerbaycan’daki yatırımları tek bir sektöre bağlı kalmamakta, farklı sektörlerde ciddi yatırımlar yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu yatırımlar arasında iki ülke arasında varolan enerji alanındaki uyumun bir

¹⁷⁸ “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”, **Resmi Gazete**, sayı 23032, 27 Haziran 1997.

¹⁷⁹ “Azerbaycan ile Türkiye Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması”, **Resmi Gazete**, sayı 22713, 31 Temmuz 1996.

¹⁸⁰ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s.16.

¹⁸¹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s.16.

¹⁸² Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi, **Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2007**, 2007, s. 45.

uzantısı olarak, doğal gaz ve petrol alanlarına yönelik Türk yatırımları önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye Petroller Anonim Ortaklığı (TPAO) Azerbaycan'daki bazı önemli projelerin ortağı konumundadır. TPAO Azeri-Çırağ-Güneşli yataklarının birlikte işlenmesi ve paylaşılması amacıyla Azerbaycan, İngiltere, ABD, Japonya, Norveç ve Türkiye (TPAO) firmaları arasında kurulan Azerbaycan Uluslararası Petrol Arama Şirketi'nde (AIOC / Azerbaijan International Operating Company) % 6.75 oranında bir paya sahiptir.¹⁸³ Bununla beraber Şah Denizi Arama Projesi'nde % 9, Kürdaşı Projesi'nde % 5 ve Alov Projesi'nde % 10 payı bulunmaktadır. Türkiye Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı'nın kendi ülkesi üzerinden geçmesi nedeniyle de ekonomik gelir elde etmektedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik uyum enerji dışındaki sektörlerde de kendini göstermektedir. Türk yatırımcıların enerji dışı sektörlerde yapmış olduğu yatırımlar hem Azerbaycan ekonomisinin kalkınmasına hem de iki ülke arasındaki ekonomik uyumun gelişmesine katkı sağlamıştır. Azerbaycan'da enerji dışı sektörlerde gerçekleştirilen Türk yatırımları şu alanlar üzerinde yoğunlaşmaktadır:¹⁸⁴

- Telekomünikasyon,
- Bankacılık ve sigortacılık,
- Gıda ve perakende ticaret,
- İnşaat ve inşaat malzemeleri,
- Tekstil,
- Otomotiv,
- Eğitim.

Azerbaycan'da Türk firmalarının etkin olduğu ekonomik alanlar arasında müteahhitlik de önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Azerbaycan'da müteahhitlik hizmeti veren Türk firmaları arasında özellikle Atilla Doğan, Alarko, Baytur, Borova, Burç, Ekpar, Enka, Gama, Pet, Tekfen, Tepe, Turan

¹⁸³ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, a.g.e., s.16.

¹⁸⁴ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, a.g.e., s.16.

Hazinedaroğlu, Yücelen ve Zafer firmaları ön plana çıkmaktadır.¹⁸⁵ 2008 yılı itibariyle Türk firmaları tarafından Azerbaycan'da üstlenilen proje sayısı 150 olup, bu projelerin toplam değeri 2.5 milyar ABD dolarıdır.¹⁸⁶

Türk şirketlerinin Azerbaycan'da yaptıkları bu yatırımların yanı sıra, Azerbaycan şirketlerinin de çeşitli yatırımlar için Türkiye'yi tercih etmesi Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerdeki uyum açısından önem arz etmektedir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik uyum, sadece Türk şirketlerinin Azerbaycan'a yatırım yapması sonucunu doğurmamış, aynı zamanda Azerbaycan şirketlerinin de Türkiye'de çeşitli yatırımlar gerçekleştirmesine imkan tanımıştır. İki ülke arasında imzalanan anlaşmaların da etkisiyle Türkiye'deki Azerbaycan kökenli olan uluslararası sermayeli şirketlerin sayısı giderek artış göstermiştir. Bu çerçevede 1954-2001 yılları arasında Türkiye'de yatırım faaliyeti gösteren Azerbaycan kökenli uluslararası sermayeli şirket sayısı 83 olarak belirlenmişken 2002 yılında 13, 2003 yılında 39, 2004 yılında 55 ve 2005 yılında da 59 yeni şirket Türkiye'de yatırım faaliyetinde bulunmaya başlamıştır. Bu şirketlere 2006 yılında 83 ve 2007 yılında 121 yeni şirketin eklenmesi sonucunda Türkiye'de yatırım yapan Azerbaycan kökenli uluslararası sermayeli şirket sayısı 453'e ulaşmıştır.¹⁸⁷ (Bkz. Tablo-II)

İki ülke arasındaki uyum sonucunda Türkiye piyasasına yönelik yatırımlarda bulunan Azerbaycan şirketleri arasında Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (State Oil Company Azerbaijan Republic – SOCAR) yere sahip bulunmaktadır. Bu çerçevede SOCAR, bir Türk şirketi olan Turcas Petrol Anonim Şirketi ile 2006 yılında bir ortaklık ilişkisi içine girmiş, % 51 hissesi SOCAR'a, % 25 hissesi Turcas A.Ş.'ye ve % 24 hissesi de Aksoy

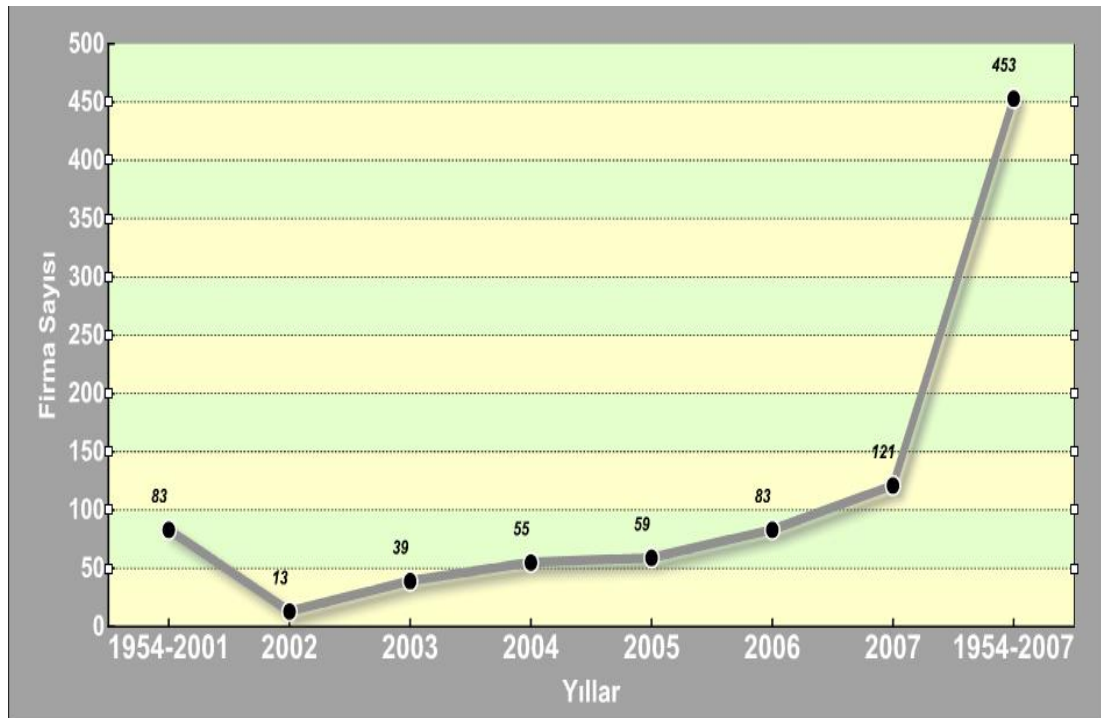
¹⁸⁵ Volkan Yüzer, "Avrasya Bölgesinde Sınai Trendler ve İş Fırsatları", (Erişim) <http://www.karturk.gazi.edu.tr/karturksunu/Avrasya%20Bolgeleri.ppt>, 27 Mart 2009.

¹⁸⁶ Yüzer, a.g.e..

¹⁸⁷ TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2007 Yılı Raporu**, Haziran 2008, s. 28.

Holding A.Ş' ye ait olmak üzere SOCAR & Turcas Enerji Anonim Şirketi (STEAS) kurulmuştur.¹⁸⁸

Tablo-II: Türkiye’de Yatırım Yapan Azerbaycan Kökenli Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı

Kurulan bu ortaklığın Türkiye’de lider entegre petrol ve doğal gaz şirketi olmak gibi bir amaç belirlemiş olması, SOCAR’ın Türkiye’de kalıcı ve önemli yatırımlar yapmak arzusunda olduğunu göstermektedir. Nitekim STEAS 30 Mayıs 2008 tarihinde 2.040 milyon ABD Doları karşılığında Petkim Petrokimya Holding A.Ş.’nin % 51 hissesini satın almıştır. STEAS’ın önemli girişimlerinden biri de Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu’na (EPDK) yapmış olduğu rafineri lisansı başvurusudur. STEAS değerlendirme süreci devam

¹⁸⁸ SOCAR & Turcas Enerji A.Ş.,

(Erişim) <http://www.turcas.com.tr/page.php?lv=3&up=foo&pg=pet4&lng=tr>, 13 Mart 2009.

eden bu başvurunun¹⁸⁹ olumlu sonuçlanması durumunda, 2010 yılı itibariyle, İzmir Aliağa'da petrol rafinerisi inşaatına başlamayı planlamaktadır.¹⁹⁰

1995 yılında imzalanan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nın 1996 yılında yürürlüğe girmesi ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından imzalanan diğer anlaşmaların da etkisiyle Türkiye ile Azerbaycan şirketlerinin birbirlerinin ülkelerinde yatırım faaliyetlerinde bulunması neticesinde iki ülke arasındaki ticaret hızlı bir gelişme sergilemiştir. Bu gelişim neticesinde Türkiye'den Azerbaycan'a yapılan ihracat 1994 yılında 132.1 ve 1995 yılında 161.3 milyon ABD doları olarak gerçekleşmişken, bu rakam 1996 yılında 239.9 ve 1997 yılında da 319.7 milyon dolara ulaşmıştır. İlişkilerin gelişimine paralel olarak Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı ithalatta da artışlar gözlemlenmiştir. Bu çerçevede 1994 yılında 8.8 milyon dolar olan ithalat, 1995 yılında 21.7 milyon dolar ve 1996 yılında da 39.2 milyon dolar olmuştur. Bu rakam 1997 yılında ise 58.3 milyon dolara ulaşmıştır. 2000'li yıllarda da iki ülkenin birbirleriyle yaptığı ticaretteki artış devam etmiştir. 2006 yılı itibariyle Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı 694.6 milyon dolar ve bu devletten gerçekleştirdiği ithalat ise 332.6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. (Bkz. Tablo-III) Bu gelişmelere paralel olarak 1992 yılında 137.7 milyon dolar olan ticaret hacmi 2006 yılında 1.027,2 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerdeki uyumu 2008 yılındaki ticaret hacmi artışıyla daha belirgin şekilde görmek mümkündür. 2008 yılında Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı ithalat 928.4 milyon dolar ve ihracatı ise 1666.3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁹¹ Yani iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2594.7 milyon dolar olmuştur.

¹⁸⁹ EPDK, **İnceleme ve Değerlendirmeye Alınan Rafinerici ve Depolama Lisansı Sahipleri ve İtiraz Süreleri**,

(Erişim) http://www.epdk.gov.tr/lisans/petrol/bayilik/rafineri_depolamaitiraz.asp, 13 Mart 2009.

¹⁹⁰ SOCAR & Turcas Enerji A.Ş.,

(Erişim) <http://www.turcas.com.tr/page.php?lv=3&up=foo&pg=pet4&lng=tr>, 13 Mart 2009.

¹⁹¹ Türkiye İstatistik Kurumu, **Ülkelere Göre Dış Ticaret**,

(Erişim) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 29 Mart 2009.

Gerçekleşen bu rakamlarla birlikte Türkiye ile Azerbaycan birbirleri için ciddi ekonomik ortaklar haline gelmiştir. Türkiye, Azerbaycan'ın ithalat yaptığı ülkeler arasında Rusya'dan sonra 2. sırada yer almakta olup, Türkiye'yi sırasıyla Almanya, Ukrayna ve İngiltere takip etmektedir.¹⁹²

Tablo-III: Yıllara Göre Türkiye-Azerbaycan Ticareti¹⁹³

YILLAR	İHRACAT (X)	İTHALAT (M)	X/M	DENGE	HACİM
1992	102.7	35.0	2.93	67.7	137.7
1993	68.2	33.9	2.01	34.3	102.1
1994	132.1	8.8	15.01	123.3	140.9
1995	161.3	21.7	7.43	139.6	183.0
1996	239.9	39.2	6.12	200.7	279.1
1997	319.7	58.3	5.48	261.4	378.0
1998	327.2	50.3	6.50	276.9	377.5
1999	248.1	44.0	5.64	204.1	292.1
2000	230.4	95.5	2.41	134.9	325.9
2001	225.2	78.0	2.89	147.2	303.2
2002	222.7	61.0	3.65	166.7	283.7
2003	307.6	121.5	2.53	186.1	429.1
2004	401.2	135.2	2.97	266.0	536.4
2005	524.1	270.6	1.94	253.5	794.7
2006	694.6	332.6	2.1	362.0	1027.2

Bununla beraber Azerbaycan'ın en fazla ihracat yaptığı ülke sıralamasında Türkiye 1. sırada bulunurken, İtalya, Rusya, Fransa ve Gürcistan Türkiye'nin ardında yer alan devletlerdir.¹⁹⁴ Türkiye'nin, Azerbaycan'dan daha gelişmiş bir sanayiye sahip olmasının yanı sıra, uzun yıllardan bu yana kurmuş olduğu ekonomik bağlantıların da etkisiyle Azerbaycan, Türkiye'nin ihracat ve ithalatında bu kadar üst sıralarda bulunmamaktadır. Azerbaycan, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında

¹⁹² Belirtilen veriler yayınlanmış belgelerde yer almamakta olup, Dış Ticaret Müsteşarlığı'na yapılan talep sonucunda elde edilmiştir.

¹⁹³ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s.19.

¹⁹⁴ Belirtilen veriler yayınlanmış belgelerde yer almamakta olup, Dış Ticaret Müsteşarlığı'na yapılan talep sonucunda elde edilmiştir.

23. sırada yer alırken, ithalat yaptığı ülkeler arasında 32. sıradadır.¹⁹⁵ Ancak Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik uyum sonucunda yıllar itibariyle artan ticaret hacmi dikkate alındığında, Azerbaycan'ın da Türkiye'nin ithalat ve ihracat yaptığı ülkeler arasındaki sıralamada giderek yükseleceği değerlendirilmesini yapmak doğru görünmektedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticarete Türkiye tarafından ihraç edilen maddeler genel itibariyle şunlardır:¹⁹⁶

- Kazanlar ve Makinalar,
- Plastikler,
- Elektrikli Makinalar,
- Demir Çelik ve Demir Çelik Eşya,
- Kağıt ve Karton,
- Mineral Yakıtlar,
- Mobilyalar,
- Otomotiv ve Yan Sanayi.

Sanayisinin Türkiye kadar gelişmemiş olmasının etkisiyle 1992 yılından günümüze kadar Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatı ihracatından büyük ölçüde geri kalmıştır. Ancak enerji alanındaki uyumun da etkisiyle Azerbaycan doğal kaynaklarının Türkiye'ye ihraç edilmesiyle birlikte Azerbaycan'dan yapılan ithalat miktarı artış göstermiştir. Azerbaycan'dan Türkiye'ye yapılan ihracatta öne çıkan maddeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:¹⁹⁷

- Mineral yakıtlar,
- Petrol ve petrol ürünleri,
- Bazı kıymetli metaller (Bakır, Alüminyum),
- Plastik kütleler.

¹⁹⁵ Belirtilen veriler yayınlanmış belgelerde yer almamakta olup, Dış Ticaret Müsteşarlığı'na yapılan talep sonucunda elde edilmiştir.

¹⁹⁶ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s.19.

¹⁹⁷ Azerbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, **Xarici Ticaret / Ölkeler Üzre Xarici Ticarete Dair Dövri Arayışlar, Türkiye**, (Erişim) <http://www.economy.gov.az/Catalogs/files/file1240583635813.doc>, 31 Mart 2009.

İki devlet arasındaki ekonomik ilişkilerde uyum ve bu kapsamda gelişen ticari ilişkiler Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ulaşım olanaklarını geliştirme çalışmalarının hayata geçirilmesi açısından da önem arz etmektedir. Bu çerçevede, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu (BTK) Projesi'ni Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik uyumun da bir uzantısı olarak ele almak mümkündür. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki savaş nedeniyle 1993 yılında Türkiye tarafından Ermenistan sınırının kapatılması, Türkiye ile Azerbaycan ve Orta Asya devletleri arasındaki demiryolu bağlantısının kopmasına neden olmuştur.¹⁹⁸ Ermenistan ile Türkiye ve Azerbaycan arasındaki sorunlar, Türkiye ile Azerbaycan'ın Ermenistan dışında bir demiryolu bağlantısıyla birbirleriyle bağlantı kurma çabalarını beraberinde getirmiştir. Türkiye-Azerbaycan bağlantısının Gürcistan üzerinden sağlanması fikri üzerinde mutabakat sağlanmıştır. BTK Projesi'nin inşa edilmesi amacıyla 2007 yılında Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan arasında "Bakü-Tiflis-Kars Yeni Demiryolu Bağlantısına İlişkin Anlaşma" imzalanmıştır.¹⁹⁹ BTK Projesi ile Türkiye (Kars) ile Gürcistan (Ahılkelek) arasında bir demiryolu inşa edilmesi ve Ahılkelek-Tiflis ve Tiflis-Bakü mevcut demiryollarının ise yenilenmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede esas olarak yeni inşa edilecek olan hat Türkiye ile Gürcistan arasındaki hattır. Bu hattın Kars'tan Gürcistan sınırına kadar uzanan 76 km'lik kısım ile Ahılkelek'ten Türkiye sınırına uzanan 29 km'lik kısım olmak üzere toplam 105 km uzunluğunda olması planlanmaktadır.²⁰⁰ Proje'nin toplam 420 milyon ABD dolarına malolacağı düşünülmektedir.²⁰¹ 21 Kasım 2007 tarihinde Gürcistan'da temelleri atılan bu demiryolu hattının 2010 yılında

¹⁹⁸ Hasan Kanbolat, "Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Bir Başka Bahara Mı Kaldı?", **Stratejik Analiz**, Şubat 2007, s. 6.

¹⁹⁹ "Bakü-Tiflis-Kars Yeni Demiryolu Bağlantısına İlişkin Anlaşması'nın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu'na Dair Kanun Tasarısı", (Erişim) <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss280.pdf>, s. 9, 31 Mart 2009.

²⁰⁰ Selim Bolat, Development of Euro-Asian Transport Links, TC Ulaştırma Bakanlığı Sunumu, 12-14 Eylül 2007, s. 12.

²⁰¹ Bolat, **a.g.e.**, s. 12.

tamamlanması beklenmektedir. BTK Hattı ile yılda 1.5 milyon yolcu ve 3 milyon ton yük taşınması mümkün olacaktır.²⁰² (Bkz. Harita-VII)

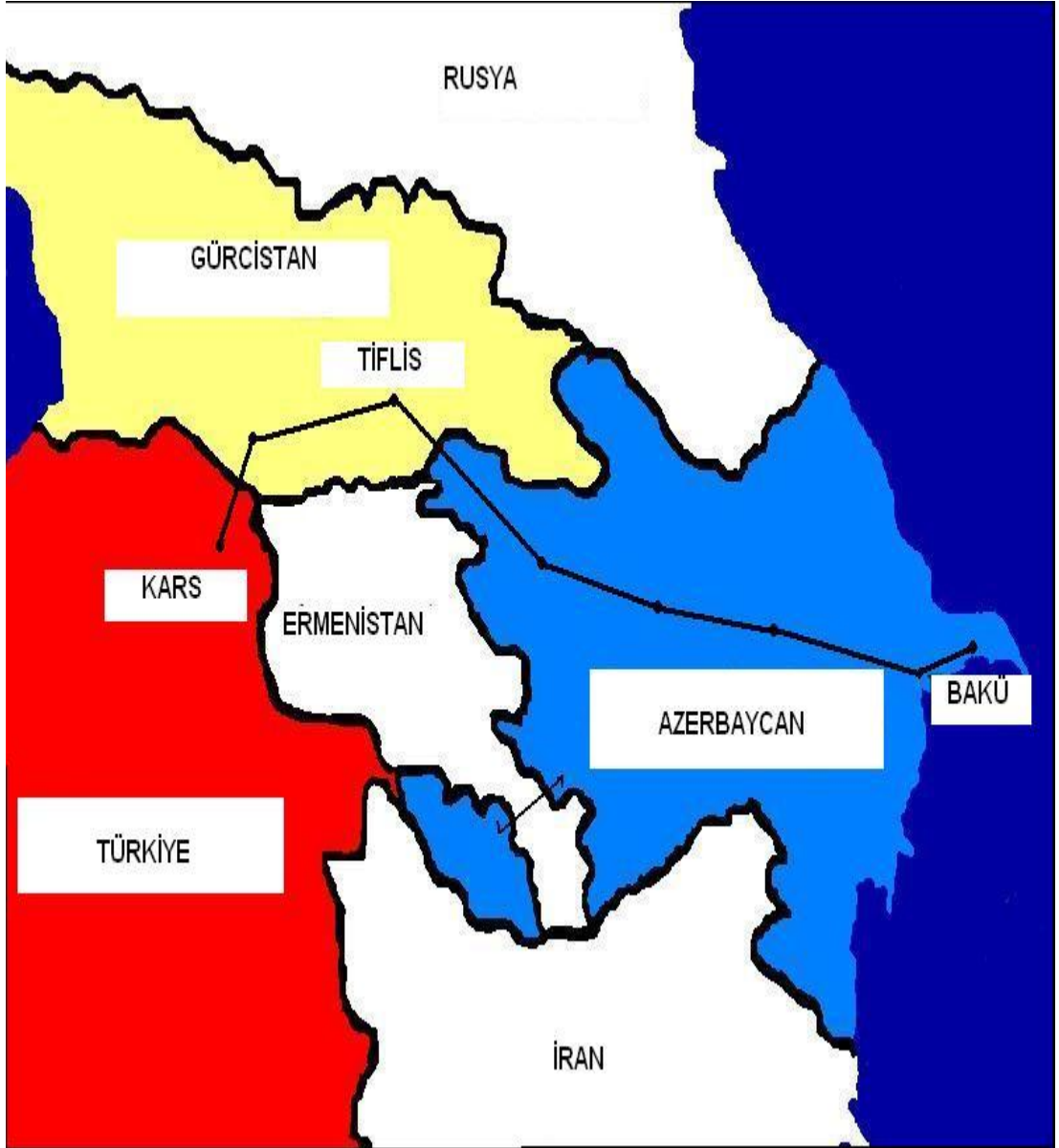
Proje için imzalanan anlaşmada BTK Projesi'ne taraf devletlerin ulaşmak istedikleri amaçlar arasında ulaştırma bağlantılarının etkinliğinin artırılması ve uluslararası yolcu ve yük taşımacılığının hacminin artırılmasının teşvik edilmesi hükümlerinin yanı sıra, bu hat vasıtasıyla Trans-Avrupa ve Trans-Asya demiryolu koridorları ile bağlantı sağlanmasının amaçlandığının belirtilmesi dikkat çekmektedir.

Kurulması çalışmaları devam eden BTK Hattı'nın Trans-Asya (bkz. Harita-VIII) ve Trans-Avrupa (bkz. Harita-IX) demiryolları ile birleştirilmesi hükmü Türkiye'nin bu hat ile sadece Azerbaycan ve Orta Asya devletleriyle bağlantı sağlamaya çalışmadığını görmemiz açısından önem arz etmektedir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'nin Doğu-Batı enerji koridoru olma politikasının yanı sıra, Doğu-Batı ulaşım koridoru olma yönünde de istekli olduğunu söylemek doğru görünmektedir. Uluslararası ticaret ilişkilerinin giderek geliştiği günümüzde Asya ile Avrupa kıtası arasındaki mal dönüşümünün toplam değeri 2 trilyon ABD dolarını geçmiş bulunmaktadır.²⁰³ Bu durum uluslararası taşıma koridorlarının geliştirilmesi, hızlı ve güvenli taşıma ağlarının oluşturulması istek ve çalışmalarını da beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede Asya ile Avrupa kıtaları arasında bir köprü görevi gören Türkiye Doğu-Batı ulaşım ağları için stratejik bir konuma sahip bulunmaktadır. BTK Hattı Türkiye'nin Doğu-Batı ulaşım koridoru olmak isteğini hayata geçirmesi bakımından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. BTK Hattı'nın hayata geçirilmesiyle birlikte bu hat üzerinden Çin ile İngiltere arasında yük ve yolcu taşımacılığı yapılması söz konusu olabilecektir. Çin'den yüklenen bir yükün demiryolu aracılığıyla Kazakistan'a taşınması, buradan feribotlarla Hazar Denizi'nden geçirilerek Bakü'ye ulaştırılmasının ardından BTK Hattı ile Türkiye'ye getirilmesi

²⁰² Ali Osman Akalan, "Kars-Ahılkelek-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi", (Erişim) http://www.koksav.org.tr/ebulten/haz-tem-agu2008/080831_hk-aoakalan.html, 1 Nisan 2009.

²⁰³ Süleyman Şensoy, **Demirden İpek Yolu: TRACECA Projesi**, (Erişim) <http://www.tasam.org/index.php?altid=1967>, 4 Nisan 2009.

Türkiye'deki iç hatlar ve yapım çalışmaları devam eden Marmaray Hattı kullanılarak Avrupa Kıtası'na ulaştırılması ve Trans-Avrupa demiryolları vasıtasıyla İngiltere'ye kadar taşınması mümkün olabilecektir.

(Harita-VII: Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi)

Kaynak: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/95/Baku_Tbilisi_Kars_railway.JPG/250px-Baku_Tbilisi_Kars_railway.JPG

(Harita-VIII: Trans-Asya Demiryolu Ağı)

Kaynak: http://1.bp.blogspot.com/_gTbZ70g3CIE/SUw42RLzQI/AAAAAAAAAAnY/Fhsi6X2osTg/s400/transasia.jpg

(Harita-IX: Trans-Avrupa Demiryolu Ağı)

Kaynak: http://www.railneteuropa.com/cont/aboutus_map_big.aspx

BTK Hattı vasıtasıyla bağlantı sağlanan önemli ulaşım ağlarından biri de TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia) adıyla anılan Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru'dur.²⁰⁴ TRACECA esas itibariyle 1993 tarihinde AB tarafından Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın Avrupa'ya ulaştırma ağı ile bağlanmasına yönelik olarak oluşturulmuş bir program olarak ortaya çıkmıştır.²⁰⁵ Program'ın amaçları şunlardır:²⁰⁶

- Avrupa, Karadeniz bölgesi, Kafkasya, Hazar Denizi bölgesi ve Asya'da ekonomik ilişkilerin, ticaretin ve ulaştırma bağlantılarının gelişimine yardım etmek,
- Trafik güvenliğini, kargo önemiyetini ve çevresel korunmayı garanti etmek,
- Ulaştırma alanında ulaştırma politikalarını ve yasal yapıyı uyumlaştırmak,
- Ulaştırma işlemleri arasında eşit rekabet oluşturmak.

Bu amaçlar çerçevesinde yapılan çalışmalar sonucunda 1998 yılında bir Çok Taraflı Temel Anlaşma imzalanmış ve 2000 yılında da Gürcistan'da Hükümetlerarası Komisyon kurulmuştur. Günümüzde TRACECA'ya üye devletler Türkiye, Ukrayna, Özbekistan, Tacikistan, Romanya, Moldova, Moğolistan, Kırgızistan, Kazakistan, Gürcistan, Bulgaristan, Azerbaycan ve Ermenistan'dır.²⁰⁷ Türkmenistan üye olmamakla birlikte Program'a dahil bulunmaktadır. TRACECA Programı çerçevesinde Doğu-Batı arasındaki ulaşımın sağlanmasında BTK Hattı stratejik öneme sahip bulunmaktadır. Çünkü demiryolları aracılığıyla Batı'dan gelen yük ve yolcuların Doğu'ya ulaştırılması, yine aynı şekilde Doğu'daki demiryollarından gelen yük ve

²⁰⁴ Şensoy, a.g.i.k.

²⁰⁵ TRACECA Programı Ne Zaman Başladı?,

(Erişim) <http://www.traceca.org.tr/tra/traceca-anasayfa>, 4 Nisan 2009.

²⁰⁶ TRACECA'nın Amaçları Nelerdir?,

(Erişim) <http://www.traceca.org.tr/tra/traceca-anasayfa>, 4 Nisan 2009.

²⁰⁷ Şensoy, a.g.i.k.

yolcuların da Batı'ya ulaştırılması BTK Hattı'nın kullanımı ile söz konusu olacaktır. Bu durumu Türkiye'nin Doğu-Batı ulaşım koridoru olma isteği açısından bir başarı olarak değerlendirmek doğru görünmektedir.

BTK Hattı Doğu-Batı ulaşım koridoru olmak açısından ele alındığında, bu hattın sadece Türkiye'ye değil, Azerbaycan ve Gürcistan'a da stratejik fayda sağladığı değerlendirilmesi yapmak mümkündür. Doğu-Batı ulaşımında BTK Hattı'nın kullanılacak olması Türkiye'nin yanı sıra, bu iki devletin de uluslararası platformdaki değerini arttıracak bir niteliğe sahip bulunmaktadır. Devletlerin kendilerine ya da kendi vatandaşlarına ait olan yüklerin güvenli bir şekilde uluslararası ulaşımını sağlama isteği göz önüne alındığında, bu devletlerin Azerbaycan ve Gürcistan'ın güvenliğine daha fazla önem verecekleri değerlendirilmesi yapılabilir. Dolayısıyla BTK Hattı'nı her iki devletin yaşadığı ve yaşayacağı sorunları aşmalarına ve güvenliklerini arttırmalarına katkı sağlayacak bir unsur olarak görmek mümkündür.

Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın stratejik değerlerini arttırmaları açısından büyük öneme sahip olan BTK Hattı'nı bu üç devletle sorunlar yaşayan Ermenistan açısından da ele almak gerekmektedir. BTC ve BTE Hatları'nın Ermenistan yerine Gürcistan'dan geçirilmesinin ardından, BTK Hattı'nın kurulmasında da Gürcistan topraklarının kullanılması Ermenistan'ı doğu, batı ve kuzey yönlerinden çevreleme psikolojisine itmektedir. Ermenistan'ın bu bakış açısı BTK Hattı'na karşı tavır almasına neden olmuştur. Ermeni lobisi BTK Hattı'nın kurulmasına engel olmak amacıyla ABD'de ciddi faaliyetlerde bulunmuş ve bu çalışmalar sonucunda ABD'de BTK Hattı'na destek verilmemesine ilişkin bir yasa kabul edilmiştir.²⁰⁸

BTK Hattı'ndan rahatsızlık duyan bir diğer devletin Rusya olduğunu söylemek mümkündür. Rusya da, Türkiye gibi, Doğu-Batı ulaşım yollarının kendi toprakları üzerinden geçirilmesini arzu etmektedir. BTK Hattı'nın kurulması sonucunda Orta ve Uzak Asya ülkelerinin mallarını Batı'ya ulaştırmak konusunda Rusya'ya bağımlılıklarının azalacak olması bu devletin BTK Hattı'na sıcak bakmaması sonucuna neden olmaktadır. Bununla

²⁰⁸ Şensoy, a.g.i.k..

beraber tarihi ve stratejik bakımdan yakın ilişkiler içinde bulunduğu Ermenistan'ın çevrelenmesi durumunun Rusya tarafından da rahatsızlıkla karşılandığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla BTK Hattı'nın Ermenistan gibi Rusya tarafından da kendi çıkarlarına uygun bir girişim olarak görülmediği değerlendirilebilir.

İki devlet arasındaki ekonomik ilişkilerdeki uyumun ortaya konulabilmesi açısından üzerinde durulabilecek unsurlar arasında Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) toplantıları da bulunmaktadır. 1992 yılında imzalanan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile oluşturulması kararlaştırılan bu Komisyon 1997, 2001, 2005, 2006²⁰⁹ ve 2008 yılında olmak üzere toplam 5 toplantı gerçekleştirmiştir. 2006 yılında yapılan IV. Dönem Toplantısı'nda taraflar iki devlet arasındaki mevcut ticaret hacminin artırılması ile ilgili görüş alışverişinde bulunmuş ve Türkiye ile Azerbaycan kuruluşları arasında ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi için Ortak Ticaret Odası kurulmasının önem arzettiği hususunda görüş birliğine varmışlardır.²¹⁰ Bununla beraber ekonomik işbirliği çerçevesinde sanayi, enerji, doğrudan yatırımlar ve müteahhitlik hizmetleri alanında mevcut ilişkilerin geliştirilmesi hususu da ele alınmıştır. Protokol'ün V. Maddesi'nde ise Türkiye, Azerbaycan ve Orta Asya devletleri arasında ortak hububat piyasası oluşturulmasının yanı sıra, dünya piyasalarına hububat sevkiyatında bulunulması amacıyla ortak bir şirket kurulmasında mutabakat sağlanmıştır. 2008 yılında gerçekleştirilen V. Dönem Toplantısı'nda da kurulmuş olan işbirliklerini geliştirmek konuları ele alınarak iki ülke arasındaki ekonomi ilişkilerin daha da güçlenmesi yönündeki istekler ifade edilmiştir. Bu çerçevede, bir süreç olarak devam eden KEK Toplantıları, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki uyumun gelişimi ve sürekliliği açısından önemli role sahip bulunmaktadır.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla hızlı bir şekilde gelişmeye başlayan Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerde uyum ve bu

²⁰⁹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **a.g.e.**, s.16.

²¹⁰ “Türkiye-Azerbaycan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Dördüncü Dönem Toplantısı Protokolü”, **Resmî Gazete**, sayı 26670, 11 Ekim 2007.

uyumun süreklilik arzemesi amacıyla oluşturulan KEK'in katkılarıyla, iki devlet arasındaki yakınlaşma giderek artmaktadır. Ekonomik sıkıntıları aşmak, güçlü bir ekonomiye sahip olmak ve Doğu-Batı ulaşım koridoru konumuna ulaşmak gibi stratejik öneme sahip katkıları içinde barındıran bu uyum, orta ve uzun vadede, her iki devletin de, özel olarak bölgesel ve genel olarak uluslararası platformda daha önemli birer aktör olmasını mümkün kılacak niteliktedir.

II. TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNDEKİ UYUMUN KÜLTÜREL BOYUTU

Türkiye ile Azerbaycan arasında uyum içinde hareket edilen konular arasında kültürel ilişkiler de önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Esas itibarıyla bu iki devlet arasındaki kültürel uyumu siyasi, enerji ve ekonomi alanlarındaki uyumun temeli olarak değerlendirmek mümkündür. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından Türkiye'nin ve Türkiye halkının bu devlete özel ilgi duyması, Azerbaycan halkının sıkıntılarıyla yakından ilgilenerek bu sıkıntıları aşmaları için destek sağlamaya çalışmasının yanı sıra, Azerbaycan'ın ve Azerbaycan halkının da kendilerini Türkiye'ye ve Türkiye halkına yakın hissetmesinin temel nedeninin iki devlet halkının büyük çoğunluğunun aynı ırk, din ve dile mensup olmasından kaynaklandığını söylemek doğru görünmektedir. Türklük, İslam ve Türkçe gibi temel özelliklerde aynılık, bu iki devletin birbirleriyle yakın ilişkiler kurması ve uluslararası platformda giderek daha fazla uyumlu politikalar izlemeleri sonucunu da beraberinde getirmiştir.

1920 yılında Rusya tarafından işgal edilmesinin ardından Azerbaycan din, dil ve kültür bakımından farklılaştırılmaya çalışılmıştır. İşgalin ilk yıllarından itibaren Azerbaycan Türkleri'ndeki Türklük anlayışının ortadan kaldırılması ve bu şekilde Rus kültürü içinde eritilmesinin kolaylaştırılması politikasının yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Bu politika çerçevesinde Rusya tarafından Azerbaycan Türkleri tabiri yerine Azerbaycan Halkı kavramı kullanılmış, aynı zamanda, Türkçe de Türklerin bu

halka zorla öğrettikleri bir dil olarak gösterilmeye çalışılmıştır.²¹¹ Ayrıca Azerbaycan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasındaki dil birlikteliği ortadan kaldırılarak, aynı soy, din ve dile mensup olan bu devletler arasındaki yakın ilişkilerin engellenmesi planlanmıştır. Bu amaçla Rusya, iki devlet arasında yakınlığa katkı sağlaması söz konusu olabilecek olan alfabelerde farklılık yaratma çabası içine girmiştir. Azerbaycan Yüksek Sovyeti'nin 1925 yılında aldığı bir kararla resmi alfabe olarak kullanılan Latin Alfabesi'nin²¹² 1939 yılında terk edilerek Kiril Alfabesi'ne geçilmesini²¹³ Rusya'nın uyguladığı bu farklılaştırma politikasının bir uzantısı olarak ele almak mümkündür. Rusya'nın Azerbaycan Türkleri'ni Rus kültürü içinde eritme ve Türkiye Türkleri ile bağlarını koparma anlayışı eğitim kurumlarında Rusça eğitimi zorunlu kılmasıyla da kendini göstermiştir. Bu politikalara karşı çıkan Azerbaycanlı aydınlar sürgüne gönderilme veya öldürülme yöntemleriyle sindirilmeye çalışılmış ve Azerbaycan Türkleri'ni asimile etme çabaları sistemli şekilde sürdürülmüştür.

İşgalin ardından Rusya'nın uyguladığı bir diğer politika ise Azerbaycan Türkleri'nin dini inançlarını baskı altına almaya çalışmak olmuştur. 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik İhtilali'nin etkisiyle dini kurumların varlığını hoş karşılamayan Rus yönetimi dini faaliyetleri yasaklamış, cami ve medreseleri kapatmıştır.²¹⁴ Bu politika Rusya tarafından uygulanan dil politikasıyla birlikte ele alındığında, Azerbaycan Türkleri'nin geçmişinden ve temel değerlerinden yoksun bırakılmaya çalışıldığını söylemek doğru görünmektedir. Irk, din ve dil gibi bir toplumun temel değerlerini oluşturan unsurların ortadan kaldırılmaya çalışılması faaliyetlerini, Rusya'nın, özel olarak Azerbaycan Türkleri'ni, genel olarak Sovyetler Birliği içinde yaşayan halkları Ruslaştırma amacına ulaşmak için attığı adımlar olarak değerlendirmek mümkündür.

²¹¹ Saadettin Gömeç, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006, s.58.

²¹² Gömeç, **a.g.e.**, s. 59.

²¹³ Azerbaycan Kadim Coğrafya'nın Genç Ülkesi, "Tarihi Arkaplan", (Erişim) <http://azerbaycan.ihh.org.tr/tarihiarkaplan/tarihi/tarihi.html>, 20 Mart 2009.

²¹⁴ Azerbaycan Kadim Coğrafya'nın Genç Ülkesi, **a.g.i.k.**, 20 Mart 2009.

A. Alfabe Konusunda İşbirliği

Sovyetler Birliği döneminde Ruslaştırma politikasına maruz kalan ve nüfusunun**** %90.6'sını***** Türklerin oluşturduğu Azerbaycan, 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından bu politikanın etkilerini üzerlerinden atmaya çalışmış ve kendi din, dil ve tarihine ilişkin çalışmalara yönelmiştir. Bu durum, Azerbaycan Türkleri'nin benliklerini daha iyi anlamalarının yanı sıra, Türkiye ile Azerbaycan arasında kültürel ilişkilerdeki uyumun gelişimine de katkı sağlamıştır. Türkiye ile Azerbaycan arasında kültürel ilişkilerde uyum sağlanması amacıyla iki devlet arasında hem hükümetler hem de kurumlar düzeyinde anlaşmalar imzalanmış ve işbirlikleri oluşturulmuştur. Bu çerçevede Azerbaycan'ın 1939 yılında terk etmek zorunda kaldığı Latin Alfabesi'ne 1991 yılında tekrar geçme kararı alması,²¹⁷ Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. 1992 yılında iki devlet arasında imzalanan bir mutabakat zaptı ile Türkiye, Azerbaycan için gerekli olan sayıda alfabeyi bastırarak bu devlete yollamayı kabul etmiştir.²¹⁸ Türkiye, Latin Alfabesi'ne geçme konusunda Azerbaycan'a verdiği destekle, iki ülkede basılan eserlerin birbirlerinin ülkelerinde piyasaya sürülmesi, okunması ve anlaşılmasına katkı sağlamayı ve iki devlet halkının birbirleriyle yazılı olarak kuracakları irtibatları kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Azerbaycan'da kullanılan konuşma diliyle Türkiye'de konuşulan konuşma dilinin büyük ölçüde benzerlik göstermesine alfabelerdeki birlikteliğin de eklenmesi, Türkiye ile Azerbaycan arasında mevcut olan kültürel ilişkilerdeki uyum açısından önemli bir adım olmuştur.

**** Azerbaycan'ın toplam nüfusuna ilişkin rakamlar kaynaklara göre değişiklik göstermektedir. Azerbaycan tarafından http://www.azerbaijan.az/GeneralInfo/Population/population_e.html, internet adresinde yayınlanan verilerde 2008 yılı itibarıyla toplam nüfus sayısı 8.629.000 kişi olarak gösterilmişken, TC Diyanet Vakfı'nın 2009 yılında yayınladığı **Azerbaycan** adlı raporda 8.400.000 ve CIA tarafından <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html#People> internet adresinde yayınlanan verilerde ise 2009 yılı için 8.238.672 rakamı verilmiştir.

***** Türkler dışında kalan nüfusun geri kalan kısmının % 2.2'sini Dağıstanlılar, %1.8'ini Ruslar, % 1.5'ini Ermeniler ve %3.9'unu ise diğer milletler teşkil etmektedir.

²¹⁵ Gömeç, a.g.e., s. 60.

²¹⁶ Mehmet Saray, **Azerbaycan Türklerinin Tarihi**, İstanbul, Nesil Matbaacılık, 1993, s. 95.

Bununla beraber iki ülke arasındaki dil birlikteliğine katkı sağlamak amacıyla Azerbaycan'da Türkçe Öğretim Merkezi (TÖMER) de açılmıştır.²¹⁹

Azerbaycan'ın alfabe değiştirme kararını bu devletin bağımsızlığını kazanmasının ardından izleyeceği dış politika açısından da ele almak mümkündür. Sovyetler Birliği'nde Rus merkezli bir yapı oluşturulması amacıyla tüm Sovyetler Birliği ülkelerinde kullanımı zorunlu kılınan Kiril Alfabeti'nden vazgeçmesi, Azerbaycan'ın, Türkiye ve Batı devletleriyle ilişkilerini geliştirme arzusunda olduğunu görmek açısından önem arz etmektedir. Latin Alfabeti'nin kabulüyle birlikte Batı dünyasıyla yazı farklılığını ortadan kaldıran Azerbaycan'ın, bu hareketiyle dış politikasını Rusya güdümünün dışında yürütmeye niyetli olduğu izlenimi verdiğini düşünmek yanlış görünmemektedir.

B. Hukuki Bağlılar Çerçevesinde İşbirliği

Türkiye ile Azerbaycan arasında kültürel ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla atılan adımlardan biri 1994 tarihinde imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasındaki Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma"²²⁰ olmuştur. Bu anlaşma ile taraflar kültür ve güzel sanatlar çevreleri arasındaki ilişkileri geliştirmeyi, tarihsel ve kültürel mirasın korunmasına yardımda bulunmayı kabul etmiştir. Bu anlaşma ile aralarındaki kültürel uyumu geliştirme isteğini ortaya koyan Türkiye ile Azerbaycan arasında yine 1994 yılında "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Bilimsel, Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanlarda Kapsamlı İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.²²¹ Her iki anlaşmanın da 9 Şubat 1994 tarihinde, yani aynı gün ve tarihte imzalanmış olması iki devletin birbirleriyle ilişkilerini hızlı bir şekilde geliştirme arzularını görmek açısından dikkat çekicidir. Türkiye ve Azerbaycan imzaladıkları bu

²¹⁹ Bal, **a.g.e.**, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 393.

²²⁰ "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasındaki Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma", **Resmi Gazete**, sayı 21945, 30 Mayıs 1994.

²²¹ "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Bilimsel, Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanlarda Kapsamlı İşbirliği Anlaşması", **Resmi Gazete**, sayı 21945, 30 Mayıs 1994.

anlaşmada aynı kültürü paylaşmanın bilincinde olduklarını belirterek, bu alanda mevcut olanaklarını arttırmaya, karşılıklı olarak birbirlerinin deneyimlerinden yararlanmaya; uzman, sanatçı, bilim adamı ve araştırmacı değişiminde bulunmaya karar vermiştir.

İki devlet arasındaki kültürel uyumun gelişimi için imzalanan uluslararası bağitlardan biri de 1994 tarihli “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Kültür ve Güzel Sanatlar Alanında İşbirliğine İlişkin Protokol”dür.²²² Bu protokol ile taraflar, kültür ve güzel sanatlar alanında işbirliği yapılması ile ilgili önlemler alınmasına, kültürel ilişkilerinin genişlemesine yardımlarda bulunmaya, düzenledikleri uluslararası müzik, şarkı, dans ve folklor festivallerinde birbirlerinin sanatçılarının ve gruplarının katılmasını teşvik etmeye karar vermiştir. Bununla beraber, protokolde iki ülkenin kütüphaneleri arasındaki ilişkilerin gelişimine yardımcı olunması da kararlaştırılmıştır. Bu hükmü, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kültürel uyumun gelişimi için iyi bir temel olarak ele almak mümkündür. Sovyetler Birliği döneminde Ruslaştırma politikasına maruz kalan Azerbaycan Türkleri’nin, Türkiye’deki bilimsel kaynakları kullanma imkanına sahip olmaları, dil, din ve tarih gibi konularda Türkiye’nin yapmış olduğu araştırmalar sonucunda ulaşılmış olan bilgi ve belgelerden istifade etmelerine imkan tanımıştır. Bu durum, kendi kimlik ve inancına ilişkin kaynaklar bakımından yeterli dökümanlara sahip olmayan Azerbaycan için, Türkiye tarafından yapılmış önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Protokol’de Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkilerin gelişimine katkı sağlaması amacıyla her iki ülkede kültür merkezlerinin açılması konusunda da karar alınmıştır. Bu çerçevede 1949 yılında Ankara’da kurulmuş olan Azerbaycan Kültür Derneği’ne 1994 yılında Kamu Yararına Çalışan Dernek Statüsü verilmiştir.²²³ Kurulduğu yıldan itibaren Azerbaycan Türkleri’nin sorunlarının Türkiye’de duyurulması ve Azerbaycan

²²² “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Kültür ve Güzel Sanatlar Alanında İşbirliğine İlişkin Protokol”, **Resmi Gazete**, sayı 23078, 12 Ağustos 1997.

²²³ Azerbaycan Kültür Derneği, “Azerbaycan Kültür Derneği’nin Ankara’da Kuruluşu”, (Erişim) <http://www.azerbaycankulder.org/dh.html>, 24 Nisan 2009.

kültürünün tanıtılması amacıyla faaliyetlerini sürdüren bu dernek, iki ülke arasındaki kültürel uyumun sağlanması için önemli bir konuma sahip olmuştur. 1952 yılından itibaren Azerbaycan Türk Kültür Dergisi'ni yayınlamaya başlayan Azerbaycan Kültür Derneği, bu dergiyi iki aylık periyotlarla günümüzde de yayınlamaya devam etmektedir.²²⁴ Derneğin faaliyetleri Azerbaycan ve Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmakta ve iki ülkenin birbirine karşı duymuş oldukları yakınlık duygusuna da katkı sağlamaktadır. Azerbaycan Kültür Derneği Genel Başkanlığı görevini yapmış olan Cemil Ünal'ın, Ebülfez Elçibey'in daveti üzerine, Elçibey Kabinesi'nde Toprak Reformu Bakanı olarak görev almasını²²⁵ bu yakınlık duygusunun bir sonucu olarak ele almak mümkündür.

Protokol'deki bu hükme uygun olarak Türkiye kültürünü Azerbaycan'da tanıtmak amacıyla da çalışmalarda bulunulmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda Nahçıvan Devlet Üniversitesi Nahçıvan Atatürk Araştırma Fonu oluşturulmuş ve Nahçıvan Devlet Üniversitesi Bilimsel Şurası'nın 1995 yılında aldığı bir kararla, Bakü'de Atatürk Araştırma Merkezi kurulmuştur.²²⁶ Ayrıca Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından oluşturulması çalışmaları başlayan Azerbaycan Kültür Merkezi'nin kuruluşu da 2008 yılında İzmir'de gerçekleştirilmiştir.²²⁷ Türkiye ile Azerbaycan'ın birbirlerinin ülkelerinde kurmuş oldukları bu merkezler, iki ülke arasında ortak kültürel faaliyetler yürütülmesine, her iki ülkenin sanatçılarını bir araya getirerek kişiler arası ikili ilişkiler geliştirilmesine ve bu şekilde, iki ülkenin sadece devlet düzeyinde değil, aynı zamanda kişi düzeyinde de uyumlu hale gelmesine katkı sağlamaktadır.

²²⁴ Azerbaycan Kültür Derneği, **a.g.i.k.**, 24 Nisan 2009.

²²⁵ Azerbaycan Kültür Derneği, **a.g.i.k.**, 24 Nisan 2009.

²²⁶ Zekiye Kopaçlı, "Yurtdışında Kurulan Atatürk Araştırma Merkezleri", (Erişim) <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=470>, 24 Nisan 2009.

²²⁷ Azerbaycan Kültür Merkezi, "İzmir Azerbaycan Kültür Merkezi Kuruldu", (Erişim) <http://azerbaycankulturmerkezi.blogspot.com/2008/01/izmir-azerbaycan-kltr-merkezi-kuruldu.html>, 24 Nisan 2009.

C. TÜRKSÖY'un Uyumdaki Yeri

Bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren Azerbaycan ile Türkiye arasında gelişen kültürel ilişkilerde uyum, sadece ikili ilişkiler çerçevesinde değil, çok taraflı işbirlikleri şeklinde de gelişim göstermeye başlamıştır. Bu gelişimin sağlanmasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan Türk devletleri de önemli bir yer tutmuştur. Türkiye ile Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında kültürel ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Türkiye ile adı geçen devletlerin kültür bakanları arasında 1992 yılında görüşmeler yapılmış ve görüşmeler sonucunda 1993 yılında Türk Kültür ve Sanat Ortak Yönetimi'ni (TÜRKSÖY) kuran anlaşma imzalanmıştır.²²⁸ TÜRKSÖY'a daha sonra gözlemci üye statüsüyle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı bulunan Altay, Başkurdistan, Hakas, Saha-Yakut, Tataristan, Tıva Cumhuriyeti ve Moldova'ya bağlı bulunan Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi katılmıştır.²²⁹ Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kültürel uyumun gelişiminde önemli bir yeri bulunan TÜRKSÖY'un kuruluş amaçları şu şekilde belirlenmiştir.²³⁰

- Uluslararası ilişkiler alanında yeni dengelerin kurulmasını dikkate alarak, bölge ve dünya genelinde yeni kültürel yapılanmayı desteklemek,
- Türk dili konuşan halklar ve ülkeler arasında dostane ilişkiler kurarak, ortak Türk kültürünü, dilini, tarihini, sanatını, gelenek ve göreneklerini araştırmak, ortaya çıkarmak, geliştirmek, korumak ve uluslararası boyutlara taşımak, gelecek kuşaklara taşımak ve kalıcı kılmak.

²²⁸ TÜRKSÖY Onuncu Yıl 1992-2002, Ankara, Saner Basım Sanayii, 2006, s.122.

²²⁹ TÜRKSÖY Onuncu Yıl 1992-2002, a.g.e., s. 122.

²³⁰ TÜRKSÖY Onuncu Yıl 1992-2002, a.g.e., s. 122.

Merkezi Türkiye’de bulunan TÜRKSÖY’da başkanlık görevini Azerbaycan’lı olan Polat Bülbüloğlu 2005 yılına kadar yürütmüştür. Polat Bülbüloğlu’nun TÜRKSÖY Başkanlığı yaptığı dönemde aynı zamanda Azerbaycan Kültür Bakanı olarak görev yapmış olması, Azerbaycan’ın Türkiye ve diğer Türk devletleriyle kültürel ilişkilere verdiği önemin görülmesi açısından önem arz etmektedir.²³¹ Ayrıca TÜRKSÖY bünyesinde görev yapan ülke temsilcileri arasında Azerbaycan Ülke Temsilcisi’nin de bulunmasını, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkilerdeki uyumun gelişime katkı sağlayacak bir durum olarak değerlendirmek mümkündür. Azerbaycan, TÜRKSÖY’da resmi görevliler bulundurmasının yanı sıra bu kuruluşun faaliyetlerine katılım sağlayarak mevcut uyumun gelişimi için istekli olduğunu belirgin şekilde ortaya koymaktadır.

D. Uyumun Dini İnanç Boyutu

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkilerde uyum sağlanmasında, her iki devletin nüfusunun önemli bir kısmının Müslüman olmasından kaynaklanan dini yakınlık duygusu da önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye’deki nüfusun yaklaşık olarak %99’unun Müslüman olduğu bilinmektedir. Bununla beraber Azerbaycan’ın toplam 8.440.000 olan nüfusunun %93.4’ü Müslüman, %3.5’i Hristiyan, %2’si Musevi ve %0.5’i Bahai’dir.²³² Türkiye ile Azerbaycan nüfuslarının çok önemli bir kısmının aynı dini benimsemiş olması, bu iki devlet vatandaşlarının aynı milletten olmaktan kaynaklanan yakınlık duygularına, dini inançlardan kaynaklanan yakınlığın da eklenmesine imkan tanımıştır.

Sovyetler Birliği döneminde dini inançlar konusunda yaşanan baskılar nedeniyle İslam’ı rahat bir şekilde öğrenme ve hayata geçirme imkanı bulamayan Azerbaycanlılar, bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından İslam dinine yönelik kaynaklara ve eğitim imkanlarına ihtiyaç duymuştur. Bu durum, Türkiye’yi Azerbaycan’a destek olmaya itmiş ve bu destek genel olarak

²³¹ TÜRKSÖY Genel Müdür Yardımcısı Doç. Dr. Fırat Purtaş ile 7 Nisan 2009 tarihinde yapılan söyleşi.

²³² TC Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, **Azerbaycan**, Nisan 2009, s. 2.

Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, 1992-2008 yılları arasında toplam 727 Azerbaycanlı öğrenciye Türkiye’de dini konularda eğitim verilmiştir. (bkz. Tablo:IV) Aynı dönem içinde toplam 467 Azerbaycan’lı öğrenciye de burs imkanı tanınmıştır.²³³ Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı ile Azerbaycan Halk Tahsili Nazırlığı arasında imzalanan 1994 tarihli bir Protokol ile Türkiye Diyanet Vakfı Bakü Türk Lisesi 1994-1995 eğitim yılında faaliyete geçmiştir.²³⁴ Bununla beraber Türkiye Diyanet Vakfı ile Bakü Devlet Üniversitesi Rektörlüğü arasında 1992 yılında imzalanan bir protokol sonucunda Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kurulmuştur.²³⁵ Kurulan Lise ve Fakülte’nin iâşe, ibate, bakım, onarım, elektrik, su, telefon gibi giderlerinin karşılanmasına katkı sağlanmakla birlikte, mahalli personele yardımda bulunulmakta ve bu okullarda eğitim vermesi amacıyla Türkiye’den öğretim elemanları ve öğretmenler gönderilmektedir. Bu masrafların karşılanması amacıyla ise Türkiye tarafından yıllık olarak yaklaşık 300.000-350.000 ABD doları harcanmaktadır.²³⁶

Tablo-IV: Azerbaycan’dan Türkiye’ye Getirilen Öğrenciler²³⁷

	1992-2008
Kur’an Kursu	204
İlahiyat Fak.	438
Yüksek Lisans	48
Doktora	14
İ.H.Lisesi	13
Haseki Eğt.Mer.	10
Toplam	727

²³³ TC Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 8.

²³⁴ TC Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 10.

²³⁵ TC Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 9.

²³⁶ TC Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 9.

²³⁷ TC Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 8.

Türkiye tarafından Azerbaycan'daki Müslümanların dini konularda bilgilendirilmesi amacıyla atılan önemli adımlardan biri de Bakü Din Hizmetleri Müşavirliği'nin açılması olmuştur. Bu müşavirliğin açılması Azerbaycan ile sürekli bir bağ kurulması açısından önem arz etmektedir. Türkiye Bakü Din Hizmetleri Müşavirliği aracılığıyla Azerbaycan'daki faaliyetlerini sistemli bir şekilde yürütmektedir. 2009 yılı itibariyle Türkiye'den gönderilen 1 Müşavir ve 10 din görevlisi Müşavirlik'teki görevlerine devam etmektedir. Ayrıca Ramazan ayında dini faaliyetlerde bulunmak amacıyla geçici süreli din görevlilerinin de Azerbaycan'a gönderilmesi söz konusu olmaktadır. Bu kapsamda 1991-2008 yılları arasında toplam 127 din görevlisi Azerbaycan'da görev yapmıştır. Gerek uzun süreli, gerekse kısa süreli olarak Azerbaycan'a gönderilen din görevlilerinin yaptıkları faaliyetler ise genel itibariyle şunlardır:²³⁸

- Cuma vaazı ve hutbeleri,
- Cami dersleri,
- Kadınlara yönelik irşat faaliyetleri,
- Dini soruların cevaplandırılması,
- Radyo ve televizyonlarda dini programların yapılması,
- Gazete ve dergilerde dini yazılar yazılması.

Türkiye, Azerbaycan'a sadece din görevlisi göndermekle yetinmemekte, aynı zamanda dini kaynak yardımıyla bulunarak Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkilerdeki uyumun gelişimine katkı sağlamaktadır. Azerbaycan'daki Müslümanların dini kaynak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bu devlete 1991-2008 yılları arasında toplam 936.461 adet dini yayın gönderilmiştir.²³⁹ Aynı zamanda Türkiye Diyanet Vakfı tarafından toplam 10.000 adet Kuran-ı Kerim'in Azerbaycan'da

²³⁸ TC Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 11.

²³⁹ TC Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 11.

bastırılmasının²⁴⁰ yanı sıra Azerbaycan'daki ihtiyaç sahiplerine yardımlar yapılmış ve kurbanlık gönderilmiştir.²⁴¹

Kültürel ilişkilerdeki uyumda önemli bir yer tutan dini ilişkiler çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamalardan biri de Azerbaycan'da çeşitli camiler inşa edilmesine destek verilmesi olmuştur. Azerbaycan'da inşa edilen Bakü Şehitlik Camii, Karaçukur Camii, Yevlak Çorumlular Camii, Bakü Devlet Üniversitesi içindeki İlahiyat Fakültesi Camii gibi bir çok caminin inşaatı için Türkiye tarafından maddi destek sağlanmıştır.²⁴² Türkiye tarafından yapılan bu yardımların iki devlet halkının ve kurumlarının birbirleriyle daha yakın ve sıcak ilişkiler geliştirmesine olumlu yansımaları olacağını, ayrıca iki devlet arasındaki kültürel ilişkilerdeki uyumu da giderek güçlendireceğini söylemek doğru görünmektedir.

E. Televizyon ve Radyo Yayıncılığında İşbirliği

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkilerdeki uyumda bu devletlere ait televizyon ve radyo kanallarının birbirleriyle işbirliği yapması ve birbirlerinin ülkelerinde yayın faaliyetlerinde bulunması da ele alınması gereken konular arasında yer almaktadır. Esas itibarıyla Türkiye'den Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik televizyon yayınları 1992 yılında Türkiye Radyo ve Televizyonu Kurumu'nun (TRT) Avrasya yayınları ile başlamıştır.²⁴³ Türkiye ile Azerbaycan arasında 1995 yılında imzalanan bir anlaşma ile de TRT yayınlarının Azerbaycan'da normal antenle izlenmesi sağlanmıştır.²⁴⁴ İki devlet arasındaki kültürel uyumda önemli bir yeri bulunan televizyon yayınlarına ilişkin olarak düzenli ilişkiler geliştirilmesi amacıyla TRT tarafından 2001 yılında Azerbaycan'da bir

²⁴⁰ TC Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 11.

²⁴¹ TC Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 12.

²⁴² TC Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, **a.g.e.**, ss. 13-14.

²⁴³ **TRT Kurumsal-1992**,

(Erişim) <http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx?yil=1992>, 26 Nisan 2009.

²⁴⁴ "TRT Yayınları Azerbaycan Genelinde İzlenecek",

(Erişim) <http://www.haberler.com/trt-yayinlari-azerbaycan-geleninde-izlenecek-haberi/>, 26 Nisan 2009.

yurtdışı bürosu da açılmıştır.²⁴⁵ Yayınların daha sağlıklı bir şekilde yapılması için yapılan müzakereler sonucunda, 2008 yılında bir anlaşma imzalanmış, bu anlaşma ile de Azerbaycan'a on tane karasal verici kurulması kararı alınarak²⁴⁶ iki devlet arasındaki işbirliğini geliştirme yönünde önemli bir adım daha atılmıştır. Televizyon yayınlarının yanı sıra Türkiye ile Azerbaycan kurumlarının işbirliği ile ortak radyo programlarının gerçekleştirilmesi de sağlanmıştır. Bu çerçevede, 2008 yılında hayata geçirilen işbirliği ile TRT Türkiye'nin Sesi Radyosu ile Azerbaycan İçtimai Televizyonu ve Radyosu "Korkut Ata" adlı programın yayınlanmasında işbirliği yapmaya başlamıştır.²⁴⁷

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki televizyon yayıncılığı konusundaki ilişkiler 2009 yılında da gelişimini sürdürmeye devam etmektedir. Bu çerçevede, TRT Genel Müdürü İbrahim Şahin 2009 yılı Şubat ayında Azerbaycan'ı ziyaret ederek Azerbaycan İçtimai Televizyonu ve Radyosu Başkanı İsmail Ömerov ile görüşmüştür. Yapılan görüşmede Azerbaycan'daki yayın personelinin yetiştirilmesi için TRT'den yardım talep edilmesi,²⁴⁸ iki devlet arasında bu konuya ilişkin işbirliğinin önümüzdeki dönemlerde artacağını görmemiz açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda 2009 yılında yayınlarına başlayan TRT Avaz, Azerbaycan'da da izlenebilmektedir. Türkiye ile Azerbaycan arasında gelişen televizyon ve radyo yayınları konusundaki ilişkileri, bu devletlerde yaşayan insanların birbirlerini daha yakından tanımalarına imkan tanıyacak bir unsur olarak değerlendirmek mümkündür.

Aynı zamanda bu durumu, iki devlet arasındaki bazı sıkıntıları gidermek açısından da faydalanılabilecek bir araç olarak ele almak söz konusu olabilir. İki ülkede, bazı durumlarda oluşabilecek yanlış anlama ve

²⁴⁵ **TRT Kurumsal-2001**,

(Erişim) <http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx?yil=2001>, 26 Nisan 2009.

²⁴⁶ "TRT Yayınları Azerbaycan Genelinde İzlenecek", **a.g.i.k.**

²⁴⁷ "TRT ve Azerbaycan Radyoları Ortak Yayın Yapacak",

(Erişim) <http://www.palhaber.com/haber/kultur-sanat/kultur-sanat-genel/trt-azerbaycan-la-isbirligi-yapacak.html>, 26 Nisan 2009.

²⁴⁸ TRT Haber, "TRT Genel Müdürü Azerbaycan'da"

(Erişim) <http://www.trtromanian.com/Haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=e3d03c4b-a1b2-4a0c-ab04-da125ca4efb0>, 26 Nisan 2009.

hatalı kanaatler geliştirme riskinin, bu yayınlar aracılığıyla giderilmesi, Türkiye ve Azerbaycan'ın birbirlerinin politikalarını daha iyi anlamalarına yardımcı olacak bir unsur niteliğindedir. Dolayısıyla, televizyon ve radyo yayınları konusundaki ilişkilerin sadece sinema, sanat, müzik gibi yayınlarla iki devlet halkının birbirine daha da yakınlaştırılmasına fayda sağlamayacağı, aynı zamanda, bu devletler arasındaki uyumun güçlendirilmesinde de önemli bir araç olarak kullanılabileği doğru bir değerlendirme olarak görülebilir.

F. Eğitim Konusunda Uyum

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkilerdeki uyumun önemli unsurları arasında eğitim alanında yapılan işbirliği de önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Bu çerçevede Büyük Öğrenci Projesi, iki ülke arasındaki eğitim ilişkilerinin gelişimi açısından katkıları olan bir uygulama olarak Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından günümüze kadar sürdürülen ciddi bir çalışma hüviyetindedir. Büyük Öğrenci Projesi Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları'na yönelik olarak geliştirdiği bir eğitim projesidir. 1992 yılında uygulanmaya başlayan bu proje ile ulaşılmak istenen hedefler ise şunlardır.²⁴⁹

- Türk Cumhuriyetleri ve Türk Topluluklarının eğitim düzeylerini yükseltmek,
- Yetişmiş insan gücü ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olmak,
- Türk dünyası arasında iletişim kurmak ve kalıcı bir dostluk geliştirmek,
- Türkçe'nin ortak dil olarak kullanılmasına katkıda bulunmak,
- Kültür birliği sağlamak ve Türkiye dostu genç bir nesil yetiştirmek.

Azerbaycan da bu proje kapsamında Türkiye'ye öğrenci gönderen devletlerden biri olmakla beraber, 2009 yılı itibariyle, Proje kapsamında

²⁴⁹ Serpil Ertekin, "Kardeş Ülkelere Selam",
(Erişim) <http://uretim.meb.gov.tr/EgitekHaber/s74/BOP.HTM>, 27 Nisan 2009.

Türkiye’de en fazla öğrencisi bulunan devlet de 681 öğrenci ile Azerbaycan’dır. Azerbaycan’ı sırasıyla Kırgızistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Kosova takip etmektedir. (bkz. Tablo-V) Türkiye’ye eğitim amacı ile gelen Azerbaycanlı öğrenciler sadece mesleki eğitim almakla kalmamakta, Türkiye’yi daha yakından tanıma ve arkadaşlıklar kurma fırsatı da yakalamaktadır. Aynı şekilde Türkiye halkı da Azerbaycan’dan gelen bu öğrenciler aracılığıyla Azerbaycan kültürü hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Bu durumun, Türkiye ile Azerbaycan halkları arasındaki yakınlık duygularının gelişimi için yararlı olduğu değerlendirilmesini yapmak mümkündür. Aynı zamanda, Türkiye’de eğitim gören bu öğrencilerin kendi ülkelerinde önemli görevlere gelmesi ihtimalinin dikkate alınması durumunda, Türkiye ile Azerbaycan’ın önümüzdeki dönemlerde giderek daha fazla yakınlaşacağı ve hem birbirleriyle olan ilişkilerinde hem de uluslararası platformda mevcut olan uyumlarının daha da güçleneceğini düşünmek doğru görünmektedir.

Tablo-V: Türk Cumhuriyetleri’nden Gelerek Ülkemizde Yüksek Öğrenim Gören Devlet Burslusu Öğrencilerin, Öğrenim Düzeylerine Göre Dağılımı²⁵⁰

Ülke/Grup Adı	TÖMER	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Azerbaycan	62	3	268	150	198	681
Kırgızistan	66	29	340	160	67	662
Türkmenistan	20		592	17	9	638
Kazakistan	113	22	216	129	44	524
Kosova	34	31	334	41	8	448

²⁵⁰ MEB Yurtdışı Eğitim-Öğretim Genel Müdürlüğü, “Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından Gelerek Ülkemizde Yüksek Öğrenim Gören Devlet Burslusu Öğrencilerin Öğrenim Düzeylerine Göre Dağılımı (02.03.2009)”, (Erişim) <http://yeogm.meb.gov.tr/istatistik/ogrenci.html>, 28 Nisan 2009.

G. TARİH ARAŞTIRMALARI KONUSUNDA İŞBİRLİĞİ

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkilerdeki uyumun geliştirilmesi amacıyla tarih alanındaki çalışmalarda işbirliği yapılması da söz konusu olmaktadır. Tarihi konularda ortak araştırmalar yapılması amacıyla Azerbaycan-Türkiye Tarihi Araştırmalar Vakfı'nın kurulması²⁵¹ bu konudaki işbirliği isteğinin bir ürünü olarak ele alınabilir. Vakfın kurululuş amaçları şu şekilde belirlenmiştir:²⁵²

- Sözde Ermeni soykırımı meselesinde gerçekleri ortaya çıkarmak,
- Bu konuda bilgi eksikliğini giderecek şekilde propaganda çalışmaları yürütmek,
- Yapılan araştırmalar sonucunda elde edilecek bilgiler çerçevesinde uluslararası platformda ve Batı parlamentoları nezdinde hukuki girişimlerde bulunmak.

Kurulmuş olan bu Vakfın amaçları dikkate alındığında, siyasi ve enerji alanlarındaki ilişkilerde mevcut olan Türkiye-Azerbaycan uyumunda etkileri bulunan Ermenistan faktörü ve sözde Ermeni soykırımı iddialarının, iki devletin kültürel ilişkiler alanındaki uyumunda da etki sahibi olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, Türkiye ile Azerbaycan'ın ortak tarihi araştırmalar yapması ve bu çalışmalar sonucunda elde edilen bilgiler ile Ermeni iddialarını çürüteceklerine dair düşüncülere sahip olmalarının, bu iki devletin tarihi gerçekler konusunda da fikir ve inanç birliğine sahip olduklarını yansıttığı söylenebilir.

Vakfın Mütevelli Heyet Başkanlığı'na 9. Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel'in ve Yönetim Kurulu Başkanlığı'na da Kültür ve Devlet eski Bakanı Namık Kemal Zeybek'in getirilmesinin yanı sıra, tanıtım toplantısına Azerbaycanlı milletvekillerinin katılmış olması,²⁵³ Vakfa Türkiye ve Azerbaycan tarafından ne kadar önem verildiğinin görülmesi açısından dikkat

²⁵¹ TÜDEV, "Azerbaycan-Türkiye Tarihi Araştırmalar Vakfı", (Erişim) <http://www.tudev.org.tr/haber/7/azerbaycan-turkiye-tarihi-arastirmalar-vakfi.html>, 28 Nisan 2009.

²⁵² TÜDEV, a.g.i.k..

²⁵³ TÜDEV, a.g.i.k..

çekicidir. Bununla beraber Süleyman Demirel'in, 2003 yılında hayatını kaybeden Azerbaycan eski devlet başkanı Haydar Aliyev ile olan yakınlığı ve 1999 yılında Haydar Aliyev'e verilen Atatürk Uluslararası Barış Ödülü'nün de Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanlığı döneminde ve onun tarafından sunulmuş olması, kişiler arası ilişkiler ve dostluk duygularının da kurulmuş olan Vakfın faaliyetlerine güç katması açısından ele alınabilecek bir durum olarak değerlendirilebilir. Türkiye ve Azerbaycan'ın devlet başkanlarının onursal başkan olarak kabul edildiği Azerbaycan-Türkiye Tarihi Araştırmalar Vakfı'nın Yüksek Bilim Kurulu Başkanlığı görevinin, Türk Tarih Kurumu eski başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu tarafından üstlenilmiş olması²⁵⁴ da ayrıca önem arz etmektedir. Türkiye'de oldukça saygın ve yetkili konumdaki kişilerin çeşitli görevlerle Vakıf içinde yer almış olması durumunun, Vakfın çalışmalarını daha verimli şekilde gerçekleştirmesine olumlu katkıları olacağı değerlendirmesini yapmak mümkündür. İki devlet arasındaki uyumun, tarihi gerçeklerin ortaya çıkarılması konusunda verilen ortak mücadele ile daha da gelişeceğini beklemek doğru bir yaklaşım olarak görünmektedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasında mevcut olan siyasi, enerji ve ekonomi alanlarındaki uyumun gelişiminde ciddi bir etken olan kültürel ilişkilerdeki uyum, iki devlet halkını ve kurumlarını giderek daha fazla yakınlaştırmaktadır. Bu durumu, iki devlet arasındaki çok yönlü ilişkilerin, önümüzdeki dönemlerde de, Haydar Aliyev tarafından Türkiye ve Azerbaycan için kullanılan "Bir Millet İki Devlet" tabirindeki karşılıklı yakınlık duygularına uygun bir şekilde gelişeceğini ortaya koyan önemli bir unsur olarak değerlendirmek mümkündür.

²⁵⁴ TÜDEV, a.g.i.k..

SONUÇ

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması eski Sovyet sahası olan Orta Asya ve Kafkasya'da bir çok devletin bağımsızlığını kazanmasına imkan tanımakla kalmamış, aynı zamanda Rusya'nın bölge üzerindeki nüfuzunun azalmasına ve bu bölgeler üzerinde bir güç boşluğu oluşmasına da neden olmuştur. Bu durum, zengin doğal kaynaklara ve önemli bir stratejik konuma sahip olan Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinde, ABD ve AB gibi küresel güçlerin yanı sıra Türkiye, Çin ve İran gibi bölgesel güçlerin de etkin politikalar uygulama girişimlerine fırsat tanımıştır. Bölgede bağımsızlığını yeni kazanmış olan devletlerin yaşadığı ekonomik ve siyasi sıkıntılara ve askeri yetersizliklerine, farklı güçler arasındaki etkinlik mücadelesinin eklenmesi, bağımsızlığını yeni kazanan bu devletlerin işbirliği içine girebileceği devletlerle yakınlaşma politikası gütmelerini beraberine getirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan Azerbaycan da, siyasi ve ekonomik sıkıntılar yaşaması, Orta Asya ve Kafkasya'da oluşan güç boşluğunun getirdiği belirsizlik ile Ermenistan'ın saldırgan tutumlarda bulunması gibi nedenlerle hem kendi içinde siyasi ve ekonomik istikrarı tesis etmeye hem de toprak bütünlüğünü korumaya çalışmıştır. Bu durum, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya ve Kafkasya'da oluşan güç boşluğunu doldurmaya aday bir ülke olan Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin, Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren hızlı bir şekilde gelişmesine imkan tanımıştır. Türkiye ile Azerbaycan'ın dış politika amaçlarını gerçekleştirebilmek gayeleri ve aynı soydan gelmenin yanı sıra, aynı dili, dini ve kültürü paylaşmanın yarattığı yakınlık duygusu, bu iki devletin birbirlerini destekler nitelikte uyumlu politikalar geliştirmelerine katkı sağlamıştır. Bu çerçevede, Türkiye ile Azerbaycan siyasi, enerji, ekonomik ve kültürel alanlarda birbirleriyle uyumlu politikalar geliştirmiştir. İki devlet arasında oluşmuş olan siyasi ilişkilerdeki uyum neticesinde Türkiye, Azerbaycan'ın içinde bulunduğu Hazar Denizi'nin Statüsü sorunu ve Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan'ı destekler nitelikte politikalar yürütmektedir. Aynı şekilde, Azerbaycan da, Ermenistan'ın

Türkiye'ye karşı öne sürdüğü sözde Ermeni soykırımı iddialarında ve Türkiye'nin taraf bulunduğu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanınması sorununda Türkiye'nin elini kuvvetlendirecek bir tutum takınmaktadır. İki devlet arasında teröre karşı oluşturulmuş olan işbirliği de Türkiye ile Azerbaycan arasında mevcut olan siyasi ilişkilerdeki uyumun önemli bir unsuru konumundadır.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki uyumun bir diğer göstergesi ise iki devletin enerji alanına ilişkin olarak geliştirmiş oldukları ilişkilerdir. Türkiye Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu petrol ve doğalgazının kendi ülkesi üzerinden geçirilecek hatlarla Batı'ya ulaştırılması anlamına gelen Doğu-Batı enerji koridoru olma politikasını benimsemiş bir devlettir. Azerbaycan da zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olan ve bu kaynakları güvenli hatlar vasıtasıyla uluslararası piyasalarda pazarlamak isteyen bir devlet konumundadır. Bu durum, Türkiye ile Azerbaycan'ın her iki devletin arzusuna uygun bir şekilde uyumlu politikalar geliştirmelerini sağlamıştır. Geliştirilen uyumlu politikalar sonucunda Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı kurulmuştur. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki enerji alanına ilişkin uyumunun ürünü olan bu hatlar her iki devletin uluslararası platformdaki önemine katkı sağlamaktadır.

İki devlet arasındaki uyumda ekonomik ve kültürel ilişkiler de önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından günümüze kadar geçen süreçte ekonomik ilişkilerini düzenlemeye yönelik bir çok anlaşma imzalamış ve birbirleriyle yapmış oldukları ticaretin hacmini her geçen yıl daha da arttırmıştır. Ayrıca, aynı milletten olma ve aynı din, dil ve kültür değerlerini paylaşmalarının etkisiyle, kültürel alandaki ilişkileri de uyumlu ve hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu gelişme iki devletin sadece kurumsal olarak değil, halklar düzeyinde de yakınlaşmasına imkan tanımıştır.

Türkiye ile Azerbaycan arasında gelişen uyumlu politikalar, Türkiye'nin bölgenin önemli devletlerinden biriyle yakın işbirliği içinde olması anlamına gelmesi nedeniyle de ayrıca bir öneme sahip bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ABD, AB, Çin, İran ve Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde etkinlik mücadelesine girmesi ve dağılmanın şokunu üzerinden atan Rusya'nın da bu mücadeleye dahil olması, bölgedeki etkinlik mücadelesinde bölge devletleri ile yapılacak işbirliğini önemli kılmaktadır. Çünkü bölge devletleriyle yakın bir ilişki içine girilmeden istenen politikaların başarılı bir şekilde uygulanması, bölge devletlerinin diğer liderliğe aday devletlerle işbirliği içine girerek bu politikaları etkisiz kılma ihtimalinden dolayı mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla, Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde etkin bir güç olma yolunun, bölge devletleri ile yakın ilişkiler kurmaktan geçtiğini söylemek mümkündür.

Bu çerçevede Türkiye de, hem bu bölgelerde etkinlik mücadelesi veren hem de Doğu-Batı enerji koridoru olma politikası uygulayan bir devlet olarak, bölge devletleri ile yakın ilişkiler geliştirmeye önem vermektedir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki uyumun Türkiye'nin bu amacına ulaşmasında olumlu etkileri olacağını söylemek mümkündür. İki devlet arasındaki uyumun her iki devletin de uluslararası platformdaki değerini attırmasına sağlayacağı fayda, adigeçen bölgelerdeki devletlerin de bu uyuma katılma veya en azından Türkiye ile ilişkilerini geliştirme isteklerine katkı sağlayabilecek bir durum olarak ele alınabilir. Türkiye-Azerbaycan uyumunun etkisiyle, Türkiye ile Orta Asya ve Kafkasya devletleri arasında yakın ilişkilerin gelişmesinin, Türkiye'nin bölgeye yönelik olarak oluşturacağı politikaların bölge devletlerince kabullenilmesinde olumlu etkilere sahip olması muhtemeldir.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde yaşanan uyumun, bu iki devletin özel olarak bölgesel ve genel olarak uluslararası ilişkiler alanında daha güçlü birer aktör olmalarına ve yaşadıkları sorunları kendi çıkarlarına uygun bir şekilde çözmelerine imkan tanınması ihtimalinin, bazı bölge devletlerini rahatsız ettiğini de görmek gerekmektedir. Türkiye ve Azerbaycan'ın çeşitli sorunlarda

birbirlerine verdiği destek, sorunların karşı tarafından yer almaları nedeniyle Rusya, Ermenistan, İran, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin bu yakınlaşmadan tedirginlik duymasına ve Türkiye-Azerbaycan uyumuna karşıt bir yakınlaşma içine girmelerine neden olmaktadır. Bu karşıtlık neticesinde Rusya ile Güney Kıbrıs Rum Kesimi, İran ile Ermenistan ve Yunanistan ile Ermenistan arasında yakınlaşmalar yaşanmaktadır. Yaşanan yakınlaşmaları Türkiye ile Azerbaycan'ın artan etkinliğinin önüne geçme ve iki devletin uyumundan kaynaklanan güce karşıt bir güç oluşturma olarak değerlendirmek mümkündür. Bu çerçevede, Türkiye-Azerbaycan uyumuna Orta Asya ve Gürcistan'ın dahil edilmesinin önemi daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerini daha da geliştirmeli ve oluşabilecek karşıt ittifakları da dikkate alarak, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Gürcistan ile yakınlaşmaya özel önem vermelidir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Gürcistan'ın Türkiye-Azerbaycan yakınlaşmasına dahil edilmesi, hem Türkiye'nin bölge üzerindeki etkisinin artmasına, hem de Rusya, Çin, İran gibi bölgesel güçlerin yanı sıra, Batı'nın da bölge devletleri üzerindeki baskısının azalmasına katkı sağlayacaktır.

Türkiye ile Azerbaycan arasında gelişen uyumlu ilişkiler her iki devleti birbirine daha da yakınlaştırmakta, güçlü ve etkin politikalar üretip uygulayabilen birer devlet olmalarına katkı sağlamaktadır. Yakın işbirliği içine girmeleri, Gürcistan'ın da katılımıyla bir güç eksenini oluşturmaktadır. Taraflar arasındaki uyumun gelişimi sadece ortak hareket edilen uluslararası sorunların kendi çıkarlarına uygun şekilde çözülmesine katkı sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda bölgesel istikrar ve refahın artmasına da olumlu yansıyacaktır.

KAYNAKÇA

ABDULLAYEV, Ramin; “Bakü’de Enerji Zirvesi Bitti”,
(Erişim) <http://www.ntvmsnbc.com/news/465984.asp>, 20 Ocak 2009.

AKALAN, Ali Osman; “Kars-Ahılkelek-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi”,
(Erişim) http://www.koksav.org.tr/ebulten/haz-tem-agu2008/080831_hk-aoakalan.html, 1 Nisan 2009.

“Aliyev: Türkiye’nin Yanındayız”, **Yeni Şafak**,
(Erişim) <http://yenisafak.com.tr/politika/?t=06.11.2007&i=80009>, 7 Eylül 2008.

“Anadolu Toprağında Görüşmeler”, **Halk Gazetesi**, 30 Haziran 1992.

ARAS, Osman N.; “Azerbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci”,
(Erişim) <http://www.osmannuriaras.com/akademik-1.doc>, 18 Mart 2009.

Armenian National Committee of America, **About the ANCA**,
(Erişim) <http://www.anca.org/ancaprofile.php>, 13 Ekim 2008.

ASLANLI, Araz; “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, **Avrasya Dosyası**,
cilt 7, sayı 1, İlkbahar 2001, s. 393–431.

ASLANLI, Araz; “Kazakistan BTC’ye Katılıyor”
(Erişim) <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=215&sayfa=60>, 18 Ocak 2009.

ATEŞ, Zafer; “Doğu-Batı Enerji Koridoru: 2 Tamam 1 Eksik”,
(Erişim) http://www.mfa.gov.tr/dogu-bati-enerji-koridoru_-2-tamam-1-eksik.tr.mfa, 18 Ocak 2009.

“Atina’dan Azerilere Misilleme”, **Milliyet Gazetesi**,
(Erişim) <http://www.milliyet.com.tr/2005/07/22/dunya/dun05.html>, 10 Nisan 2008.

ATMACA, Tayfun; **Yirminci Yüzyılın Sonunda Azerbaycan ve Türkiye Münasebetleri (1993-1999)**, Ankara, Şafak Matbaası, 1999.

“Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Arasında Petrolün Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Ülkeleri Üzerinden, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Boru Hattı Yoluyla Taşınmasına İlişkin Anlaşma”, **Resmi Gazete**, sayı 24089, 24 Haziran 2000.

“Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkmenistan Arasında Hazar Geçişli Boru Hattı Projesinin Uygulanmasına İlişkin Hazar Geçişli Boru Hattının Uygulanma İlkeleri Hakkındaki Hükümetlerarası Deklarasyon”, **Resmi Gazete**, sayı 24557, 18 Ekim 2001.

“Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Terörizm, Örgütlü Suçlar ve Diğer Önemli Suçlarla Mücadele Anlaşması”, **Resmi Gazete**, sayı 24810, 9 Temmuz 2002.

“Azerbaycan Cumhuriyeti Yabancı Sermaye Kanunu”,
(Erişim) <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/AZER/mevzuat/A.C.YABANCI%20SERMAYE%20KANUNU.doc>, 17 Mart 2009.

“Azerbaycan ile Türkiye Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması”, **Resmi Gazete**, sayı 22713, 31 Temmuz 1996.

Azerbaycan Kadim Coğrafya'nın Genç Ülkesi, “Tarihi Arkaplan”,
(Erişim) <http://azerbaycan.ihh.org.tr/tarihiarkaplan/tarihi/tarihi.html>, 20 Mart 2009.

“Azerbaycan, Kosova'daki Askerlerini Çekti”, **Zaman Gazetesi**,
(Erişim) <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=678332>, 18 Nisan 2008.

Azerbaycan Kültür Derneği, “Azerbaycan Kültür Derneği’nin Ankara’da Kuruluğu”,

(Erişim) <http://www.azerbaycankulder.org/dh.html>, 24 Nisan 2009.

Azerbaycan Kültür Merkezi, “İzmir Azerbaycan Kültür Merkezi Kuruldu”,

(Erişim) <http://azerbaycankulturmerkezi.blogspot.com/2008/01/izmir-azerbaycan-kltr-merkezi-kuruldu.html>, 24 Nisan 2009.

Azerbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, **Xarici Ticaret / lkeler üzre Xarici Ticarete Dair Dövri Arayışlar, Türkiye,**

(Erişim) <http://www.economy.gov.az/Catalogs/files/file1240583635813.doc>, 31 Mart 2009.

Azerbaycan Türk Kültür Derneği; “Türk Dünyası’ndan Bir Elçibey Geçti”,

Azerbaycan Türk Kültür Dergisi, sayı 372, (Ağustos-Eylül-Ekim 2007), s.5.

BAL, İdris; **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

“Bakü-Tiflis-Kars Yeni Demiryolu Bağlantısına İlişkin Anlaşması’nın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu’na Dair Kanun Tasarısı”,

(Erişim) <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss280.pdf>, 31 Mart 2009.

Selim Bolat, **Development of Euro-Asian Transport Links**, TC Ulaştırma Bakanlığı Sunumu, 12-14 Eylül 2007.

BOTAş, **BOTAş 2007 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2007.

BOTAş, **Doğal Gaz Alım Satım Tabloları**,

(Erişim) <http://www.botas.gov.tr/faaliyetler/dg.ttt.asp>., 21 Nisan 2008.

BOZKUŞ, Yıldız D. ; “Dağlık Karabağ’da Sular Isınmıyor mu?”, **Stratejik Analiz**, sayı 82, Şubat 2007, s.14-16.

BÖLÜKBAŞI, Süha; “Ankara’s Bakü-Centered Transcaucasia Policy: Has it Failed?”, **Middle East Journal**, cilt 51, sayı 1, Yaz 1997.

BTC Proje Direktörlüğü, **BTC Co. pay dağılımı aşağıdaki şekilde oluşmuştur**,
(Erişim) <http://www.btc.com.tr/proje.html>, 25 Mayıs 2008.

BTC Proje Direktörlüğü, **Proje’nin Türkiye İçin Önemi**,
(Erişim) <http://www.btc.com.tr/proje.html>, 25 Mayıs 2008.

“BTC Türkiye’nin Referansı Olacak”, **Enerji**, yıl 11, sayı 8, Ağustos 2006, ss. 22-25

CABBARLI, Hatem; “Ermenistan ve Rusya Arasında Gelişen Askeri İşbirliği”,
(Erişim) <http://www.azsam/moduler.php?name=News&file=article&sid=46> ,
10 Nisan 2008.

CAFERSOY, Nazım; **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992-Haziran 1993)**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, 2001.

Central Intelligence Agency, **The World Factbook**, Azerbaijan,
(Erişim)<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>, 9 Ocak 2009.

Convention of Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, New York, 9 December 1948, (Erişim) <http://www.un.org/millennium/law/iv-1.htm>, 9 Ekim 2008.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Orta Vadeli Program 2008-2010**, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı)**, Ankara, 2000.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu; Azerbaycan Ülke Bülteni, Ankara, Kasım 2007.

ELESGEROV, Murtuz; **Tarihimizin Facieli Seifeleri: Soygırım**, Bakü, Azerbaycan Parlamentosu Yayını, 2000.

EPDK, **İnceleme ve Değerlendirmeye Alınan Rafinerici ve Depolama Lisansı Sahipleri ve İtiraz Süreleri**,
(Erişim) http://www.epdk.gov.tr/lisans/petrol/bayilik/rafineri_depolamaitiraz.asp, 13 Mart 2009.

EREN, Oya; **“Tecriti Aşma Yolunda Bir Adım: İran-Ermenistan Doğal Gaz Boru Hattı”**, Stratejik Analiz, Mayıs 2007, s.10-11.

EROL, Mehmet Seyfettin **“Orta Asya Güvenlik Sorunları”**, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, sayı 1, Güz 2004, s. 85-112.

ERTEKİN, Serpil; **“Kardeş Ülkelere Selam”**,
(Erişim) <http://uretim.meb.gov.tr/EgitekHaber/s74/BOP.HTM>, 27 Nisan 2009.

EU-Russia Energy Dialogue, **Fourth Progress Report**, Moskow-Brussels, November 2003.

European Commission, **The European Union and Russia: Close Neighbours, Global Players, Strategic Partners**, 2007.
(Erişim) http://ec.europa.eu/external_relations/library/publications/russia_brochure07_en.pdf , 28 Ekim 2008.

European Commission, **The European Union and Russia: Close Neighbours, Global Players, Strategic Partners**, 2007.

(Erişim)http://ec.europa.eu/external_relations/library/publications/russia_brochure07_en.pdf , 28 Ekim 2008.

GÜL, Nazmi ve Gökçen EKİCİ; “Azerbaycan ve Türkiye İle Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan’ın Dış Politikası”, **Avrasya Dosyası**, cilt 7, sayı 1, (2001), ss.367–393.

GÖMEÇ, Saadettin; **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.

HESENOV, Rasim; “Azerbaycan’ın İktisadi İnkişaf Paradigması ve İktisadi Tehlükesizlik Konsepsiyasının Seçimi”, **Meşveret Bülteni**, No:7(43), Ekim 2001.

International Energy Agency, **Caspian Oil and Gas**,

(Erişim)http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/1990/caspian_oil_gas98.pdf, 25 Kasım 2008.

“İlk Kazak Petrolü Bakü-Ceyhan Boru Hattı’na Pompalandı”

(Erişim) <http://www.londravizyon.com/node/440>, 14 Ocak 2009.

“İran-Ermenistan Boru Hattı Açıldı”,

(Erişim)http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/0319_armeniairanpipeline.shtml, 21 Nisan 2008.

KACZMARSKI, Martin. “Rusya BDT Yerine Yeni Bir Güvenlik Sistemi Oluşturuyor”,

(Erişim) <http://www.turksam.org/tr/yazdir> 687.html. , 05 Mart 2008.

KALAFAT, Yaşar; “Güney Kafkasya Barışının Sağlanmasında Anahtar Etnisite –Ahıskalılar”,

(Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a850.html>, 13 Aralık 2008.

KAMYNİN, Mikhail; “**Commentary Regarding the Eu Council Conclusions on the Implementation of the Eu Policy on Human Right and Democratization in Third Countries, of December 10, 2007**”, Ministry of the Foreign Affairs of the Russian Federation Information and Press Department, 2007-14-12-2007.

KANBOLAT, Hasan; “Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Bir Başka Bahara mı Kaldı?”, **Stratejik Analiz**, sayı 82, Şubat 2007, ss.6–8.

KANTARCI, Şenol; **Amerika Birleşik Devletleri’nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi**, 1. Baskı, İstanbul, ALFA Akademi Ltd. Şti, 2004.

KARA, Sinem; “Rusya-AB Enerji Diyalogu”,
(Erişim) <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=609&sayfa=41>, 10 Nisan 2008.

KARACA, Ayhan; “Azerbaycan’da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı”,
(Erişim) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ayhandergi.doc>, 17 Mart 2009.

Kısaca Türk Eximbank,

(Erişim) http://www.eximbank.gov.tr/html_files/kisaeximbankpg.htm, 21 Mart 2009.

KKTC Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı Halkla İlişkiler Dairesi, “Avcı, Yeni Azerbaycan Partisi (YAP) Genel Sekreteri Ahmedov’u Kabul Etti”,
(Erişim) <http://www.trncinfo.com/tanitmadairesi/ARSIV2008/TURKCEarsiv/NISAN/090408.htm>, 22 Mayıs 2009.

KOPAÇLI, Zekiye; “Yurtdışında Kurulan Atatürk Araştırma Merkezleri”,
(Erişim) <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergilericerik&icerikNo=470>,
24 Nisan 2009.

Kronoloji,

(Erişim) <http://www.btc.com.tr/proje.html>, 21 Ocak 2009.

KRÖPPL, Christian; **Oil Economy 2005**, European Communities, 2006, s. 1.
(Erişim) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-NQ-06-017/EN/KS-NQ-06-017-EN.PDF, 28. Ocak 2009.

MEB Yurtdışı Eğitim-Öğretim Genel Müdürlüğü, “Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından Gelerek Ülkemizde Yüksek Öğrenim Gören Devlet Burslusu Öğrencilerin Öğrenim Düzeylerine Göre Dağılımı (02.03.2009)”,
(Erişim) <http://yeogm.meb.gov.tr/istatistik/ogrenci.html>, 28 Nisan 2009.

MESİMOV, Ali; “**Bağımsızlık Yıllarında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri**”,
Avrasya Dosyası, Cilt.7, Sayı.1, İlkbahar 2001, s. 274 - 286.

MURADOĞLU, Abdullah; “Düşmanlık Fani, Komşuluk Baki”, **Yeni Şafak**,
(Erişim) <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=12612&y=AbdullahMuradoğlu>,
20 Aralık 2008.

Nabucco, **About us-Nabucco**,

(Erişim) <http://www.nabucco-pipeline.com/company/about-us/index.html>, 18 Ocak 2009.

Nabucco, **The shareholders of Nabucco Gas Pipeline International GmbH,**

(Erişim) <http://www.nabucco-pipeline.com/company/shareholders7/table-of-content-shareholder.html>, 18 Ocak 2009.

Nabucco, **Timeline for the construction of Nabucco Gas Pipeline,**

(Erişim) <http://www.nabucco-pipeline.com/project/project-timeline/index.html>, 18 Ocak 2009.

Nabucco, **Sources for an increased demand,**

(Erişim) <http://www.nabucco-pipeline.com/company/markets-sources-for-nabucco/markets-sources-for-nabucco.html>, 19 Ocak 2009.

Nabucco, **Brief Project Description,**

(Erişim) <http://www.nabucco-pipeline.com/cms/upload/press%20and%20public/presentations/Brief%20Project%20Description.pdf>, 20 Ocak 2009.

OĞAN, Sinan; “Azerbaycan’ın Tanımlanamayan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri”, **Avrasya Dosyası**, cilt 7, sayı 1, İlkbahar 2001. Ss. 56-86.

OĞAN, Sinan; “Yeni Global Oyun ve Hazar’ın Statüsü”,

(Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a153.html>, 14 Eylül 2008.

OĞAN, Sinan; “Gül, Aliyev ve Berdimuhammedov “Aşgabat Enerji Zirvesi”nde Bir Araya Geldiler”,

(Erişim) <http://www.turksam.org/tr/yazdir1533.html>, 19 Ocak 2009.

ORAN, Baskın. **Türk Dış Politikası (Cilt. I: 1919–1980)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

ORAN, Baskın. **Türk Dış Politikası (Cilt.II: 1980-2001)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

“Petroldeki Artışın Faturası 21.6 milyar \$”,
(Erişim) <http://www.haberturk.com/haber.asp?id=65748&cat=130&dt=2008/04/06>, 13.04.2008.

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **2006 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye’deki Doğal Gaz Rezervleri**,
(Erişim) http://www.pigm.gov.tr/2006_dogalgaz_rezervleri.htm, 15 Ocak 2009.

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **2006 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye’deki Ham Petrol Rezervleri**,
(Erişim) http://www.pigm.gov.tr/2006_petrol_rezervleri.htm, 4 Ocak 2009.

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **Dünya Ham Petrol Tüketimi**,
(Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunya_ham_petrol_tuketimi.php, 16 Ocak 2009.

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **Yıllar İtibariyle Dünya Ham Petrol Üretimi**,
(Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunya_ham_petrol_uretimi.php, 5 Ocak 2009.

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **Yıllar İtibariyle Dünya Doğal Gaz Tüketimi**,
(Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunya_dogalgaz_tuketimi.php, 16 Ocak 2009.

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **Yıllar İtibariyle Dünya Doğal Gaz Üretimi**,
(Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunya_dogal_gaz_uretimi.php, 16 Ocak 2009.

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **Yıllar İtibariyle Türkiye’de Doğal Gaz Üretimi**,

(Erişim) http://www.pigm.gov.tr/yillara_gore_dogalgaz_uretimi.htm, 15 Ocak 2009.

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, **Yıllar İtibariyle Türkiye’nin Ham Petrol Üretimi**, (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/yillara_gore_petrol_uretimi.htm, 4 Ocak 2009.

PIEBALGS, Andres; **International Energy Week**, Moskow, October 31, 2006.

“PKK-Ermeni İşbirliği”,

(Erişim) <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/teror/pkk.html>, 6 Aralık 2008

PURTAŞ, Fırat; “Hazar Bölgesi’nde Rekabetin Yeni Boyutu: Silahlanma Yarışı”,

(Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a21.html> , 8 Nisan 2008.

SARAY, Mehmet; **Azerbaycan Türklerinin Tarihi**, İstanbul, Nesil Matbaacılık, 1993.

SARILİBRAHİMOĞLU, Lale; “Europe to Start Buying Azeri Gas Via Turkey Bypassing Russia”,

(Erişim) http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2372595, 10 Nisan 2008.

SEFEROV, Rehman; “Azerbaycan’da Petrol Üretiminin Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 18, Güz 2005, ss. 289-291.

SELVİ, Haluk ; “Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü”, (Erişim) <http://www.satamer.sakarya.edu.tr/pdf/azerbaycan.pdf>, 20 Mayıs 2008.

SEZER, Sema ve Hasan KANBOLAT; “Türkiye-Azerbaycan-KKTC; “Bir Millet, Üç Devlet”, **Stratejik Analiz**, sayı 67, Kasım 2005, s. 47–55.

SHEA, Jamie; “Enerji Güvenliği: NATO’ nun Potansiyel Rolü”, **NATO Dergisi**, Sonbahar 2006.

(Erişim) <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/turkish/special1.html>, 28 Aralık 2008.

Sixty-second General Assembly Plenary 86. Meeting (AM), GA 10693,

(Erişim) <http://www.un.org/News/Press/docs/2008/ga10693.doc.htm>, 08.10.2008.

SOCAR & Turcas Enerji A.Ş.,

(Erişim) <http://www.turcas.com.tr/page.php?lv=3&up=foo&pg=pet4&lng=tr>, 13 Mart 2009.

SOCAR, **Catalogue 2008,**

(Erişim) <http://www.socar.az/others-en.html>, 16 Ocak 2009.

SOMUNCUOĞLU, Anar; “Hazar Bölgesindeki Projelerde Rusya Ön Çıkıyor”,

(Erişim) <http://www.tusam.net/print.asp?id=1157&tbl=MAKALELER&fld=make>, 10 Mayıs 2008.

State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan , **Goals and Objectives,**

(Erişim) <http://www.oilfund.az/en/content/3>, 12 Ocak 2009.

ŞENSOY, Süleyman; **Demirden İpek Yolu: TRACECA Projesi,**

(Erişim) <http://www.tasam.org/index.php?altid=1967>, 4 Nisan 2009.

ŞİMŞİR, Bilal N; **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)**, 2. Kitap, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000.

ŞİR, A. Yavuz; “Avrupa Birliği-Rusya İlişkilerinin Özel Durumu”,
(Erişim) http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1285, 03 Mart 2008.

TAHİROĞLU, Yalçın; “Azerbaycan’daki Kıbrıs Heyecanı”,
(Erişim) <http://ntvmsnbc.com/news/267258.asp> , 18 Mayıs 2008.

TAŞKIRAN, Cemalettin. **Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995.

TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2007 Yılı Raporu**, Haziran 2008.

TC Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, **Azerbaycan**, Nisan 2009.

TRACECA Programı Ne Zaman Başladı?,
(Erişim) <http://www.traceca.org.tr/tra/traceca-anasayfa>, 4 Nisan 2009.

TRACECA’nın Amaçları Nelerdir?,
(Erişim) <http://www.traceca.org.tr/tra/traceca-anasayfa>, 4 Nisan 2009.

TRT Haber, “TRT Genel Müdürü Azerbaycan’da”
(Erişim) <http://www.trtromanian.com/Haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=e3d03c4b-a1b2-4a0c-ab04-da125ca4efb0>, 26 Nisan 2009.

TRT Kurumsal-1992,

(Erişim) <http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx?yil=1992>, 26 Nisan 2009.

TRT Kurumsal-2001,

(Erişim) <http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx?yil=2001>, 26 Nisan 2009.

“TRT Yayınları Azerbaycan Genelinde İzlenecek”,

(Erişim) <http://www.haberler.com/trt-yayinlari-azerbaycan-geleninde-izlenecek-haberi/>, 26 Nisan 2009.

“TRT ve Azerbaycan Radyoları Ortak Yayın Yapacak”,

(Erişim) <http://www.palhaber.com/haber/kultur-sanat/kultur-sanat-genel/trt-azerbaycan-la-isbirligi-yapacak.html>, 26 Nisan 2009.

TÜDEV, “Azerbaycan-Türkiye Tarihi Araştırmalar Vakfı,

(Erişim) <http://www.tudev.org.tr/haber/7/azerbaycan-turkiye-tarihi-arastirmalar-vakfi.html>, 28 Nisan 2009.

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, **Statüsü ve Amacı,**

(Erişim) <http://www.tika.gov.tr/TR/Icerik.ASP?ID=23>, 22 Mart 2009.

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi, **Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2007**, 2007.

“Türkiye-Azerbaycan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Dördüncü Dönem Toplantısı Protokolü”, **Resmi Gazete**, sayı 26670, 11 Ekim 2007.

“Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Azerbaycan Doğal Gazının Türkiye Cumhuriyeti’ne Sevkiyatına İlişkin Anlaşma”, **Resmi Gazete**, sayı 24769, 29 Mayıs 2002.

“Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Bilimsel, Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanlarda Kapsamlı İşbirliği Anlaşması”, **Resmi Gazete**, sayı 21945, 30 Mayıs 1994.

“Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasındaki Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma”, **Resmi Gazete**, sayı 21945, 30 Mayıs 1994.

“Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”, **Resmi Gazete**, sayı 23032, 27 Haziran 1997.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye’nin Enerji Stratejisi**, Ankara, 2008.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması”, **Resmi Gazete**, sayı 21474, 23 Ocak 1993.

“Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Dayanışma Anlaşması”, **Resmi Gazete**, sayı 21876, 16 Mart 1994.

“Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Kültür ve Güzel Sanatlar Alanında İşbirliğine İlişkin Protokol”, **Resmi Gazete**, sayı 23078, 12 Ağustos 1997.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Programı”, **Resmi Gazete**, sayı 26822, 20 Mart 2008.

“Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Arasında Türkiye-Yunanistan Gaz Bağlantısının Gerçekleştirilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nden Yunanistan Cumhuriyeti’ne Doğal Gaz Arzına İlişkin Anlaşma”, **Resmi Gazete**, sayı 25376, 17 Şubat 2004.

Türkiye İstatistik Kurumu, **Ülkelere Göre Dış Ticaret**, (Erişim) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 29 Mart 2009.

“Türkiye-Kazakistan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Beşinci Dönem Toplantısı Protokolü”, **Resmi Gazete**, sayı 26991, 8 Eylül 2008.

TÜRKSOY Onuncu Yıl 1992-2002, Ankara, Saner Basım Sanayii, 2006.

TÜRKSOY Genel Müdür Yardımcısı Doç. Dr. Fırat Purtaş ile 7 Nisan 2009 tarihinde yapılan söyleşi.

UĞUR, Fatih; “Kurtlar Vadisi Hazar”, **Aksiyon Dergisi**, sayı 591, 3 Nisan 2006, s. 60-62.

“UN Global Compact Case Studies of Multistakeholder Partnership Policy Dialogue on Business in Zones Of Conflict” (Edited by: Virginia Haufler), April 2002,

(Erişim)http://www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/7.2.1/MultistakeholderInitiativeinZonesofConflict.pdf , 08 Ekim 2008.

UN Security Council Resolutions, Resolution 822 (1993),

(Erişim)<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/247/71/IMG/N9324771.pdf?OpenElement>, 7 Aralık 2008.

UN Security Council Resolutions, Resolution 853 (1993),

(Erişim) <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/428/34/IMG/N9342834.pdf?OpenElement>, 7 Aralık 2008.

UN Security Council Resolutions, Resolution 874 (1993),

(Erişim) <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/557/41/PDF/N9355741.pdf?OpenElement>, 7 Aralık 2008.

UN Security Council Resolutions, Resolution 884 (1993),

(Erişim) <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/631/20/PDF/N9363120.pdf?OpenElement>, 7 Aralık 2008.

Ülke Kredi ve Garantileri,

(Erişim) http://www.eximbank.gov.tr/html_files/ulkekrgrar.htm, 21 Mart 2009.

VELİEV, Cavid; “Azerbaycan’dan Türkiye’ye Destek”,

(Erişim) <http://www.turkocagi.org.tr/modules.php?name=Gundem&file=article&sid=1111>, 20 Haziran 2008.

VELİEV, Cavid; “Hazar Kardeşliği”, *Türk Gündem*,

(Erişim) http://www.turkgundem.net/icerik/index.php?option=com_content&task=view&id=2608&Itemid=34, 14 Ocak 2009.

VELİEV, Cavid; “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”,

(Erişim) <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id1103&sayfa=14>, 20 Nisan 2008.

VELİEV, Cavid; “Yunanistan-Ermenistan Yakınlaşmasında Son Nokta”,

(Erişim) <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=766&sayfa=29>, 18 Nisan 2008.

YÜZER, Volkan; “Avrasya Bölgesinde Sınai Trendler ve İş Fırsatları”,
(Erişim) <http://www.karturk.gazi.edu.tr/karturksunu/Avrasya%20Bolgeleri.ppt>,
27 Mart 2009.

“Yüzyılın Projesi Türkiye’nin Umudu”, Enerji, yıl 11, sayı 8, Ağustos 2006,
s.16–22.

ÖZET

GÜZEL, Müslüm. Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Uyum (Siyasi, Enerji, Ekonomik ve Kültürel Boyutu), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

Azerbaycan'ın 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanmasının ardından, aynı soydan gelen ve aynı din, dil ve kültür değerlerine sahip olan Türkiye ile Azerbaycan, birbirleriyle yakın bir işbirliği geliştirmiştir. Geliştirilen bu işbirliği sonucunda iki devlet uluslararası platformda birbirleriyle uyumlu politikalar yürütmektedir. Bu çalışmada Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler Siyasi İlişkilerde Uyum, Enerji Alanında Uyum ve Türkiye-Azerbaycan İlişkilerindeki Uyumun Ekonomik ve Kültürel Boyutu başlıkları altında ele alınmıştır. Bu çerçevede, iki devlet arasındaki uyum ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

1. Azerbaycan
2. Enerji
3. Kültür
4. Bakü-Tiflis-Ceyhan
5. Bakü-Tiflis-Kars

ABSTRACT

GÜZEL, Müslüm. Harmony in Turkey-Azerbaijan Relations (Political, Energy, Economical and Cultural Aspect), Master Thesis, Ankara, 2009.

After Azerbaijan gained its independence with dismemberment of the Soviet Union in 1991, Turkey and Azerbaijan, which come from same race and belong same values in terms of religious belief, language and culture, have improved close cooperation between each other. At the result of this cooperation, these two states have been pursuing harmonic policies each other at the international platform. In this study, the relations between Turkey and Azerbaijan has been dealt with under titles of Harmony in the Political Relations, Harmony in the Energy Field and Economical and Cultural Aspect of the Turkey-Azerbaijan Harmony. Within this context it has been tried to display harmony between two states.

Key Words

1. Azerbaijan
2. Energy
3. Culture
4. Baku-Tiflis-Ceyhan
5. Baku-Tiflis-Kars